

Honoraria van Belangenbehartigers in Letselschadezaken

**Onderzoek in opdracht van de Stichting Personenschade Instituut
van Verzekeraars**

M.G. Faure, N.J. Philipsen, F. Fernhout

METRO

Universiteit Maastricht

Faculteit der Rechtsgeleerdheid

Postbus 616

6200 MD Maastricht

Tel.: 0031 43 388 3060

Fax: 0031 43 325 9091

E-mail: Metro@facburfdr.unimaas.nl

Inhoudsopgave

1	Inleiding.....	1
1.1	Aanleiding voor het onderzoek.....	1
1.2	Probleemstelling en onderzoeksvragen	2
1.3	Werkwijze en methode	4
1.4	Opzet van het rapport	5
1.5	Uitvoering van het onderzoek.....	5
1.6	Dankwoord	5
2	Literatuuronderzoek.....	7
2.1	De economische analyse van het procesrecht.....	7
2.2	Marktwerking en vergoeding van buitengerechtelijke kosten	10
2.2.1	Relatie slachtoffer – belangenbehartiger	10
2.2.2	Relatie belangenbehartiger – verzekeraar	15
2.3	Empirisch onderzoek in Nederland	18
3	Dossieranalyse.....	20
3.1	De database.....	20
3.1.1	Steekproefgrootte en selectie dossiers	20
3.1.2	Beschrijving van de database.....	21
3.2	Uurtarieven.....	22
3.2.1	De database.....	23
3.2.2	Een vergelijking tussen advocaten en niet-advocaten.....	24
3.2.3	Analyse op basis van de mediaan	25
3.2.4	Niet-advocaten: een nadere analyse van de dossiers	26
3.2.5	Een korte toelichting betreffende het aantal dossiers per verzekeraar	27
3.3	De relatie tussen buitengerechtelijke kosten en schadeomvang	27
4	Prijzen en prijsontwikkeling van vergelijkbare diensten	31
4.1	Ontwikkeling advocatarieven	31
4.1.1	Gegevens Centraal Bureau voor de Statistiek.....	31
4.1.2	Onderzoek door de Nederlandse Orde van Advocaten.....	33
4.1.3	Advocaten voor Slachtoffers van Personenschade	34
4.1.4	Vereniging voor Letselschade Advocaten	35
4.1.5	Vereniging van Amsterdamse Letselschade Advocaten	37
4.1.6	Aanvullend onderzoek betreffende de honorering aan eigen advocaten of schaderegelaars door verzekeraars	37
4.2	Curatorentarieven	39
4.3	Tarieven van letselschadebureaus.....	40
5	Vergelijking met het buitenland	42
5.1	Advocatarieven in België.....	42
5.1.1	Regelgeving	42
5.1.2	Verhaalbaarheid van advocatenkosten in België	44
5.1.3	Hoogte ereloon	48
5.2	Advocatarieven in Duitsland	49
5.2.1	Regelgeving	49
5.2.2	Hoogte honorarium.....	51
6	Vergelijking en resultaten.....	52
6.1	Inleiding.....	52

6.2 Ontwikkeling van de buitengerechtelijke kosten	53
6.3 Vergelijking met andere letselschadeadvocaten	54
6.4 Vergelijking met prijsontwikkeling andere diensten	56
6.5 Vergelijking met andere bij het letselschadeproces betrokken deskundigen	56
6.6 Vergelijking met het buitenland	57
6.7 Evaluatie	57
6.8 No cure no pay	59
6.9 Mogelijke oplossingsrichtingen	60
6.10 Samenvatting	62
BIJLAGE 1: VRAGENLIJST DOSSIERONDERZOEK	64
BIJLAGE 2: HISTOGRAMMEN	67
BIJLAGE 3: ADVOCATENTARIEVEN LEDEN ASP VOLGENS WEBSITES ...	73
BIJLAGE 4: RECHTSPLEGINGSVERGOEDING VANAF 1 AUGUSTUS 2007	76
BIJLAGE 5: KB VAN 26 OKTOBER 2007 TOT VASTSTELLING VAN HET TARIEF VAN DE RECHTSPLEGINGSVERGOEDING.....	77
BIJLAGE 6: UITGAVEN VAN DE TARIEVEN VAN MR. J. BEER	78
BIJLAGE 7: GRAFIEKEN EVOLUTIE UURTARIEVEN	79
BIJLAGE 8: HISTOGRAMMEN VERHOUDING BGK/SCHADEBEDRAG	81
BIJLAGE 9: TRENDANALYSES BGK/SCHADEBEDRAG	82
Literatuurlijst	83

1 Inleiding

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

In dit rapport wordt verslag gedaan van het onderzoek “Honoraria van Belangenbehartigers in Letselschadezaken”, dat in opdracht van de Stichting Personenschade Instituut van Verzekeraars (PIV) werd uitgevoerd. Aanleiding voor dit onderzoek was het vermoeden van aansprakelijkheidsverzekeraars dat in de loop der jaren de honoraria van advocaten en andere belangenbehartigers (zoals letselschadebureaus) flink zijn gestegen in Nederland. Het zou daarbij met name gaan om een stijging van de uurtarieven. De kern van het onderzoek betreft derhalve een bestudering van letseldossiers, op basis waarvan de ontwikkeling van de honoraria in kaart kan worden gebracht en de samenhang met mogelijke verklarende factoren kan worden vastgesteld. De letseldossiers zijn beschikbaar gesteld door een vijftal verzekeraars: Aegon, Delta Lloyd, Fortis/ASR, Univé en ZLM Verzekeringen.

Het is van belang dat alle factoren die mogelijk van invloed zijn (geweest) op de ontwikkeling van de tarieven van advocaten en andere belangenbehartigers in het onderzoek meegenomen worden. Een eerste, nogal voor de hand liggende, mogelijke factor van belang is inflatie. In dit verband is door het PIV gesuggereerd dat ook de invoering van de euro van invloed zou kunnen zijn geweest. Een tweede factor die de hoogte van tarieven zou kunnen beïnvloeden is de toenemende complexiteit van letselschadezaken. Zo zouden slachtoffers bijvoorbeeld steeds vaker gebruik kunnen maken van “gespecialiseerde” advocaten, die hogere tarieven rekenen voor hun diensten dan hun niet-gespecialiseerde collegae. Dit zou echter niet verklaren dat ook de tarieven van letselschaderegelaars die geen advocaat zijn toenemen.

Ten derde is het van belang om de invloed van *fee shifting* (d.w.z. het kunnen verhalen van kosten van juridische bijstand op de wederpartij) op prijsconcurrentie te onderzoeken. Immers, in Nederland, net als in sommige andere Europese landen, kan het slachtoffer een groot deel van de kosten van juridische bijstand verhalen op (de verzekeraar van) de aansprakelijk gestelde partij. Dit staat mogelijk in de weg van een goede marktwerking en geeft geen prikkels tot het inperken van kosten. Bovendien geldt de mogelijkheid tot het verhalen van kosten niet alleen voor de proceskosten.¹ Naar aanleiding van een uitspraak van de Hoge Raad in 1987² ligt inmiddels in de wet vast (sinds de invoering van het nieuwe BW) dat ook de zogenaamde “buitengerechtelijke kosten” van juridische bijstand bij de kostenveroordeling worden betrokken: zie hiervoor artikel 6:96 BW.³ In de praktijk blijkt de vraag wat redelijke kosten van rechtsbijstand⁴ zijn moeilijk te

¹ De vergoeding voor proceskosten wordt geregeld in art. 237-240 Rv.

² Aanleiding was het arrest *London and Lancashire/Drenth* van 3 april 1987.

³ Zie hieromtrent meer uitgebreid Stichting Personenschade Instituut van Verzekeraars, *Buitengerechtelijke Kosten*, Den Haag, 2000 en met name de vele bijlagen behorende bij deze studie.

⁴ Op grond van art. 6:96 BW worden alleen de redelijke kosten van rechtsbijstand vergoed. Het moet ten eerste redelijk zijn, dat de gelaedeerde zich in de gegeven omstandigheden heeft voorzien van deskundige hulp (eerste redelijkheidstoets). Ten tweede moeten de rechtsbijstandskosten redelijk zijn qua omvang (tweede redelijkheidstoets).

beantwoorden, hetgeen aanleiding heeft gegeven tot discussies tussen verzekeraars en belangenbehartigers over de hoogte van de buitengerechtelijke kosten.⁵ Deze discussies kunnen leiden tot vertragingen in de afwikkeling van letselschadezaken en komen dus ook het slachtoffer niet ten goede. Het PIV heeft, in overleg met verzekeraars en belangenbehartigers, een nadere invulling gegeven aan art. 6:96 BW, in een poging deze discussies te verminderen. Sedert enige jaren wordt daartoe een tabel gebruikt. In oktober 2004 is de *PIV-Overeenkomst Buitengerechtelijke Kosten* verschenen. Het betreft hier meer specifiek een tabel waarin is af te lezen welk bedrag aan buitengerechtelijke kosten is verschuldigd bij een bepaalde schadevergoeding. De tabel is o.a. gebaseerd op eerder onderzoek van (Moret) Ernst & Young (1998), uitgevoerd in opdracht van het PIV.⁶ In dit onderzoek werd aan de hand van een regressieanalyse op basis van 1.000 dossiers van verzekeraars aangetoond dat er een relatie bestaat tussen de hoogte van de betaalde schadevergoeding aan het slachtoffer en het bedrag van de buitengerechtelijke kosten. De PIV-overeenkomst heeft overigens alleen betrekking op zaken waarbij de aansprakelijkheidsvraag niet ter discussie staat en op schadebedragen tussen € 500,- en € 45.000,-. Het is daarnaast de vraag in hoeverre de tabel in de praktijk nageleefd wordt. Een probleem is namelijk dat slechts een relatief beperkt aantal belangenbehartigers aan deze overeenkomst meedoet. In de versie van 2007 is het maximumbedrag verhoogd tot € 75.000,-, met de optie voor partijen om uit te breiden tot hogere bedragen (€ 100.000,- of € 250.000,-)..

1.2 Probleemstelling en onderzoeksvragen

De centrale vraag van dit onderzoek is in welke mate de honoraria van belangenbehartigers – en daarmee ook de kosten van aansprakelijkheidsverzekeraars – daadwerkelijk zijn gestegen. En daaraan gerelateerd: welke factoren zijn van invloed geweest op deze stijging (toegenomen complexiteit van de zaken, kostenveroordeling en buitengerechtelijke kosten, inflatie, invoering euro)? Daarbij zal ook voor zover mogelijk rekening gehouden worden met de wijze van honorering van belangenbehartigers. Immers, voor advocaten geldt een verbod op no cure no pay, maar dit verbod geldt niet voor letselschaderegelaars.

Om een antwoord te kunnen geven op deze probleemstelling zijn vier onderzoeksvragen geformuleerd. Ten eerste zal een kort literatuuronderzoek worden uitgevoerd. Het betreft dan met name een samenvatting van de belangrijkste rechtseconomische literatuur omtrent kostenveroordeling en buitengerechtelijke kosten in letselschadezaken. Het is niet de bedoeling om een al te uitgebreid theoretisch onderzoek binnen het kader van deze studie uit te voeren. Echter, juist in de rechtseconomie zijn studies beschikbaar, waaronder ook empirische studies,

⁵ Daarnaast dient opgemerkt te worden dat, indien alsnog een procedure wordt gevoerd, de kosten die betrekking hebben op de voorbereiding van gedingstukken en de instructie van de zaak, “omkleuren” tot de categorie proceskosten. Zie hieromtrent ook P.J.M. Van Schmidt auf Altenstadt, “Is betalen dan toch voor de dommen?”, *Tijdschrift voor Civiele Rechtspleging*, 2006, pp. 17-22.

⁶ Moret, Ernst & Young, *Regressieonderzoek naar de Buitengerechtelijke Kosten in Letselschaden*, December 1998.

waarin meer in het algemeen de gevolgen van kostenveroordeling op o.a. advocatarieven worden getoetst. Gerelateerd hieraan is de vraag of er voldoende marktwerking is op de markt voor belangenbehartigers, of dat het kunnen doorberekenen van tarieven een gezonde marktwerking in de weg staat. In de rechtseconomische literatuur wordt bovendien ook op de relatie met het beloningssysteem (conditional fees, contingency fees etc.) ingegaan. Het lijkt van belang om de bevindingen van deze literatuur kort mee te nemen in een onderzoek naar de problematiek rondom kostenveroordeling en buitengerechtelijke kosten in Nederland.

De tweede onderzoeksvraag richt zich op de kern van dit onderzoek, d.w.z. de ontwikkeling van de honoraria van belangenbehartigers in Nederland. Het betreft de (empirische) vraag in welke mate de tarieven van belangenbehartigers inzake letselschade door de jaren heen zijn gestegen, en wat de mogelijke oorzaken zijn geweest van de stijging. Hiertoe zal een statistische analyse worden gedaan, gebaseerd op cijfers aangeleverd door vijf (middel)grote aansprakelijkheidsverzekeraars, die betrekking hebben op meerdere jaren (2001-2006). Per zaaksdossier zijn de volgende gegevens opgevraagd: het uurtarief dat is betaald, het aantal gewerkte uren, het bedrag aan buitengerechtelijke kosten, factoren die een indicatie geven van de mate van complexiteit van de zaak, de aan de benadeelde betaalde schadevergoeding, en het type zaak (bijvoorbeeld: verkeersongeval, werkgeversaansprakelijkheid, AVP). Ook wordt gekeken naar de verschillen tussen de tarieven van advocaten en die van andere belangenbehartigers (letselschaderegelaars). Voor de goede orde moet worden aangestipt dat binnen het beperkte bestek van dit onderzoek het niet mogelijk was om alle factoren die mogelijk de prijsontwikkeling zouden kunnen beïnvloeden bij het onderzoek te betrekken. Zo kon bijvoorbeeld geen analyse van een eventuele ontwikkeling in de bedrijfskosten van de belangenbehartigers plaatsvinden. Kern van het onderzoek is derhalve veeleer de empirische (positieve) vraag in welke mate de tarieven van belangenbehartigers voor buitengerechtelijke kosten zich hebben ontwikkeld, mede in vergelijking met andere (vergelijkbare) tarieven. De vraag naar mogelijke verklaringen voor een (eventuele) stijging kan slechts indicierend worden beantwoord aangezien zulks ook niet kern van het onderzoek vormt.

Aan de hand van een derde onderzoeksvraag zal de (ontwikkeling van de) tarieven van advocaten inzake letselschade vergeleken worden met de meer algemene tarieven die gelden voor andere diensten van advocaten, maar ook met het curatorentarief. Een dergelijke analyse zou mogelijk kunnen aantonen in welke mate de uurtarieven in de letselschadepraktijk zich wellicht anders hebben ontwikkeld dan tarieven voor andere diensten van advocaten. Daarnaast zouden de tarieven van advocaten en letselschaderegelaars vergeleken kunnen worden met die van medisch specialisten en arbeidsdeskundigen, en met de tarieven van letselschaderegelaars (al dan niet advocaten) in dienst van verzekeraars.

Ten vierde lijkt het interessant om op basis van een *quick scan* te onderzoeken of de uurtarieven van Nederlandse belangenbehartigers hoger zijn dan de tarieven in naburige landen als België en Duitsland. Het is daarbij uiteraard wel van belang om rekening te houden met de vergelijkbaarheid van de gegevens. Immers, in Duitsland bijvoorbeeld zijn de honoraria van advocaten gerelateerd aan het bedrag van de zaak en er is geen uurtarief. Bovendien is het domeinmonopolie van advocaten er veel ruimer dan in Nederland. Ook dient uiteraard aandacht te worden besteed aan de specifieke diensten van de letselschadeadvocatuur in Nederland. Mede gelet op het feit dat bijvoorbeeld in Nederland een sterk gespecialiseerde letselschadeadvocatuur

bestaat zou het mogelijk kunnen zijn dat tarieven (mede dus door de kwaliteit van de dienstverlening) hoger zijn dan bijvoorbeeld in België waar een dergelijke gespecialiseerde letselschadepraktijk niet in dezelfde mate aanwezig is.

1.3 Werkwijze en methode

Gedurende de looptijd van het onderzoek zijn vier bijeenkomsten gehouden met de begeleidingscommissie. In deze bijeenkomsten werd het onderzoeksvoorstel besproken, de voortgang van het (dossier)onderzoek geëvalueerd, en gediscussieerd over de tussenrapportages die door Metro zijn opgesteld. Ten behoeve van het dossieronderzoek heeft Metro een afzonderlijke vragenlijst opgesteld (zie bijlage 1) die door de deelnemende verzekeraars is ingevuld.⁷ Daarnaast is ook een “vragenlijst honorering eigen advocaat of schaderegelaar door verzekeraars” ontworpen, aan de hand waarvan enkele interviews met verzekeraars zijn afgenomen.

De gevolgde methode is dus deels empirisch en deels theoretisch. Wat het empirische gedeelte betreft is het belangrijkste onderdeel ongetwijfeld de dossieranalyse die kon plaatsvinden met de hulp van vijf verzekeraars (Aegon, Delta Lloyd, Fortis/ASR, Univé en ZLM Verzekeringen). In hoofdstuk 3, waar deze dossieranalyse in detail zal worden toegelicht, zal worden duidelijk gemaakt dat de nodige aandacht is besteed aan het verzamelen van een statistisch verantwoord aantal dossiers en om bovendien ook een representatieve steekproef te krijgen waarbij een willekeurige selectie van dossiers plaatsvond. Dit laatste is van belang om te garanderen dat de steekproef representatief is voor de verschillende door de verzekeraars behandelde zaken (en de daarin betaalde buitengerechtelijke kosten). Daarmee kan ‘bias’ worden uitgesloten, bijvoorbeeld in de richting van zaken waarin buitengerechtelijke kosten relatief hoog zouden zijn. Dit dossieronderzoek is derhalve gebruikt om een beeld te krijgen van de ontwikkeling van de buitengerechtelijke kosten in een bepaalde tijdspanne. Op basis van deze ruime dataset kon een bestand worden gegenereerd aan de hand waarvan de tweede onderzoeksvraag kan worden beantwoord.

Echter, tegelijk is het uiteraard van belang niet alleen inzicht te krijgen in de door aansprakelijkheidsverzekeraars aan belangenbehartigers van slachtoffers betaalde buitengerechtelijke kosten. Verzekeraars zelf doen immers ook nog al eens beroep op belangenbehartigers (doorgaans advocaten) en het leek interessant om ook inzicht te krijgen in de honoraria die in dat geval door verzekeraars worden aangerekend. Juist met het oog daarop is, zoals aangegeven, een vragenlijst ontworpen die aan de participerende verzekeraars is voorgelegd.

Tenslotte was het in het kader van dit onderzoek ook van belang om kwalitatief inzicht te krijgen in de ontwikkeling van de buitengerechtelijke kosten en meer bepaald de mogelijke oorzaken daarvan via interviews met relevante bevoorrechte getuigen. Een eerste interview werd gehouden met Mr. Peter Langstraat, voorzitter van de Vereniging van Letselschadeadvocaten (LSA) en een tweede interview met Mr. John Beer, voorzitter van de Vereniging van Advocaten voor Slachtoffers van Personenschade (ASP). Beide zijn representatieve verenigingen van advocaten die

⁷ Een verdere uitleg omtrent de werkwijze bij het dossieronderzoek is te vinden in hoofdstuk 3 van dit rapport.

zich in het bijzonder met letselschadezaken bezighouden, met dien verstande dat de ASP zich van de LSA onderscheidt doordat bij de ASP uitsluitend advocaten zijn aangesloten die voor slachtoffers optreden. In de derde plaats werd ook een interview gehouden met dhr. Raoul van Dort, belangenbehartiger maar geen advocaat, die eveneens een jarenlange ervaring heeft met belangenbehartiging voor slachtoffers en contacten met aansprakelijkheidsverzekeraars inzake buitengerechtelijke kosten. Via deze interviews kon derhalve een beeld worden gekregen van de visie van de belangenbehartigers zelf op de tarifiering derwijze dat dit de dossieranalyse kon vervullen.

Voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen 1, 3 en 4 is voornamelijk gebruik gemaakt van desk research, d.w.z. literatuuronderzoek, webresearch en (in beperkte mate) telefonische interviews.

1.4 Opzet van het rapport

Na deze inleiding (1) wordt eerst het resultaat van het literatuuronderzoek gepresenteerd (2) waarin onder meer de eerste onderzoeksvraag wordt beantwoord en ook uitgebreid wordt stilgestaan bij de relatie tussen de vergoeding van buitengerechtelijke kosten en marktwerking. Ook het (bescheiden) vandaag bestaande aanwezige empirisch onderzoek over tarieven van belangenbehartigers wordt hier weergegeven.

Het belangrijkste deel van het onderzoek betreft de dossieranalyse, waarvan de resultaten in hoofdstuk 3 worden gepresenteerd. Daarna volgt als antwoord op de derde onderzoeksvraag een vergelijking met (de ontwikkeling van) de tarieven van advocaten voor andere diensten (4) evenals een beperkte vergelijking met het buitenland (5). Een vergelijking met presentatie van enkele resultaten sluit het onderzoek af (6). Enkele onderzoekstechnische middelen waaronder vragenlijsten, gepubliceerde advocatarieven en histogrammen worden in bijlagen opgenomen. Uiteraard sluit deze rapportage af met een literatuurlijst.

1.5 Uitvoering van het onderzoek

Dit onderzoek wordt uitgevoerd door een team van onderzoekers werkzaam binnen het Maastrichts Europees Instituut voor Transnationaal Rechtswetenschappelijk Onderzoek (METRO). Coördinatie van het onderzoek werd waargenomen door Prof.Dr. Michael G. Faure LL.M., wetenschappelijk directeur van METRO. Het empirisch onderzoek en delen van het literatuuronderzoek werden uitgevoerd door Dr. Niels Philipsen, rechtseconoom; overige onderdelen waaronder de prijsontwikkeling van vergelijkbare diensten en advocatarieven in het buitenland werden mede verzorgd door Dr. Fokke Fernhout.

1.6 Dankwoord

De onderzoekers hebben op zeer vruchtbare wijze kunnen samenwerken met de opdrachtgever, het PIV, en meer bepaald met zijn directeur, Mr. Theo Kremer. Dank spreken de onderzoekers vooral uit voor het (op papier vanzelfsprekend, maar in de praktijk niet altijd) gegeven dat zij dit onderzoek in volstrekte onafhankelijkheid konden uitvoeren waarbij de opdrachtgever regelmatig aangaf vooral geïnteresseerd

te zijn in accurate cijfers over de ontwikkeling van de buitengerechtelijke kosten zonder enige normatieve waardering *ex ante*. Onze dank gaat eveneens uit naar de verzekeraars die lid waren van de begeleidingscommissie, Mr. N. de Geus en Mr. E. Dekker (Delta Lloyd), Mr. A.J. van Rooijen (Aegon) en Mr. P. Balkenende (ZLM Verzekeringen); en naar Mr. M. Volker (lid van de begeleidingscommissie namens het PIV). Zij hebben ons vanuit hun praktijkervaring waardevolle suggesties voor de onderzoeksopzet geformuleerd en eveneens nuttige opmerkingen bij conceptrapportages. Bijzondere dank gaat tevens uit naar de heer A. Loonstra van Q-Consult die heeft uitgestippeld onder welke voorwaarden representativiteit en objectiviteit van de dossierselectie kon worden gegarandeerd derwijze dat een methodologisch interessant databestand kon worden gegenereerd. Die bijzondere dank gaat vanzelfsprekend ook uit aan de verzekeraars die alle dossiers op basis van de door de onderzoekers geformuleerde vragenlijsten hebben geanalyseerd en de data hebben aangeleverd.

Bovendien hebben de contacten met de eerder vermelde vertegenwoordigers van de belangenbehartigers (Mr. J. Beer, Mr. P. Langstraat en Mr. R. van Dort) de onderzoekers in staat gesteld een beter inzicht te krijgen in de werkzaamheden van belangenbehartigers, meer bepaald in hun relatie tot aansprakelijkheidsverzekeraars.

Tenslotte gaat onze dank uit naar Prof.Mr. T. Hartlief voor nuttig commentaar bij het concept-eindrapport en naar mevrouw M. Jodogne van METRO voor het redactioneel werk aan deze rapportage.

Maastricht, 23 januari 2008

2 Literatuuronderzoek

Dit deel van het onderzoek beoogt om na te gaan of er rechtseconomische studies zijn die voldoende specifiek zijn om prijsontwikkelingen na invoering van een *fee shifting-rule* te voorspellen of te verklaren. Aan de beantwoording van deze vraag wordt in de juridische literatuur nauwelijks aandacht besteed. Dat kan voor een deel verklaard worden uit een beperktheid van de blik van de rechtswetenschap- en praktijk. In een themanummer over het onderwerp “buitengerechtelijke kosten” van het tijdschrift *Praktisch Procederen* vindt bijvoorbeeld geen van de auteurs de gelegenheid om in te gaan op de vraag wat de maatschappelijke of economische gevolgen zijn van de volledige verhaalbaarheid van kosten op de wederpartij.⁸ Men is slechts geïnteresseerd in de vraag welke kosten verhaalbaar zijn en hoe die mogen of moeten worden bepaald.⁹ In ieder geval kan geen publicatie worden gevonden waarin werd gewaarschuwd voor de mogelijke gevolgen van de regel van art. 6:96 BW voor de ontwikkeling van de door belangenbehartigers gehanteerde tarieven.

In dit hoofdstuk wordt achtereenvolgens ingegaan op literatuur betreffende de economische analyse van het procesrecht (2.1), de literatuur die het zogenaamde “situationele monopolie” behandelt (2.2), en enkele Nederlandse empirische studies (2.3).

2.1 De economische analyse van het procesrecht

In de rechtseconomie valt het onderwerp *fee shifting* onder de literatuur die het procesrecht bestudeert. Deze zogenaamde “economische analyse van het procesrecht” wordt uiteengezet in een aantal bekende rechtseconomische tekstboeken. Het betreft dan vooral onderwerpen zoals de vraag onder welke omstandigheden partijen schikken danwel naar de rechter gaan en de relatie tussen het procesrecht en de kosten van gerechtelijke procedures, maar ook meer specifieke deelonderwerpen zoals de relatie tussen advocaat en cliënt, de invloed van verzekeringen en rechtsbijstand op de beslissing om al dan niet te procederen, en het bovengenoemde *fee shifting*. Uitgebreide analyses van deze onderwerpen zijn bijvoorbeeld te vinden in Shavell (2004) en Cooter and Ulen (2004).¹⁰ Het Nederlandstalige boek van Van Velthoven en Van Wijck (2007) bevat ook een hoofdstuk getiteld *geschillenbeslechting*,¹¹ maar dit hoofdstuk bevat geen specifieke paragraaf aangaande *fee shifting*.

⁸ *Praktisch procederen*, 2006 nr. 4 (juli/augustus).

⁹ Dat is ook de dominante invalshoek in *Buitengerechtelijke kosten. Vijf visies op de redelijkheid*, Stichting Personenschade Instituut van Verzekeraars (PIV), 's-Gravenhage, 2000.

¹⁰ S. Shavell, *Foundations of Economic Analysis of Law*, Cambridge, MA/London, UK, The Belknap Press of Harvard University Press, 2004, pp. 387-470; R. Cooter en T. Ulen, *Law & Economics*, Pearson Addison Wesley, 2004, pp. 388-444.

¹¹ B.C.J. van Velthoven en P.W. van Wijck, *Recht en efficiëntie*, Deventer, Kluwer, 2007, pp. 211-247.

Shavell bespreekt de “shifting of legal fees to the loser at trial”. In de literatuur wordt dit vaak de “English rule” genoemd, hoewel in de praktijk de verschillen tussen de “American rule” (ieder betaalt zijn eigen kosten) en de “English rule” (de verliezer betaalt alles) veel kleiner zijn dan de namen doen vermoeden.¹² Shavell toont met een rekenvoorbeeld aan dat fee shifting gevolgen heeft voor de prikkels tot procederen: het leidt tot méér rechtszaken in gevallen waarin aanklagers hoge winstkansen hebben, en tot minder rechtszaken in het omgekeerde geval van lage winstkansen. Een en ander hangt echter ook af van het risicoprofiel van de aanklager: hoe meer risicoavers hij of zij is, hoe kleiner het effect van fee shifting op de prikkels tot procederen. Daarnaast beargumenteert Shavell dat bij meningsverschillen tussen partijen over de verwachte uitkomst van een zaak (gevoed door overmatig optimisme), fee shifting de gevolgen daarvan vergroot, hetgeen leidt tot een grotere kans op een rechtszaak t.o.v. een schikking. Een derde effect van fee shifting is dat dit in het algemeen ertoe zal leiden dat partijen meer zullen uitgeven aan “legal fees” (kosten van juridische bijstand). Dit heeft twee oorzaken. Ten eerste: fee shifting leidt ertoe dat een partij niet noodzakelijkerwijze de rekening van zijn eigen advocaat hoeft te betalen. En ten tweede, fee shifting verhoogt de “payoff” (de uitbetaling) bij winst van de zaak, omdat ook de kosten van de advocaat op het spel staan.¹³ De relatie tussen fee shifting en de hoogte van advocatentarieven wordt door Shavell niet onderzocht.

De eerste twee van de drie bovengenoemde conclusies van Shavell worden ook getrokken door Cooter en Ulen. Zij gaan echter niet verder in op het effect van fee shifting op de kosten van juridische bijstand. Wel gaan zij kort in op de vraag wat er gebeurt in zaken waarin aansprakelijkheid is erkend, maar er discussie ontstaat omtrent de hoogte van de schadevergoeding. Cooter en Ulen tonen aan dat in deze zaken de “English rule” de gang naar de rechter ontmoedigt omdat harde onderhandelingen bestraft worden, maar geven daarbij wel aan dat het aantal rechtszaken gevoed door “false optimism” wordt aangemoedigd.¹⁴

Verdere informatie omtrent fee shifting is o.a. te vinden in de *Encyclopedia of Law & Economics* (2000). De bijdrage van Katz behandelt het onderwerp “indemnity of legal fees” en bevat tevens een korte paragraaf met een overzicht van de (relatief beperkte) empirische literatuur over de gevolgen van fee shifting.¹⁵ Deze literatuur kan grofweg in drie categorieën worden opgedeeld: speltheoretische experimenten met proefpersonen aangaande gedrag patronen in onderhandelingsituaties; modelmatige simulaties van gedrag patronen (m.n. de prikkels om te procederen) aan de hand van empirische data; en onderzoek aan de hand van één (!)

¹² Zie hiervoor A.W. Katz, pp. 65-67: “Indemnity of legal fees”, in B. Bouckaert en G. de Geest, *Encyclopedia of Law and Economics, Volume V: The economics of crime and litigation*, Cheltenham, Edward Elgar, 2000, pp. 63-94.

¹³ Shavell, *o.c.*, pp. 428-432.

¹⁴ Cooter en Ulen, *o.c.*, pp. 425-427. Zie voor een modellering van de “English rule” ook C.E. Hyde en P.L. Williams, “Necessary costs and expenditure incentives under the English rule”, *International Review of Law and Economics*, 22, 2002, pp. 133-152.

¹⁵ Katz, *o.c.*, pp. 83-88.

beleidsexperiment in Florida in de periode 1980-1985, waar in “medical malpractice” zaken geëxperimenteerd werd met de “English rule”. Nadere analyse van deze literatuur leert ons dat eigenlijk alleen een tweetal daar genoemde artikelen van Snyder en Hughes (1990, 1995) voldoende specifiek en relevant zijn om verder te bespreken binnen het kader van dit onderzoek.¹⁶

Snyder en Hughes gebruiken een database met gegevens van verzekeraars over afgehandelde claims voor, tijdens en na het eerder genoemde beleidsexperiment in Florida. Zij vonden dat als gevolg van fee shifting een significant hoger percentage van alle claims in een vroeg stadium ingetrokken werd, hetgeen overeenkomt met de theoretische voorspelling dat fee shifting aanklagers ontmoedigt die risico's overzichten en lage winstkansen hebben. Daarnaast vonden zij dat verweerders (beklaagden) significant méér uitgaven per zaak, ongeacht of het tot een schikking kwam of tot een rechtszaak leidde. Ten derde vonden zij dat, *ceteris paribus*, de kans dat een zaak tot aan de rechter komt toeneemt in geval van fee shifting, hetgeen overeenkomt met het hierboven genoemde optimisme model. En ten slotte vonden zij aan de hand van de gebruikte database ook nog dat de “English rule” gepaard gaat met een hogere succesratio van aanklagers bij de rechter, hogere “jury awards” en hogere schikkingsbedragen. De conclusie die de auteurs aan het einde van hun twee artikelen trekken, is derhalve dat fee shifting gunstig is voor aanklagers met zaken van hoge kwaliteit (d.w.z. met hoge winstkansen) en hoge schadebedragen, ten koste van aanklagers met zaken van lage kwaliteit en lage schadebedragen, en wellicht ook ten koste van verweerders.¹⁷

In een andere bijdrage aan de Encyclopedia of Law & Economics analyseren Stephen en Love¹⁸ de regulering van advocaten en bekijken in dat opzicht ook de regulering van tarieven. Hoewel de effecten van NCNP en contingency fees daarbij wel meegenomen worden, wordt er hier geen aandacht besteed aan de invloed van fee shifting. De nadruk in het artikel ligt op de relatie tussen verschillende vormen van regulering en marktwerking. Wij zullen het onderwerp marktwerking hieronder verder bespreken.

Samengevat: de hierboven weergegeven literatuur biedt interessante inzichten, maar gaat helaas niet precies in op de (zeer specifieke) situatie die relevant is in dit onderzoek. Die situatie onderscheidt zich van de vraag naar de gevolgen van kostenverdelingen in het algemeen, doordat bij erkenning van de aansprakelijkheid van tevoren vast staat, dat de wederpartij gehouden is om de gemaakte kosten *volledig* te vergoeden. Dat is niet vergelijkbaar met een situatie waarin aan het eind

¹⁶ E.A. Snyder en J.W. Hughes, “The English rule of allocating costs: Evidence confronts theory”, *Journal of Law, Economics and Organization*, 6, 1990, pp. 345-380; J.W. Hughes en E.A. Snyder, “Litigation and settlement under the English and American rules: Theory and evidence”, *Journal of Law and Economics*, 38, 1995, pp. 225-250.

¹⁷ Zie ook A.W. Dnes, *The Economics of Law*, International Thomson Business Press, 1996, hoofdstuk 8 (en in het bijzonder p. 171).

¹⁸ F.H. Stephen en J.H. Love, “Regulation of the legal profession”, in B. Bouckaert en G. de Geest, *Encyclopedia of Law and Economics, Volume III: The regulation of contracts*, Cheltenham, Edward Elgar, 2000, pp. 987-1017.

van de rit een proceskostenveroordeling kan worden verwacht, omdat vooraf niet bekend is a) of de procedure gewonnen gaat worden en b) hoe de beslissing over de proceskosten precies zal gaan uitvallen. Bovendien is voor dit onderzoek nog relevant dat de claimende partij niet alleen weet dat de kosten volledig vergoed mogen worden, maar ook dat de wederpartij daartoe financieel in staat zal zijn.

2.2 Marktwerking en vergoeding van buitengerechtelijke kosten

Een belangrijke vraag is uiteraard of vanuit theoretisch-rechtseconomisch perspectief enkele voorspellingen kunnen worden gedaan over mogelijke prijsontwikkeling van buitengerechtelijke kosten in het licht van de al dan niet aanwezigheid van marktwerking. Duidelijk moge zijn dat deze vraag hier opnieuw vanuit theoretisch perspectief wordt benaderd. Of de prijzen die worden aangerekend bij vergoeding van buitengerechtelijke kosten daadwerkelijk verhoudingsgewijs hoger of lager zijn dan bij andere diensten van belangenbehartigers is een empirische kwestie die zoals reeds aangegeven separaat zal worden bekeken (in hoofdstuk 3 van dit rapport).

De vraag is interessant omdat hier de oude economische wetmatigheid geldt dat een beperking van marktwerking tot hogere prijzen en (mogelijk) tot een verlaging van de kwaliteit aanleiding zal geven. Wanneer derhalve een te beperkte marktwerking zou kunnen worden vastgesteld zouden dit mogelijke consequenties kunnen zijn.¹⁹

2.2.1 Relatie slachtoffer – belangenbehartiger

Teneinde enkele rechtseconomische uitspraken te kunnen doen over die marktwerking dient eerst de vraag te worden gesteld welke markt en welke partijrelatie precies wordt onderzocht. In de eerste plaats is er natuurlijk de relatie tussen de cliënt (het slachtoffer) en de belangenbehartiger. De vraag zou onderzocht kunnen worden in welke mate op deze markt voldoende mededinging bestaat. Dat is een vraag die niet direct het voorwerp vormt van het huidige onderzoek aangezien in het onderzoek de nadruk ligt op de vergoeding van de buitengerechtelijke kosten die door de verzekeraar van de aansprakelijke dader worden gedragen. Echter, duidelijk moge zijn dat de keuze van het slachtoffer ook van invloed zal zijn op de verhouding tussen belangenbehartiger en verzekeraar, precies omdat de belangenbehartiger de mogelijkheid heeft de kosten van zijn dienstverlening aan de verzekeraar door te schuiven. Het is derhalve toch van belang om kort stil te staan bij de markt voor belangenbehartigers. Hoewel ter zake uiteraard geen empirisch onderzoek is gedaan (omdat die verhouding geen voorwerp van het onderzoek vormde) kunnen toch bevindingen van eerder onderzoek worden weergegeven.

¹⁹ Dit is al bekend vanuit de 18^e eeuwse werken van Adam Smith. Voor een (meer recente) uitgebreide analyse van de welvaartseffecten van monopolistische markt vormen zie bijvoorbeeld R.A. Arnold, *Economics*, Thomson South-Western, 2004, pp. 546-618. Zie ook R.J. Van den Bergh en P.D. Camesasca, *European Competition Law and Economics: A Comparative Perspective*, London, Sweet & Maxwell, 2006, en Van Velthoven en Van Wijck, *o.c.*, pp. 249-282.

In de eerste plaats is vanuit de rechtseconomische literatuur bekend dat de verhouding tussen de rechtzoekende (het slachtoffer) en de belangenbehartiger zich kenmerkt door een informatieasymmetrie: de belangenbehartiger is doorgaans goed op de hoogte van de aard van de diensten die het slachtoffer nodig heeft, van de kwaliteit van de diensten die hij kan aanbieden, etc., terwijl het slachtoffer deze informatie doorgaans mist.²⁰ Bij slachtoffers komt daarenboven het probleem dat slachtoffers (gelukkig) doorgaans zogenaamde “one shotters” zijn en geen “repeat players”. Het voor het slachtoffer gelukkige feit dat hij doorgaans slechts één keer met een belangenbehartiger geconfronteerd zal worden heeft echter als nadeel dat er geen leereffect kan optreden waardoor de informatiegebreken zouden kunnen worden opgelost. Bij andere gebruikers van juridische diensten (bijvoorbeeld ondernemers die commerciële contracten afsluiten) ligt dat anders. Als repeat players zijn zij veel beter in staat om ten gevolge van dit leereffect de kwaliteit van de dienstverlening te beoordelen. Potentiële slachtoffers hebben ex ante dus relatief weinig informatie op basis waarvan zij de kwaliteit van de dienstverlening kunnen beoordelen; ex post kan dit uiteraard anders liggen, meer bepaald wanneer het resultaat (in de zin van een vergoeding of schadeloosstelling) bekend geworden is. Maar ook dan blijft het voor een slachtoffer vaak moeilijk de redelijkheid en kwaliteit van de door de belangenbehartiger geleverde diensten te beoordelen.

Deze informatieasymmetrie was in de rechtseconomische literatuur altijd de klassieke reden om voor regulering te pleiten.²¹ Beoefenaars van vrije beroepen, waaronder de advocatuur, zijn aan strenge regulering onderworpen. Omdat daarenboven de advocatuur zelf doorgaans betere informatie heeft dan de overheid over de kwaliteit van de door hen verstrekte diensten wordt ook vaak een beroep op zelfregulering gedaan. Dit komt er op neer dat de beroepsgroep via zogenaamde beroepscodes en gedragsregels minimumnormen oplegt en aan kwaliteitsbewaking doet. Idealiter zou deze (zelf)regulering in staat zijn om de kwaliteit van de dienstverlening te bevorderen en om derhalve het informatiegebrek bij rechtzoekenden te ondervangen. Echter, er is in zowel theoretische als empirische rechtseconomische literatuur ook een heel belangrijk nadeel ten aanzien van deze (zelf)regulering van de vrije beroepen gesignaleerd, namelijk dat daardoor steeds het gevaar bestaat dat een concurrentiebeperking zal optreden. Hier ligt duidelijk de relatie met het aspect van de marktwerking. Beroepsbeoefenaren die zich organiseren zullen, zo wordt in rechtseconomische literatuur betoogd, pogen de toegang tot het beroep (via overheidsregulering of zelfregulering) te controleren, een monopolie op bepaalde dienstverlening te verkrijgen en mogelijk ook prijsafspraken maken. Veel literatuur handelt dan ook over de vraag of de nadelen van de zelfregulering (door concurrentiebeperking) niet groter zijn dan de voordelen (kwaliteitsbewaking en

²⁰ Zie voor een meer uitgebreide analyse en een overzicht van literatuur N.J. Philipsen, *Regulation of and by Pharmacists in the Netherlands and Belgium: An Economic Approach*, Antwerpen-Groningen, Intersentia, 2003, pp. 14-17. Zie ook P.H. Rubin, “Information Regulation”, in B. Bouckaert en G. de Geest, *Encyclopedia of Law and Economics, Volume III: The regulation of contracts*, Cheltenham, Edward Elgar, 2000, pp. 271-295.

²¹ A.I. Ogus, *Regulation: Legal Form and Theory*, Oxford, Clarendon Press, 1994; N.J. Philipsen, o.c., pp. 9-45.

tegengaan van informatiegebreken). Het zou binnen het kader van dit onderzoek uiteraard te ver gaan om op die literatuur in te gaan.²²

Wat de specifieke situatie betreft van de markt voor belangenbehartigers in Nederland moet worden benadrukt dat er drie typen belangenbehartigers bestaan. In de eerste plaats biedt de advocatuur diensten aan slachtoffers aan; daarnaast kan het slachtoffer beroep doen op andere belangenbehartigers die werkzaam zijn binnen letselschadebureaus. Omdat de meeste letselschadezaken buitengerechtelijk worden afgedaan staat het pleitmonopolie van de advocatuur niet aan de tussenkomst van deze letselschadebureaus in de weg. Binnen de advocatuur heeft daarenboven een specialisatie plaatsgevonden waarbij in letselschade gespecialiseerde advocaten zich hebben verenigd in verenigingen zoals de Vereniging voor Letselschade Advocaten (LSA) en de Vereniging Advocaten voor Slachtoffers van Personenschade (ASP).²³ Lidmaatschap van dergelijke verenigingen is aan kwaliteitscontrole onderworpen. Een derde type belangenbehartiger, naast de zojuist genoemde advocaten en letselschadebureaus, zijn de rechtsbijstandsverzekeraars. Bij zo'n 30% van alle letselschadegevallen is een rechtsbijstandsverzekeraar betrokken (met name bij lichte schades). Gezien het specifieke karakter van deze groep zal in het vervolg van dit rapport echter niet nader op de rechtsbijstandsverzekeraars worden ingegaan.

Wat de marktwerking betreft kan derhalve gesteld worden dat in Nederland voor het gebied waarover dit onderzoek handelt een groot aantal dienstverleners op de markt werkzaam is en ex ante voor slachtoffers een ruim scala aan mogelijkheden beschikbaar is waar tussen gekozen kan worden. Over de vraag of binnen de afzonderlijke segmenten (advocatuur of belangenbehartigers) steeds voldoende concurrentie bestaat en of ex ante voor slachtoffers de draagwijdte van kwaliteit en prijs van de dienstverlening steeds helder is kan natuurlijk van mening worden verschild, maar zulks vormt niet het voorwerp van het huidige onderzoek. Belangrijk is wel dat bij de keuzebepaling door het rechtzoekende slachtoffer de prijs die dient te worden betaald niet een doorslaggevende factor hoeft te zijn in de mate dat deze als buitengerechtelijke kosten kunnen worden doorgerekend aan de verzekeraar van de aansprakelijke partij. Alleen wanneer onzekerheid over de aansprakelijkheid zou bestaan bestaat het risico dat het slachtoffer zelf de kosten zou dragen, wanneer deze niet langs andere weg (bijvoorbeeld rechtsbijstandverzekering) op een derde kunnen worden afgewenteld.

Toch moet dit enigszins worden genuanceerd: het enkele feit dat buitengerechtelijke kosten kunnen worden verhaald op de verzekeraar van de aansprakelijke dader betekent uiteraard niet dat door een belangenbehartiger aan cliënten zou kunnen worden gesignaleerd dat zijzelf nooit de kosten zouden betalen. Tijdens de interviews kwam naar voren dat de belangenbehartiger in een gesprek met de cliënt *ab initio* duidelijk zal maken dat het wellicht mogelijk is om de buitengerechtelijke kosten op de verzekeraar te verhalen, maar dat er ook vele

²² Voor een recente bijdrage tot deze literatuur, zie C.D. Ehlermann en I. Atanasiu (eds.), *European Competition Law Annual 2004: The Relationship Between Competition Law and the (Liberal) Professions*, Oxford-Portland Oregon, Hart Publishing, 2006, en de hierboven genoemde referenties.

²³ Zie ook hoofdstuk 4 van dit rapport.

situaties kunnen zijn waarin de cliënt uiteindelijk zelf wel de kosten draagt, bijvoorbeeld als aansprakelijkheid toch (gedeeltelijk) betwist zou worden.²⁴ Uit de website van bijvoorbeeld Moree Gelderblom Advocaten (het kantoor van één van de geïnterviewden) blijkt dat men wat de tarieven voor letselschadezaken betreft het volgende meldt:

“Het tarief voor letselschadezaken bedraagt € 215,- tot € 265,-. Vaak kost het u zelf echter niets want in de overgrote meerderheid van de zaken waarin blijkt dat uw tegenpartij aansprakelijk is, worden de buitengerechtelijke kosten (dit zijn de kosten die worden gemaakt, totdat de zaak voor de rechter komt. In heel veel gevallen hoeven we echter niet naar de rechter omdat de zaak onderling wordt opgelost) volledig vergoed door de aansprakelijke partij of zijn verzekeraar. Het kost het slachtoffer in die gevallen dan ook helemaal niets”.²⁵

In de informatie voor cliënten die als gevolg van een schadeveroorzakende gebeurtenis letsel hebben opgelopen van het kantoor van de andere geïnterviewde advocaat werd gemeld:

“De redelijke kosten van buitengerechtelijke rechtsbijstand vormen onderdeel van de schade die door de aansprakelijke partij moet worden vergoed. In veel gevallen zal de aansprakelijke partij (lees: diens verzekeraar) bereid zijn om deze kosten van buitengerechtelijke rechtsbijstand periodiek te vergoeden door rechtstreekse betaling aan uw advocaat, hetgeen betekent dat deze kosten niet eerst door uzelf betaald hoeven worden. Toch moet u er rekening mee houden dat een deel van de buitengerechtelijke advocaatkosten voor uw rekening kan komen, bijvoorbeeld als sprake is van gedeeltelijke aansprakelijkheid”.²⁶

Hieruit blijkt toch dat hoewel cliënten dus wel degelijk (volgens de geïnterviewden) geïnformeerd worden over de kosten van de procedure, advocaten adverteren met het feit dat zij de buitengerechtelijke kosten bij de verzekeraar van de aansprakelijke dader kunnen verhalen, zij het dat sommige kantoren de cliënt uitdrukkelijk wijzen op het feit dat een deel van deze (en andere kosten) nog steeds voor rekening van de cliënt kunnen komen. Dat laatste is, zoals aangegeven, inderdaad het geval in de gevallen waarin aansprakelijkheid wordt betwist of in de gevallen waarin het toch tot een procedure zou komen.

Echter, in die gevallen waarin aansprakelijkheid lijkt vast te staan zal, vanwege het systeem van afwenteling van de buitengerechtelijke kosten op de verzekeraar, de prijs ex ante geen beslissende factor voor het slachtoffer (hoeven te) zijn. Ex ante heeft het slachtoffer derhalve de mogelijkheid om te kiezen tussen de advocatuur danwel de gespecialiseerde letselschadebureaus. Er is, wat de marktwerking betreft, wel een belangrijk verschil tussen beide beroepsgroepen. Immers, de advocatuur is onderhevig aan regulering en zelfregulering via de beroepsgroep, terwijl dat voor andere belangenbehartigers niet het geval is. Een

²⁴ Interview met Mr. John Beer te Utrecht op 6 september 2007, interview met Mr. Peter Langstraat te Rotterdam op 10 september 2007.

²⁵ <<http://www.mglaw.nl/tarieven.htm>>.

²⁶ Verder wordt ook gemeld dat de advocaatkosten die gemaakt worden voor het voeren van een procedure altijd voor rekening van de cliënt blijven.

belangrijk gevolg daarvan is dat bijvoorbeeld voor de advocaat strikte regulering van toepassing is onder meer inzake mogelijkheden van cliëntenwerving via reclame, maar ook inzake de honorering. Resultaatsgebonden afspraken zijn binnen de advocatuur slechts in beperkte mate mogelijk, terwijl “no cure no pay” regelingen verboden zijn²⁷ (hoewel op dit ogenblik (begin 2008) ter zake weer discussie schijnt te bestaan). Voor de overige belangenbehartigers gelden die beperkingen niet, waardoor zou kunnen worden betoogd dat zij ten opzichte van het slachtoffer in een relatief voordeliger concurrentiepositie zitten.²⁸ Het is precies vanwege die reden dat bepaalde advocaten stelden dat de regulering inzake de resultaatsgebonden honorering de vrije mededinging schendt. Ter zake kan naar de discussie in de literatuur en politiek worden verwezen.²⁹ Echter, het is belangrijk te benadrukken dat deze discussie betrekking heeft op een mogelijke concurrentievervalsing tussen de advocatuur enerzijds en overige belangenbehartigers anderzijds, maar niet rechtstreeks de positie van de rechtzoekende slachtoffers raakt. Die hebben immers ex ante de mogelijkheid om op basis van hun vrije keuze een advocaat dan wel een belangenbehartiger te kiezen, met de aantekening dat belangenbehartigers (die geen advocaat zijn) meer mogelijkheden hebben om kwaliteit en prijs van hun diensten via reclame aan te prijzen en meer vrijheid hebben wat betreft afspraken die resultaatsgebonden zijn, waardoor de risico's voor cliënten kunnen worden beperkt.

Een risicoavers slachtoffer zou (zeker in de situatie waarin aansprakelijkheid bijvoorbeeld niet zou vaststaan) derhalve zijn risico kunnen beperken door een letselschadebureau (andere dan advocatuur) in te schakelen en daarmee de afspraak te maken dat wanneer geen schadeloosstelling zou worden verkregen geen vergoeding verschuldigd is. In geval aansprakelijkheid van de dader vaststaat is dit voor het slachtoffer niet eens nodig aangezien de kosten steeds op de verzekeraar van de aansprakelijke dader kunnen worden afgewenteld. Een gevolg van deze afwenteling van buitengerechtelijke kosten is dat daardoor ex ante het risico voor het slachtoffer wordt uitgesloten en dat, zoals eerder vermeld, de prijs voor de te leveren diensten niet tot nauwelijks van invloed zal zijn bij de keuzebepaling. Uiteindelijk kan het rechtzoekende slachtoffer zijn keuze dan laten bepalen door de kwaliteit van de dienstverlening en meer bepaald door de potentiële opbrengst als resultaat van deze dienstverlening, d.w.z. de te ontvangen schadeloosstelling.

²⁷ Zie daarover uitgebreid M.G. Faure, T. Hartlief en N.J. Philipsen, *Resultaatgerelateerde Beloningssystemen voor Advocaten*, onderzoek uitgevoerd in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum van het Ministerie van Justitie, 2006.

²⁸ Geïnterviewden merkten op dat zij hier inderdaad een verstoring van de marktwerking zien omdat belangenbehartigers die geen advocaat zijn wel degelijk met een resultaatgebonden vergoedingsstelsel mogen werken, terwijl dit aan advocaten verboden wordt (interview met Mr. Peter Langstraat op 10 september 2007).

²⁹ Faure, Hartlief en Philipsen, *o.c.*, pp. 25-36. Zie verder o.a. Commissie Advocatuur, *Een Maatschappelijke Orde*, 2006, en de website van het Ministerie van Justitie: <<http://www.minjus.nl>>.

2.2.2 Relatie belangenbehartiger – verzekeraar

Waar er dus een redelijke mate van concurrentie (althans een voldoende vrije keuze) bestaat in de relatie tussen het slachtoffer en zijn belangenbehartiger,³⁰ ligt dat natuurlijk anders in de relatie tussen de verzekeraar en de belangenbehartiger. Omdat het slachtoffer de keuze maakt is dit voor de verzekeraar een gegeven waarop geen invloed kan worden uitgeoefend. Aangezien de belangenbehartiger in beginsel de gehele kosten in rekening kan brengen bij de verzekeraar zullen, zo lijkt vanuit economisch perspectief duidelijk te zijn, in feite door dit systeem weinig prikkels voor de belangenbehartiger worden gegenereerd om tot kostenbeperking te komen. Weliswaar bestaat er de zogenaamde dubbele redelijkheidstoets.³¹ Deze kan ten dele voorkomen dat de belangenbehartiger willekeurig een bedrag aan buitengerechtelijke kosten in rekening zou brengen. Echter, naast deze redelijkheidstoets zijn er, zoals aangegeven, weinig prikkels voor de belangenbehartiger om aan kostenreductie te doen. Anders dan in de situatie ten opzichte van (andere) cliënten hebben belangenbehartigers in hun relatie ten aanzien van de verzekeraar van de aansprakelijke dader immers geen reputationele motieven om in rekening gebrachte buitengerechtelijke kosten te reduceren. Weliswaar zijn belangenbehartigers doorgaans “repeat players”, mogelijk ook in relatie tot de verzekeraar. Echter, omdat het niet de verzekeraar is die bij een eventuele volgende transactie de belangenbehartiger zal kiezen levert dit voor de belangenbehartiger geen prikkels op tot kostenreductie.

Indien men derhalve de relatie tussen de belangenbehartiger en de verzekeraar zou dienen te kwalificeren in het licht van de aanwezige marktwerking kan eenvoudig worden vastgesteld dat in deze relatie marktwerking volstrekt afwezig is. Het is immers het slachtoffer dat de belangenbehartiger zal uitkiezen; de verzekeraar van de aansprakelijke dader is in beginsel vreemd aan deze keuze en kan derhalve (behoudens de aangegeven redelijkheidstoets) weinig doen om hetzij kwaliteit van dienstverlening door de belangenbehartiger hetzij het bedrag aan buitengerechtelijke kosten te beïnvloeden.

Voor de goede orde moet wederom worden benadrukt dat deze analyse gebaseerd is op een theoretische beschouwing van de relatie tussen de belangenbehartiger en de verzekeraar. Op basis van rechtseconomische uitgangspunten kan worden verwacht dat bij de belangenbehartiger die de buitengerechtelijke kosten in rekening kan brengen bij de verzekeraar weinig prikkels tot reductie van deze kosten zullen bestaan. Echter, tijdens interviews werd aangegeven dat advocaten zich bij de berekening van deze kosten, noch wat betreft het uurtarief, noch wat betreft de aangerekende uren laten beïnvloeden door het feit dat zij deze kosten bij verzekeraars in rekening kunnen brengen. De geïnterviewden gaven derhalve aan dat dit naar hun mening niet tot een overfacturatie aan de verzekeraar zou leiden.

Even uitgaande van de theoretische uitgangspunten blijft wel het probleem bestaan dat de aangegeven structuur van het economisch perspectief problematisch is

³⁰ Althans in theorie; empirisch is dit niet getoetst.

³¹ Zie paragraaf 1.1, in het bijzonder voetnoot 4.

precies omdat in deze structuur prikkels tot kostenreductie (behoudens de dubbele redelijkheidstoets) grotendeels ontbreken.³²

In economische verhoudingen zijn er andere situaties waarbij dergelijke “quasi-monopolies” bestaan. In het consumentenrecht hebben rechtseconomen er wel op gewezen dat de situatie van de individuele consument die bijvoorbeeld contracteert met een nutsbedrijf inzake gas of elektriciteitsaansluiting (zeker in de tijden vóór de vrijmaking van de energiemarkten) vergelijkbaar was met die van een monopolistische markt. Ook wanneer er geen feitelijk monopolie was bevond de gebruiker zich doorgaans in een situatie waarbij hij geen keuzemogelijkheden had, bijvoorbeeld omdat slechts één producent in een bepaald gebied diensten aanbood. Dit kon dan ook wel worden gekwalificeerd als een “situationeel monopolie”. Immers: er kon in theorie wel een markt zijn waarop andere aanbieders werkzaam waren, de facto had de consument, door de gegeven situationele omstandigheden, vaak geen andere keuze dan een contract af te sluiten met de betreffende producent van producten of diensten. Het gevolg was dan dat deze aanbieder eenzijdig de voorwaarden van de dienstverlening kon bepalen, zowel wat betreft de inhoud van de diensten als de prijs. Onderhandelen was de facto uitgesloten en de consument had vaak geen andere keuze dan het contract met de betreffende aanbieder aan te gaan, eenvoudig omdat geen alternatieven voorhanden waren. In dergelijke situationele monopolies werd vaak betoogd dat sprake was van een zeker marktfalen omdat immers vrije keuze bij de consument ontbrak. Teneinde dit marktfalen te corrigeren werd dan voorgesteld om de inhoud van de te leveren diensten en de prijzen te reguleren, zoals bij bijvoorbeeld openbaar vervoer en nutsvoorzieningen vaak het geval was.

Uiteraard kan worden betoogd dat de relatie tussen de belangenbehartiger die buitengerechtelijke kosten in diensten brengt en de verzekeraar van de aansprakelijke partij weliswaar vergelijkbaar is met die tussen een situationeel monopolist en de consument, doch dat er ook verschillen zijn. Echter, een belangrijk parallel is dat de verzekeraar hier als “zwakke partij” (in de andere genoemde situatie is dat de consument) geen alternatief heeft en derhalve ook nauwelijks mogelijkheden heeft om prijsreductie te bevorderen.

Er zijn nog andere situaties waarmee een parallel kan worden getrokken. Bijvoorbeeld in de gezondheidszorg kunnen patiënten (binnen bepaalde perken) vrij kiezen tussen de verstrekkers van bepaalde geneeskundige diensten, terwijl deze op hun beurt de factuur bij de financiers kunnen deponeren. Afhankelijk van het financieringssysteem dat gebruikt wordt bestaat in die zin een parallel dat de patiënt in theorie de voor hem meest optimale (en vermoedelijk niet goedkoopste) zorgverstrekker zou kunnen kiezen, terwijl vervolgens de factuur bij de financier (sociale zekerheidsinstantie of verzekeraar) wordt gedeponeerd. In een systeem

³² Overigens waren geïnterviewden van mening dat deze dubbele redelijkheidstoets op zichzelf wel volstaat om escalaties op het terrein van de buitengerechtelijke kosten tegen te gaan. Bij problemen zou een LSA-geschillencommissie kunnen tussenkomen, maar volgens Mr. John Beer (interview te Utrecht op 6 september 2007) zou deze relatief weinig zaken voorgeschoteld krijgen.

waarin een volledig vrije keuze van dienstverstrekker zou bestaan en deze vervolgens quasi ongelimiteerd de kosten van de verstrekkingen op een derde zou kunnen verhalen moge duidelijk zijn dat voor de verstrekker van de geneeskundige zorgen weinig prikkels bestaan tot kostenreductie. Dit probleem is welbekend in de gezondheidseconomie en daar ook uitgebreid besproken.³³ Hoewel ook deze situatie vanzelfsprekend in menig opzicht verschilt van de relatie tussen belangenbehartiger en verzekeraar is er toch ook een zeker parallel: wanneer zorgverstrekkers daadwerkelijk ongelimiteerd kosten zouden mogen declareren bij de financieringsinstelling zou zulks tot een kostenexplosie kunnen leiden, precies vanwege het gebrek aan prikkels tot kostenreductie.

In de gezondheidseconomie wordt aangegeven dat bij een dergelijk systeem de totale maatschappelijke kosten van gezondheidszorg te hoog zouden worden; het antwoord dat daarop vanuit beleidsmatig perspectief steeds wordt geboden is een tarificatie en regulering van de tarieven. Uiteraard kan dit verschillende vormen aannemen. In sommige gevallen zal de overheid de prijs van de geneeskundige prestaties reguleren (en dus limiteren); in andere gevallen zullen de financiers van de geneeskundige zorgen (bijvoorbeeld verzekeraars) contracten afsluiten met zorgverstrekkers op basis waarvan ook een kostenreductie kan worden bereikt.

De parallel kan wellicht ook worden doorgetrokken naar de relatie tussen de belangenbehartiger en de verzekeraar van de aansprakelijke partij betreffende de vergoeding van de buitengerechtelijke kosten. Uit het bovenstaande volgt dat in een model waarbij te geringe prikkels zouden bestaan om een reductie van de buitengerechtelijke kosten na te streven, het voorspelbaar is dat deze kosten inefficiënt hoog zouden zijn. Vanuit economisch perspectief zou dan kunnen worden voorgehouden dat hiermee de afhandelingskosten van het schaderegelingsproces relatief hoog worden. Deze kosten worden door sommigen aangeduid als transactiekosten³⁴ en door anderen ook wel als systeemkosten.³⁵ Hoe dan ook zijn dit kosten die het letselschadebehandelingsproces negatief beïnvloeden en daarmee, vanuit economisch perspectief, de sociale welvaart reduceren. Uiteindelijk zal de verzekeraar die met dergelijke kosten wordt geconfronteerd deze vervolgens ook weer in rekening brengen via een verhoging van premies. Dit vormt een toepassing van het welbekende Coase-theorema.³⁶ Het geheel aan verzekerden zal dan

³³ Een van de bekendste tekstboeken op dit gebied is C.E. Phelps, *Health Economics*, Addison Wesley, 2003. Voor Nederlandse bijdragen, zie bijvoorbeeld L.M. Berenschot, J.P. Poort en W.I.J. de Boer, *Stelselwijziging in de zorg: geef verzekeraars de ruimte*, Utrecht, Nyfer, 2003, en (voor een korte analyse) J.G.A. van Mierlo, "Klant is koning op de zorgmarkt", *Medisch Contact*, 47, 2004, pp. 1857-1860.

³⁴ Zie bijvoorbeeld W.C.T. Weterings, *Vergoeding van Letselschade en Transactiekosten. Een Kwalitatieve en Kwantitatieve Analyse*, Tjeenk Willink, Deventer, 1999 en J.M. Barendrecht, C.M.C. van Zeeland, Y.P. Kamminga en I.N. Tzankova, *Schadeclaims: kan het goedkoper en minder belastend? Opties om de transactiekosten van het aansprakelijkheidsrecht te verlagen*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2004.

³⁵ L.T. Visscher, *Een Rechtseconomische Analyse van het Nederlandse Onrechtmatige-daadsrecht*, Erasmus Universiteit Rotterdam, 2005.

³⁶ R.H. Coase, "The problem of social cost", *Journal of Law and Economics*, 1960, pp 1-44. Zie ook Cooter en Ulen, *o.c.*, pp. 85-99, en Van Velthoven en Van Wijck, *o.c.*, pp. 84-90.

uiteindelijk geconfronteerd worden met hogere premies ten gevolge van de afwenteling van buitengerechterlijke kosten op de verzekeraar. Een zekere herverdeling naar de groep der verzekerden vindt hier dus plaats.

Een belangrijke empirische vraag blijft uiteraard in welke mate de bestaande controlemechanismen (met name de dubbele redelijkheidstoets) in staat zijn om voldoende prikkels te bieden aan de belangenbehartiger tot reductie van de buitengerechterlijke kosten tot een efficiënt niveau. Of dit uiteindelijk het geval is zal moeten blijken uit de empirische toetsing waarbij de in rekening gebrachte buitengerechterlijke kosten met kosten van vergelijkbare andere diensten worden vergeleken. Blijkt daaruit dat deze kosten relatief hoog zouden uitvallen, dan kan het genoemde welvaartverlies ten gevolge van te hoge systeemkosten voor het letselschadeafhandelingsproces optreden. Vanuit beleidsmatig vlak ligt, naar het voorbeeld van de regulering in de gezondheidszorg, een rechtseconomisch antwoord dan ook voor de hand: een tariefregulering in een of andere vorm (eventueel via een convenant) waarbij een standaardisering van de buitengerechterlijke kosten plaatsvindt. Overigens was één van de geïnterviewde belangenbehartigers op zich geen tegenstander van enige vorm van standaardisatie op voorwaarde dat in een gestandaardiseerd systeem voldoende flexibiliteit zou zitten en dat bijvoorbeeld ook een differentiatie zou plaatsvinden gelet op het belang van de zaak, maar bijvoorbeeld ook de deskundigheid (al dan niet LSA-lid) van de betrokken belangenbehartiger.³⁷

2.3 Empirisch onderzoek in Nederland

In enkele Nederlandse studies is empirisch onderzoek verricht waarbij ook de tarieven van belangenbehartigers in beeld werden gebracht. De studie van Weterings uit 1999³⁸ is geheel gericht op het in rekening brengen van de totale transactiekosten³⁹ bij letselschade. Er is geen diachroon perspectief aan de hand waarvan ook iets over de ontwikkeling van die kosten zou kunnen worden gezegd. Wel interessant voor dit onderwerp is zijn bevinding dat advocaten in letselschadezaken doorgaans f 300,- per uur berekenen (€ 136,13), andere belangenbehartigers f 200,- à f 225,- per uur (€ 90,76 à € 102,10) en medisch adviseurs f 225,- per uur (€ 102,10).⁴⁰ De bedragen hebben betrekking op eind jaren '90 en in die zin is dit onderzoek verouderd. Verder signaleert Weterings dat discussies over de declaratie van de belangenbehartiger vaak ontstaan wanneer de buitengerechterlijke kosten de schade overtreffen en wanneer de belangenbehartiger

³⁷ Interview met Mr. Peter Langstraat te Rotterdam op 10 september 2007. Deze mening werd door Mr. Langstraat uitdrukkelijk op persoonlijke titel geventileerd en niet in zijn capaciteit als voorzitter van de LSA.

³⁸ W.C.T. Weterings, *Vergoeding van Letselschade en Transactiekosten. Een Kwalitatieve en Kwantitatieve Analyse*, Deventer, Tjeenk Willink, 1999.

³⁹ In technische zin. Het begrip "transactiekosten" komt uit het werk van Ronald Coase, *o.c.*, en duidt daar op alle kosten die gemoeid zijn met het tot stand komen van transacties.

⁴⁰ Weterings, *o.c.*, p. 52.

(m.n. de advocaat) afwijkt van het gebruikelijke uurtarief en een specialistentarief hanteert. Een geschil over de declaratie tussen belangenbehartiger en verzekeringsmaatschappij zou zich in 25 tot 40% van de gevallen voordoen.⁴¹

In Weterings (2004) wordt nader ingegaan op de positie van de belangenbehartiger bij de afwikkeling van letselschade.⁴² Doordat deze doorgaans per uur wordt betaald heeft hij een persoonlijk belang bij een niet-efficiënte afdoening van de onderhandelingen met de verzekeraar en vormt daarin een storende factor in de gevallen wanneer dit eigen belang inderdaad zijn opstelling beïnvloedt. Dit wordt versterkt door de werking van art. 6:96 BW wanneer de aansprakelijkheid is erkend. Door de principaal-agent relatie tussen advocaat en cliënt (asymmetrische informatie) zal de laatste dit niet kunnen voorkomen. Door het actie-reactie effect is ook de verzekeraar machteloos: deze zal immers moeten reageren op wat door de belangenbehartiger wordt aangedragen en dus ook meer tijd aan de zaak moeten besteden.

Ook in deze analyse wordt geen aandacht besteed aan de effecten op langere termijn, maar in de lijn van het vorenstaande kan, wanneer een advocaat uit eigen belang onderhandelingen langer laat duren dan nodig is, gevoegelijk worden aangenomen dat ditzelfde belang hem ertoe zal brengen om zijn tarieven te maximeren. Over die tarieven hoeft hij met zijn cliënt immers niet te onderhandelen, nu hij deze kan voorhouden dat de declaratie uiteindelijk door de verzekeraar van de aansprakelijke persoon zal worden voldaan. Uit deze analyse van Weterings komt dus eveneens naar voren dat hij meent dat bij de afwikkeling van letselschade theoretisch een probleem kan ontstaan doordat de belangenbehartiger gerechtigd is buitengerechtelijke kosten in rekening te brengen bij de aansprakelijkheidsverzekeraar van de dader. Het informatietekort bij de client zal derhalve (althans vanuit theoretisch perspectief) niet kunnen voorkomen dat de belangenbehartiger deze buitengerechtelijke kosten ten opzichte van de aansprakelijkheidsverzekeraar zou maximeren. Prikkels tot kostenreductie (zo werd ook hierboven uiteengezet) bestaan immers nauwelijks, behoudens de dubbele redelijkheidstoets. Uiteraard dient te worden benadrukt dat dit onderzoek van Weterings evenals de hierboven geschetste rechtseconomische uitgangspunten inzake de marktwerking beide indiceren dat de huidige structuur van de vergoeding van buitengerechtelijke kosten een inflatoir effect van deze kosten zou kunnen hebben. Belangrijker is uiteraard om na te gaan in welke mate deze theoretische veronderstelling ook empirisch kan worden ondersteund. Dat komt nu uitgebreid aan bod in het volgende hoofdstuk.

⁴¹ Weterings, o.c., p. 95.

⁴² W.C.T. Weterings, *Efficiëntere en effectievere afwikkeling van letselschadeclaims, Een studie naar schikkingsonderhandelingen in de letselschadepraktijk, normering en geschiloplossing door derden*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2004, pp. 96-98.

3 Dossieranalyse

In dit hoofdstuk staat de dossieranalyse centraal. Achtereenvolgens zullen aan bod komen: een beschrijving van de database (3.1), een analyse van de uurtarieven van belangenbehartigers, die als buitengerechtelijke kosten aan verzekeraars worden gerekend (3.2), en een korte analyse van de verhouding tussen het totale door verzekeraars betaalde bedrag aan buitengerechtelijke kosten en de schadeomvang (3.3).

3.1 De database

3.1.1 Steekproefgrootte en selectie dossiers

De dossiers zijn afkomstig van vijf (aansprakelijkheids)verzekeraars die actief zijn op de Nederlandse markt. Het betreft de verzekeringsmaatschappijen Aegon, Delta Lloyd, Fortis ASR, Univé en ZLM Verzekeringen. Het uitgangspunt was om per verzekeraar 240 dossiers te selecteren, namelijk 40 per jaar voor elk van de jaren 2001 t/m 2006. Het totale aantal dossiers per jaar zal dan gelijk zijn aan 200. Het is immers van belang dat de steekproefgrootte voldoende hoog is om betrouwbare uitspraken te kunnen doen voor de gehele populatie. Echter, het is onmogelijk om alle dossiers uit een bepaald jaar in het onderzoek te betrekken, omdat per dossier alle benodigde informatie opgezocht en vastgelegd moet worden, hetgeen een kostbaar en tijdrovend proces is. Mede op basis van een door Q-Consult verstrekt advies omtrent de gewenste minimum steekproefgrootte is besloten om vast te houden aan het (in overleg met het PIV) voorgestelde aantal van 200 zaken per jaar. Het advies van Q-Consult volgend blijkt dit namelijk ruim voldoende te zijn. Immers, indien aangenomen wordt dat er in Nederland jaarlijks zo'n 50.000 letselschadedossiers zijn en dat in ongeveer de helft daarvan een belangenbehartiger actief is, en aannemende dat we een betrouwbaarheidsniveau van 95% willen bereiken met een toegestane foutmarge van 10% (dit zijn wetenschappelijk geaccepteerde en gangbare normen), dan zal de benodigde steekproefmarge tenminste 96 dossiers per jaar moeten zijn.⁴³ Zelfs als we de aanname omtrent het aantal letselschades per jaar enigszins zouden wijzigen (het genoemde aantal van 25.000 letselschadedossiers met belangenbehartiger is immers een ruwe schatting en zou gemakkelijk iets hoger of lager kunnen liggen) of het betrouwbaarheidsniveau zouden willen aanpassen, dan zijn er nog altijd meer dan voldoende waarnemingen per jaar om betrouwbare uitspraken te kunnen doen.

De dossiers zijn door de verzekeringsmaatschappijen zelf geselecteerd op basis van een zogenaamde "enkelvoudige aselechte steekproef", d.w.z. een steekproef op basis waarvan elk dossier een volstrekt gelijke kans heeft om binnen de steekproef te vallen. Daarvoor dienden de verzekeraars eerst een volledige lijst met alle

⁴³ Uit: Advies Q-consult, "Steekproefgrootte onderzoek tariefstelling belangenbehartigers", 26 april 2007. Zie verder B.L.. Bowerman en R.T. O'Connell, *Business Statistics in Practice*, Mc. Graw-Hill, 2003. Berekeningen omtrent de gewenste steekproefgrootte kunnen gemaakt worden via steekproefcalculators op het internet: zie bijvoorbeeld <<http://www.journalinks.be/steekproef/>>.

dossiernummers op te stellen voor elk van de jaren 2001 t/m 2006. Aan de hand van deze lijsten kon vervolgens de aselechte steekproef plaatsvinden, door ofwel (a) het aantal dossiers per jaar te delen door het benodigde aantal (*in casu* 40) en in de lijst telkens het 40ste, 80ste, 120ste etc. dossier te trekken⁴⁴; ofwel (b) met behulp van een formule in Excel volstrekt willekeurig een vooraf bepaald aantal dossiers (40) per jaar te trekken.⁴⁵ Metro heeft vervolgens de vijf individuele databases van verzekeraars op elkaar afgestemd en ondergebracht in één grote database. In enkele gevallen diende de database nog verder “opgeschoond” te worden, omdat bepaalde dossiers onbruikbaar bleken. De volgende paragraaf gaat hier nader op in.

3.1.2 Beschrijving van de database

De database bevat in totaal 1043 dossiers over de periode 2001-2006.⁴⁶ In enkele dossiers worden meerdere belangenbehartigers genoemd, die elk verschillende tarieven rekenen. Bovendien bevat de database ook enkele dossiers waarin enkel informatie beschikbaar is over het totaal betaalde bedrag aan buitengerechtelijke kosten, zonder dat uurtarieven genoemd worden. Daarom verschilt het aantal waarnemingen dat betrekking heeft op uurtarieven van het zojuist genoemde aantal dossiers: het aantal waarnemingen betreffende uurtarieven bedraagt 1063. Deze 1063 waarnemingen komen overeen met 1063 belangenbehartigers. Hiervan zijn er 489 advocaat en 574 “niet-advocaat” (schaderegelingsbureaus).

In de database is tevens informatie opgenomen omtrent het type dossier. De overgrote meerderheid van de 1043 dossiers betreft verkeersongevallen, maar er zijn ook dossiers die betrekking hebben op arbeidsongevallen (wga), AVP en AVB. De onderverdeling is als volgt:

verkeer	901
wga	51
AVP	39
AVB	41
medisch	1
anders	9
geen informatie	1

Wat betreft “complexiteit van de zaak” bevat de database informatie over de vraag of de aansprakelijkheid van de dader ter discussie stond of onmiddellijk werd erkend en over het aantal deskundigenberichten. Wat de vraag betreft of aansprakelijkheid betwist was, was het antwoord, voor zover beschikbaar, 119 keer “ja” (waarbij in een

⁴⁴ Omdat in slechts (ongeveer) 50% van de dossiers daadwerkelijk een belangenbehartiger actief is, terwijl het basisbestand alle dossiers bevat (dus ook die zonder belangenbehartigers), komt dit in de praktijk neer op 80 dossiers per jaar. Dit betekent dan ook dat het aantal dossiers in de lijst gedeeld dient te worden door 80 en dat vervolgens het 80ste, 160ste, 240ste etc. dossier getrokken wordt.

⁴⁵ Deze functie bevindt zich in Excel onder het kopje Data analysis (menuoptie Sampling).

⁴⁶ Eén verzekeraar heeft daarnaast ook dossiers aangeleverd die betrekking hebben op het jaar 2007.

enkel geval een percentage aansprakelijkheid genoemd wordt van 50% of 75%) en 905 keer “nee”. Wat aantal deskundigenberichten betreft, is de verdeling van de waarnemingen behorende bij de 1043 dossiers als volgt:

geen (0)	641
1	215
2	64
3	27
4	8
5	2
6	4
7	1
13	5
geen informatie	76

Meest genoemd zijn rapporten van ongevallendeskundigen, arbeidsdeskundigen en medisch deskundigen. De vijf dossiers met 13 deskundigenberichten komen van dezelfde verzekeraar en betreffen allen dossiers inzake verkeersongevallen met telkens 1 medisch rapport en 12 rapporten van een arbeidsdeskundige.

De database bevat ook informatie omtrent de begin- en einddatum van (bijna alle) dossiers. Op basis hiervan is de looptijd per dossier in maanden berekend. Deze varieert tussen minder dan een maand en 70 maanden (d.w.z. bijna 6 jaar). Daarbij dient opgemerkt te worden dat 168 dossiers nog niet waren afgesloten op het moment van opname in de database en dat van 90 dossiers informatie over de einddatum in het geheel ontbreekt. Het aantal waarnemingen van de indicator “looptijd in maanden” is dus lager dan het totale aantal dossiers en bedraagt 785.

Dit geldt ook voor de indicator “aantal gedeclareerde uren door belangenbehartigers”, en voor de indicatoren “buitengerechtelijke kosten”, “totaal betaalde honorarium” en “bedrag schadevergoeding”. Informatie omtrent een of meerdere van deze indicatoren ontbreekt regelmatig om een van de volgende redenen: (1) de BGK is lumpsum afgewikkeld; (2) de zaak loopt nog: er is wel een voorschot uitgekeerd maar de nota is nog niet ontvangen; of (3) de PIV staffel is toegepast. In enkele gevallen is informatie omtrent een of meer van deze indicatoren simpelweg niet beschikbaar zonder dat de reden hiervoor is te achterhalen. Het aantal waarnemingen m.b.t. “aantal gedeclareerde uren” bedraagt 922.

Een enkel dossier is uit de selectie verwijderd omdat de belangenbehartiger een familielid van het slachtoffer was of omdat er een probleem was met de informatie omtrent de datum van het dossier (einddatum nog niet bereikt of einddatum eerder dan begindatum). Verder is voor de analyse van de verhouding tussen BGK en schadeomvang een nieuw basisbestand gemaakt met daarin alleen alle afgehandelde zaken (einddatum dossier bekend en nota ontvangen).

3.2 Uurtarieven

In deze paragraaf wordt de ontwikkeling van de uurtarieven van belangenbehartigers in de periode 2001-2006 geanalyseerd. Dat wil zeggen: we bekijken hier de ontwikkeling van het gemiddelde uurtarief dat werd doorberekend aan verzekeraars, zonder dat er gekeken wordt naar het aantal gedeclareerde uren. Hierbij zal tevens onderscheid worden gemaakt tussen advocaten en belangenbehartigers die geen advocaat zijn.

Inparagraaf 3.2.1 zal de uitkomst voor de samengevoegde database gepresenteerd worden. Daarna worden afzonderlijke cijfers voor advocaten en niet-advocaten gepresenteerd (3.2.2), alsmede informatie omtrent de ontwikkeling van de *mediaan* van de uurtarieven, d.w.z. het meest gehanteerde tarief (3.2.3). Paragraaf 3.2.4 bevat een kort aanvullend onderzoek naar de verschillen tussen grote en kleine letselschadebureaus. Inparagraaf 3.2.5, tenslotte, zal voor elk van de vijf verzekeraars een kort overzicht gepresenteerd worden van het aantal gebruikte dossiers. In de hoofdstukken 4 en 6 van dit rapport zal de hier gepresenteerde informatie worden vergeleken met o.a. de prijs- en looninflatie en met tarieven van curatoren.

3.2.1 De database

In tabel 3.1 worden de gemiddelde uurtarieven gepresenteerd voor elk van de jaren 2001-2006, zoals deze blijken uit de database. Het aantal waarnemingen verschilt per jaar. De redenen hiervoor zijn dat: (a) niet voor elk dossier informatie over uurtarieven beschikbaar is, (b) er dossiers zijn waaraan meerdere belangenbehartigers hebben gewerkt, en (c) de dossiers vaak over meerdere jaren lopen, hetgeen de kans op waarnemingen in meer recente jaren uiteraard doet toenemen. Niettemin is het aantal waarnemingen steeds hoog genoeg om betrouwbare uitspraken te kunnen doen.

Tabel 3.1 Gemiddelde uurtarieven (gehele database)				
Jaar	Aantal waarnemingen	Gemiddelde uurtarief	Stijgings % t.o.v. voorgaand jaar	Stijgings % (2001=100)
2001	85	€ 149,39		100
2002	217	€ 159,21	6,57%	106,57
2003	363	€ 165,35	3,86%	110,68
2004	491	€ 172,60	4,38%	115,54
2005	555	€ 180,21	4,41%	120,63
2006	568	€ 185,90	3,16%	124,44

Deze tabel toont aan dat, gemiddeld genomen, de uurtarieven in de periode 2001-2006 behoorlijk zijn gestegen en dat de hoogste stijging heeft plaatsgevonden in 2002, het jaar nadat de euro werd ingevoerd. De laatste kolom in tabel 3.1 toont het cumulatieve stijgingspercentage aan. Zo is bijvoorbeeld af te lezen dat het gemiddelde uurtarief in de periode 2001-2006 is gestegen met 24,44%.

De hierboven toegepaste methode om stijgingen in het uurtarief te berekenen heeft als nadeel dat de populatie (d.w.z. de selectie van dossiers) van jaar tot jaar verschilt. Indien er bijvoorbeeld veel dure advocatenkantoren in de selectie van 2002 vertegenwoordigd zouden zijn, terwijl in 2003 relatief veel goedkopere kantoren in de selectie zitten (of andersom), dan zou dit de uitkomsten enigszins kunnen verstoren, ondanks het hoge aantal waarnemingen. Vandaar dat in tabel 3.2 een tweede, nog meer nauwkeurigere, methode is toegepast aan de hand waarvan de gemiddelde stijging in de uurtarieven per kantoor is berekend. Met behulp van Excel is hier namelijk berekend hoe groot de verandering in de uurtarieven is geweest *binnen een en hetzelfde dossier*. Bij deze berekening worden dus alleen die dossiers meegenomen die over meerdere jaren lopen én waarvoor informatie over uurtarieven in verschillende jaren beschikbaar is.

Aan de hand van deze tweede, meer nauwkeurigere methode kunnen geen gemiddelden berekend worden; het is immers alleen mogelijk om de stijging of

daling ten opzichte van het voorgaande jaar te berekenen. Hierdoor is ook het aantal waarnemingen dat overblijft lager.

Tabel 3.2 Stijging gemiddelde uurtarieven (methode 2)			
Jaar	Aantal waarnemingen	Stijgings % t.o.v. voorgaand jaar	Stijgings % (2001=100)
2001	0		100
2002	75	5,62%	105,62
2003	177	4,94%	110,84
2004	261	4,37%	115,68
2005	356	3,83%	120,11
2006	354	3,20%	123,96

Tabel 3.2 laat zien dat de tarieven tussen 2001 en 2006 met bijna 24% gestegen zijn. Verder laten de cijfers een zelfde trend zien als de cijfers in tabel 3.1. De grootste stijging blijkt volgens tabel 3.3 opnieuw te hebben plaatsgevonden in 2001-2002 (5,62%); en de gemiddelde stijging was 4,4% per jaar. De grote overeenkomst tussen tabel 3.1 en tabel 3.2 lijkt opnieuw aan te duiden dat het aantal waarnemingen voldoende hoog is.

3.2.2 Een vergelijking tussen advocaten en niet-advocaten

Tabel 3.3 Gemiddelde uurtarieven (selectie: advocaten)				
Jaar	Aantal waarnemingen	Gemiddelde uurtarief	Stijgings % t.o.v. voorgaand jaar	Stijgings % (2001=100)
2001	42	€ 160,11		100
2002	114	€ 168,35	5,14%	105,15
2003	187	€ 176,48	4,83%	110,22
2004	255	€ 181,70	2,96%	113,48
2005	267	€ 189,58	4,34%	118,41
2006	248	€ 194,95	2,83%	121,76

Tabel 3.4 Stijging gemiddelde uurtarieven (methode 2) (selectie: advocaten)			
Jaar	Aantal waarnemingen	Stijgings % t.o.v. voorgaand jaar	Stijgings % (2001=100)
2001			100
2002	34	7,69%	107,69
2003	95	5,52%	113,63
2004	141	4,39%	118,62
2005	187	4,18%	123,58
2006	163	3,08%	127,39

De gemiddelde uurtarieven die worden gerekend door advocaten, zoals deze blijken uit tabel 3.3, liggen zoals verwacht boven de waarden die werden gevonden voor advocaten en niet-advocaten samen (tabel 3.1). Gemiddeld zijn de uurtarieven van advocaten zo'n 20 euro hoger dan die van niet-advocaten, maar de verschillen lijken

kleiner te worden, hetgeen duidt op een relatief (nog) snellere stijging bij niet-advocaten in recente jaren. Dit volgt uit een vergelijking van tabel 3.3 en tabel 3.5.

Als we de gemiddelde uurtarieven vergelijken, zien we tussen 2001 en 2006 een stijging van 21,76% bij advocaten, terwijl diezelfde stijging 28,77% is bij andere belangenbehartigers. Echter, passen we de meer nauwkeurigere tweede methode toe (waarbij we alleen naar veranderingen in tarieven binnen hetzelfde kantoor kijken), dan is die stijging 27,39% bij advocaten en 20,81% bij niet-advocaten. Dit volgt uit de tabellen 3.4 en 3.6.

Tabel 3.5 Gemiddelde uurtarieven (selectie: niet-advocaten)				
Jaar	Aantal waarnemingen	Gemiddelde uurtarief	Stijgings % t.o.v. voorgaand jaar	Stijgings % (2001=100)
2001	43	€ 138,91		100
2002	103	€ 149,10	7,33%	107,34
2003	176	€ 153,52	2,96%	110,51
2004	236	€ 162,76	6,02%	117,17
2005	288	€ 171,52	5,38%	123,48
2006	320	€ 178,88	4,29%	128,77

Tabel 3.6 Stijging gemiddelde uurtarieven (methode 2) (selectie: niet-advocaten)			
Jaar	Aantal waarnemingen	Stijgings % t.o.v. voorgaand jaar	Stijgings % (2001=100)
2001			100
2002	41	3,90%	103,90
2003	82	4,26%	108,33
2004	120	4,35%	113,04
2005	169	3,45%	116,94
2006	191	3,31%	120,81

Bijlage 2 bij dit rapport bevat een overzicht van alle waarnemingen betreffende uurtarieven die in deze en de voorgaande paragraaf zijn gebruikt om het gemiddelde tarief te berekenen. De aldaar gepresenteerde histogrammen geven namelijk alle uurtarieven weer die zijn gerekend door advocaten en niet-advocaten, voor elk van de jaren 2001 t/m 2006.

3.2.3 Analyse op basis van de mediaan

In deze paragraaf worden de uitkomsten van berekeningen van de mediaan gepresenteerd voor zowel de uurtarieven van advocaten, niet-advocaten, als de gehele database (advocaten en niet-advocaten samen). Een “mediaan” komt overeen met het middelste getal in een steekproef; en is daarom meer robuust ten opzichte van uitschieters dan een gemiddelde. De mediaan, die met behulp van Excel kan worden berekend, kan derhalve (ongeveer) geïnterpreteerd worden als het meest gehanteerde uurtarief. Hij is als zodanig bijna af te lezen uit de histogrammen die in bijlage 2 bij dit rapport zijn opgenomen.

Tabel 3.7 Mediaan uurtarieven			
	Advocaten	Niet-advocaten	Gehele selectie
2001	€ 158,82	€ 140,00	€ 149,74
2002	€ 166,50	€ 150,00	€ 154,00
2003	€ 175,00	€ 152,00	€ 162,00
2004	€ 185,00	€ 160,00	€ 170,00
2005	€ 193,00	€ 170,00	€ 175,00
2006	€ 195,00	€ 175,00	€ 180,00

Nadere analyse van deze gevens leert ons dat de mediaan in de periode 2001-2006 met 22,78% is gestegen voor advocaten en met precies 25% voor niet-advocaten. Deze cijfers komen derhalve behoorlijk overeen met de cijfers op basis van gemiddelden. Als advocaten en niet-advocaten samen worden genomen, blijkt de mediaan in diezelfde periode met ruim 20% te zijn toegenomen.

3.2.4 Niet-advocaten: een nadere analyse van de dossiers

In de hierboven toegepaste analyse zijn vanzelfsprekend alle waarnemingen gebruikt die ter beschikking zijn gesteld door de verzekeraars. Een overgrote meerderheid van de kantoren (zowel advocatenkantoren als letselschadebureaus) komt daarom vaker dan één keer in de database voor, en in enkele gevallen zelfs tientallen keren. Met name binnen de letselschadebureaus zijn enkele grote kantoren actief op de markt. Dit is vanuit statistisch-wetenschappelijk oogpunt echter geen enkel probleem: immers, de database bevat willekeurig getrokken dossiers, en geeft juist daarom een correct beeld van de kans dat een verzekeraar met een bepaald kantoor te maken krijgt. Toch zou het interessant kunnen zijn om te onderzoeken of er wellicht verschillen zijn tussen de relatief grote (d.w.z. meest voorkomende) en relatief kleine (minder vaak voorkomende) kantoren.

Tabel 3.8 Uurtarief en mediaan niet-advocaten (selectie excl. tien grootste kantoren)					
	Gemiddelde uurtarief	Stijging %	Mediaan uurtarief	Stijgings %	Aantal waarnemingen
2001	€ 128,65		€ 128,00		17
2002	€ 140,75	9,40%	€ 137,50	7,42%	38
2003	€ 144,07	2,36%	€ 138,88	1,00%	66
2004	€ 153,67	6,66%	€ 150,00	8,01%	85
2005	€ 162,39	5,67%	€ 160,00	6,67%	104
2006	€ 169,37	4,30%	€ 168,50	5,31%	124

Om de invloed van (bijvoorbeeld) de tien meest voorkomende letselschadebureaus in de database te kunnen beoordelen, zijn de gemiddelden en medianen van de uurtarieven nogmaals berekend, maar dan zonder deze tien kantoren. De resultaten staan in tabel 3.8. Een vergelijking met de cijfers uit tabel 3.5 en tabel 3.7 laat ten eerste zien dat de gemiddelden en medianen telkens lager liggen als de meest voorkomende kantoren uit de selectie gefilterd worden (dit geldt overigens ook als dit aantal lager ligt dan tien). Dit toont duidelijk aan dat de grotere kantoren bovengemiddelde tarieven hanteren. Echter, wat ook is af te leiden uit deze cijfers, is

dat de procentuele stijging van de uurtarieven bij de (iets) kleinere kantoren structureel hoger ligt dan bij de gehele selectie. In de gehele periode 2001-2006 is het gemiddelde uurtarief gestegen met 31,65% (t.o.v. 28,77% in tabel 3.5) en de mediaan met 31,64% (t.o.v. 25% in tabel 3.7). Blijkbaar is er sprake van een “catching up” effect, waardoor de tarieven van de (iets) kleinere kantoren dichterbij die van de grote spelers komen te liggen.

3.2.5 Een korte toelichting betreffende het aantal dossiers per verzekeraar

In grote lijnen komen de analyses op basis van gemiddelden en medianen voor de individuele bestanden van verzekeraars overeen met de hierboven gepresenteerde gegevens, al zijn er natuurlijk ook verschillen. Deze verschillen komen mede voort uit het feit dat op het niveau van de individuele verzekeraars het aantal waarnemingen laag is en stijgingspercentages derhalve al snel relatief hoog of laag kunnen uitvallen. Het lijkt dus weinig zinvol om de vele tabellen opnieuw per verzekeraar weer te geven. Hieronder zal slechts het aantal waarnemingen (dossiers) per verzekeraar, onderverdeeld naar categorie belangenbehartiger, worden weergegeven. Het feit dat dit aantal niet even groot is voor elk van de verzekeraars moet niet als een probleem gezien worden; het zijn immers de belangenbehartigers die de tarieven doorrekenen en niet de verzekeraars zelf.

Verzekeraar 1 heeft in totaal 232 dossiers aangeleverd, met daarin 236 bruikbare waarnemingen van belangenbehartigers. Van deze belangenbehartigers waren er 89 advocaat en 147 niet-advocaat. Overigens heeft verzekeraar 1 als enige ook informatie omtrent het jaar 2007 aangeleverd, hoewel het aantal overgebleven advocatenkantoren dat in de selectie van 2007 zit slechts 4 bedraagt (het aantal schaderegelaars is 20). De gehanteerde dataset van verzekeraar 2 bevat 239 bruikbare waarnemingen omtrent belangenbehartigers, bestaande uit 103 advocaten en 136 niet-advocaten. Bij verzekeraar 3 gaat het om 234 dossiers, die samen maar liefst 247 waarnemingen van belangenbehartigers bevatten. Hieronder vallen 160 advocaten en 87 niet-advocaten. Interessant om te vermelden is dat dit de enige verzekeraar is waarbij het aantal waarnemingen betreffende advocaten hoger ligt dan dat van niet-advocaten. Verzekeraar 4 heeft een lager aantal dossiers aangeleverd, namelijk 150. Het gaat om 149 bruikbare waarnemingen omtrent belangenbehartigers: 56 advocaten en 93 niet-advocaten. De dataset van verzekeraar 5, tenslotte, bestaat uit 81 advocaten en 111 niet-advocaten (dus 192 belangenbehartigers). Deze gegevens komen uit 186 verschillende dossiers.

3.3 De relatie tussen buitengerechtelijke kosten en schadeomvang

In deze paragraaf zullen de resultaten worden gepresenteerd van een aanvullend onderzoek naar de verhouding tussen de totale buitengerechtelijke kosten (die betaald zijn door de verzekeraar) en de betaalde schade. De totale door de verzekeraar betaalde buitengerechtelijke kosten bestaan uit het honorarium van de advocaat (aantal gewerkte uren x uurtarief) en de kantoorkosten. Hiervoor zijn de bedragen inclusief 19% BTW genomen.

Teneinde de verhouding tussen het totaal aan BGK betaalde bedrag en de schadeomvang te kunnen onderzoeken, is een nieuwe database opgesteld. Deze database bevat alleen die letseldossiers waarvan zowel de begin- als einddatum (correct) is ingevoerd, waarvan het betaalde bedrag aan BGK is ingevuld, en waarvan

het bedrag van de schadevergoeding aan de benadeelde bekend is. Daarnaast zijn twee dossiers uit de selectie verwijderd: een eerste omdat de belangenbehartiger een familielid was, en een tweede omdat de naam van de belangenbehartiger niet was ingevuld. Uiteindelijk bleven 746 dossiers over.

Voor elk van deze dossiers is de verhouding betaalde BGK/schade berekend. Vervolgens is op basis daarvan het gemiddelde en de mediaan bepaald. Tabel 3.9 geeft de uitkomsten van deze berekeningen weer voor de gehele selectie, en voor advocaten en voor niet-advocaten afzonderlijk. De tabel bevat ook gegevens omtrent de gemiddelde *looptijd* van een dossier; de reden hiervoor zal hieronder verduidelijkt worden. Tabel 3.9 suggereert dat het percentage BGK/schade bij letselschadebureaus (gemiddeld) een stuk hoger lijkt te liggen dan bij advocaten.

Tabel 3.9 Verhouding BGK/schade (alle dossiers)				
	Gemiddelde	Mediaan	Looptijd in maanden (gem.)	Aantal waarnemingen
Totaal	51,80%	38,80%	21,97	746
Advocaten	47,70%	35,84%	23,50	336
Niet-adv.	55,15%	40,77%	20,71	410

Tabel 3.10 laat zien hoe de verhouding BGK/schade zich in recente jaren heeft ontwikkeld.⁴⁷ Daartoe zijn de dossiers gesorteerd op aanvangsdatum (jaar). De tabel toont aan dat de *mediaan* van de verhouding BGK/schade door de jaren heen behoorlijk gestegen is. Ook het *gemiddelde* lijkt enigszins te stijgen, maar zeer onregelmatig. Dit laatste is gemakkelijk te verklaren: vanwege enkele “uitschieters” in de selectie, waarbij de verhouding BGK/schade erg hoog is (zie ook bijlage 8, waarin een tweetal histogrammen is opgenomen), wordt het gemiddelde al snel beïnvloed. Deze uitschieters zullen echter weinig tot geen invloed hebben op de mediaan. Een trendanalyse van de mediaan levert daarom meer betrouwbare informatie op dan een trendanalyse van het gemiddelde.

Tabel 3.10 Verhouding BGK/schade (ontwikkeling 2001-2006: gehele selectie)				
	Gemiddelde	Mediaan	Looptijd in maanden (gem.)	Aantal waarnemingen
2001	46,01%	29,76%	33,89	87
2002	52,76%	38,79%	30,30	123
2003	53,84%	39,22%	25,72	155
2004	51,89%	41,39%	18,85	169
2005	52,96%	40,95%	14,08	142
2006	50,19%	43,32%	7,72	70

Er dient echter een belangrijk voorbehoud gemaakt te worden bij bovenstaande tabel. Het is namelijk ook duidelijk te zien dat de gemiddelde looptijd van een letseldossier

⁴⁷ Een verdere opdeling in advocaten en niet-advocaten bleek geen interessante inzichten op te leveren.

een dalende trend vertoont. Dit volgt niet uit het feit dat zaken gemiddeld korter duren (hierover zijn immers te weinig gegevens beschikbaar; de kans op het tegengestelde is precies even groot), maar wordt volledig verklaard door het feit dat alleen die dossiers in de analyse zijn opgenomen die inmiddels afgesloten zijn. Zaken die in 2007 nog lopen, zijn derhalve niet in het bestand opgenomen. Dit kan de cijfers behoorlijk beïnvloeden, ook omdat het aandeel van de zaken met een kleine schadeomvang hoger is in meer recente jaren (zie bijlage 9). Vandaar dat de informatie uit tabel 3.10 met grote voorzichtigheid geïnterpreteerd dient te worden.

Omdat te verwachten valt dat de resultaten beïnvloed worden door de orde van grootte van de betaalde schade⁴⁸ is vervolgens een opsplitsing gemaakt in vier verschillende groepen:

- (1) de schadeomvang was kleiner dan of gelijk aan € 5.000
- (2) de schade was groter dan € 5.000 maar kleiner dan of gelijk aan € 10.000
- (3) de schade was hoger dan € 10.000 maar kleiner dan of gelijk aan € 25.000
- (4) de schade was hoger dan € 25.000

De resultaten van deze analyse worden gepresenteerd in tabel 3.11, waarin ook de resultaten voor advocaten en niet-advocaten afzonderlijk worden weergegeven. Deze tabel geeft duidelijk weer dat het percentage BGK/schade afneemt bij hogere schadebedragen. Ook is af te lezen dat het percentage BGK/schade bij lage schadebedragen hóger ligt bij niet-advocaten dan bij advocaten, terwijl dit bij gemiddelde en hoge schadebedragen omgekeerd is. Bijlage 9 bevat de resultaten van de trendanalyses van de vier schadegroepen.

⁴⁸ Ook uit het eerder genoemde onderzoek van (Moret) Ernst en Young uit 1998 en de PIV staffel blijkt immers duidelijk dat het percentage BGK/schade veel hoger ligt bij lage schadebedragen dan bij hoge schadebedragen.

Tabel 3.11 Verhouding BGK/schade (opdeling in vier schadegroepen)				
	Gemiddelde	Mediaan	Looptijd in maanden (gem.)	Aantal waarnemingen
<i>1. Schade $\leq$ € 5.000</i>				
Totaal	86,24%	70,09%	15,38	287
Advocaten	84,84%	71,02%	16,84	107
Niet-adv.	87,07%	69,41%	14,51	180
<i>2. Schade $>$ € 5.000 en $\leq$ € 10.000</i>				
Totaal	45,55%	41,74%	22,38	150
Advocaten	46,86%	44,18%	22,93	65
Niet-adv.	44,55%	41,02%	21,97	85
<i>3. Schade $>$ € 10.000 en $\leq$ € 25.000</i>				
Totaal	27,75%	24,89%	24,68	159
Advocaten	28,64%	25,71%	24,83	83
Niet-adv.	26,77%	24,63%	24,53	76
<i>4. Schade $>$ € 25.000</i>				
Totaal	17,64%	15,45%	31,28	150
Advocaten	18,85%	16,55%	31,43	81
Niet-adv.	16,22%	15,26%	31,12	69

4 Prijzen en prijsontwikkeling van vergelijkbare diensten

4.1 Ontwikkeling advocatentarieven

4.1.1 Gegevens Centraal Bureau voor de Statistiek

Sinds 2002 verzamelt het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) informatie over de ontwikkeling van prijzen in de zakelijke dienstverlening. Daartoe wordt ook de advocatuur gerekend, waarvan de cijfers afzonderlijk worden bijgehouden. De verkregen statistische informatie wordt per kwartaal bekend gemaakt.

Het CBS maakt een onderscheid tussen de standaarduurtarieven en de gerealiseerde uurtarieven. De hoogte van deze tarieven wordt vastgesteld op basis van representatieve steekproeven. Het panel is samengesteld uit kantoren die hun cliënten adviseren en vertegenwoordigen in civiele en strafzaken en voor semi-gerechtelijke instanties. Er worden jaar- en kwartaalcijfers gepubliceerd. De jaarcijfers en kwartaalcijfers lopen niet volledig parallel, doordat zij een verschillend basisjaar hebben, de steekproef niet onder dezelfde kantoren wordt gehouden en voor de kwartaalcijfers geen standaarduurtarief wordt opgegeven. Omdat het niet eenvoudig is betrouwbare informatie te verkrijgen, waarschuwt het CBS dat de cijfers een tentatief karakter hebben.

De prijsontwikkelingen blijken uit bijgaande jaarcijfertabel:

Advocatuur; jaarprijsindex 2002=100⁴⁹				
 Onderwerpen	<u>Prijsindex gerealis. uurtarieven</u>		<u>Prijsindex standaarduurtarieven</u>	
	Uurtarief per jaar	Jaarmutatie	Uurtarief per jaar	Jaarmutatie
 Perioden	2002=100	%	2002=100	%
2002	100	.	100	.
2003	105	5	105	5
2004*	106	1	110	4
2005*			113	3
© Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen 2007-06-13				

⁴⁹ De prijsindex ten aanzien van de gerealiseerde uurtarieven zijn dus de werkelijke uurtarieven die in rekening werden gebracht; deze zijn dus niet noodzakelijk dezelfde als de standaard uurtarieven (bijvoorbeeld zoals deze uit websites blijken).

Voor de kwartaalcijfers wordt als tabel gegeven:

Advocatuur; prijsindex gerealiseerde uurtarieven 4e kw. 2003=100

Onderwerpen	Prijsindexcijfer diensten	Kwartaalmutatie	Jaarmutatie
Perioden	4e kwartaal 2003=100	%	
2004 4e kwartaal	102	-1	2
2004	103	.	.
2005 1e kwartaal	103	0	0
2005 2e kwartaal	105	2	1
2005 3e kwartaal	105	0	2
2005 4e kwartaal	107	2	4
2005	105	.	2
2006 1e kwartaal	109	2	6
2006 2e kwartaal	110	1	5
2006 3e kwartaal	110	0	5
2006 4e kwartaal*	111	1	4
2006*	110	.	5

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen 2007-06-13

Op de website van het CBS wordt in een pilootrapport uiteengezet op welke gronden de toegepaste methodiek is gekozen.⁵⁰ Daarin komt nog een tabel voor over de prijsontwikkeling van 2000 t/m 2002. Hieraan kan het volgende worden ontleend:

	Gerealiseerd uurtarief	Standaard uurtarief
2000	100	100
2001	104	109
2002	112	118
2003		123

Opvallend aan deze cijfers is in ieder geval dat het standaarduurtarief, i.e. het uurtarief dat een advocaat zegt in rekening te zullen brengen, a) gemiddeld hoger is dan het feitelijk in rekening gebrachte uurtarief; en b) gemiddeld sneller stijgt dan het feitelijk in rekening gebrachte uurtarief.

De ontwikkeling van advocatentarieven moet uiteraard worden beoordeeld tegen de achtergrond van de algemene economische ontwikkeling. Het CBS geeft als inflatiecijfers, gebaseerd op de consumentenprijsindex alle huishoudens (CPI) met 2000=100:

⁵⁰ E. Dijkstra en R. Vleemink, *Een pilotonderzoek naar een prijsindexstatistiek voor de advocatuur*, MPP-102410, 532-04, MPP, Den Haag, CBS, 2004.

Jaar	CPI
2000	100,0
2001	104,2
2002	107,6
2003	109,9
2004	111,2
2005	113,1
2006	114,4

De indexcijfers voor de CAO-lonen per uur inclusief bijzondere beloningen, totaal alle cao-sectoren met 2000=100, zijn:

Jaar	Totaal sbi
2000	100,0
2001	104,4
2002	108,2
2003	111,2
2004	112,6
2005	113,4
2006	115,7

Absolute cijfers worden door het CBS niet gepubliceerd. De feitelijke hoogte van de door advocaten gehanteerde uurtarieven kan dus niet aan de hiervoor opgenomen tabellen worden ontleend. De gepresenteerde inflatiecijfers (omgerekend naar het basisjaar 2001) zullen in hoofdstuk 6 afgezet worden tegen de empirische bevindingen uit het voorgaande hoofdstuk.

4.1.2 Onderzoek door de Nederlandse Orde van Advocaten

Door de Nederlandse Orde van Advocaten is in de loop van 2005 onderzoek gedaan naar de feitelijke hoogte van advocatentarieven. De aanleiding voor dit onderzoek waren mededelingen van verzekeraars over de hoogte van het uurtarief, dat beweerdelijk gemiddeld rond de € 250,-⁵¹ of hoger zou liggen. Het onderzoek is uitgevoerd door middel van een enquête onder een groot aantal advocaten door medewerkers van de NOvA, te weten D. Desnoo en N. Hupkes. De respons was zodanig (meer dan 4000 advocaten reageerden) dat men vond dat over de uitkomst mededelingen konden worden gedaan.

Op basis van dit onderzoek is bekend gemaakt dat het gemiddelde uurtarief (inclusief gefinancierde rechtshulp) € 150,- bedroeg. Daarnaast zijn er gegevens verzameld over het gemiddelde tarief per rechtsgebied (personen- en familierecht, ondernemingspraktijk, letselschade, strafzaken). Een rapport is niet gepubliceerd. Hoewel verzocht is om de onderliggende gegevens, kon helaas geen medewerking worden verkregen.

⁵¹ Voor de goede orde: alle in dit onderzoek genoemde advocatentarieven zijn exclusief omzetbelasting.

4.1.3 Advocaten voor Slachtoffers van Personenschade

Gespecialiseerde letselschadeadvocaten hebben zich onder meer verenigd in de ASP, de vereniging Advocaten voor Slachtoffers van Personenschade. Achtergrond, doelstelling en activiteiten worden uiteengezet op de website.⁵² Voor het lidmaatschap gelden strikte eisen: de advocaat moet minstens 50% van zijn tijd aan letselschadezaken besteden, al 5 jaar op dit gebied werkzaam zijn en een aanvullende opleiding hebben gevolgd.

Wat de kosten betreft wordt op de site al aangegeven dat deze kunnen worden verhaald op de verzekeringsmaatschappijen met de volgende tekst: “Inschakeling van een letselschade advocaat kost natuurlijk geld. De medisch adviseur kost ook geld. Maar, in veel gevallen kost het de cliënt (uiteindelijk) weinig tot niets, omdat de kosten volledig of grotendeels moeten worden betaald door de (verzekeringsmaatschappij van de) aansprakelijke partij.”

Er is online een Gedragscode opvraagbaar, waarin evenwel niets te vinden is over de hoogte van de tarieven. Ook in de op het web gepubliceerde persberichten is niets te vinden over de hoogte van de tarieven. Hooguit is opvallend te noemen dat in een van die persberichten de ANWB wordt verweten te melden dat in de meeste gevallen de advocaatkosten van de gelaedeerde kunnen worden verhaald op de wederpartij, precies dezelfde mededeling als op de homepage van de ASP te vinden is.⁵³

Leden van de ASP zijn verplicht over een eigen, onafhankelijke medisch adviseur te beschikken. De daarvoor in rekening gebrachte tarieven kunnen een indicatie geven voor de hoogte van de tarieven van andere bij de schadeafwikkeling betrokken personen. Deze tarieven worden evenwel niet altijd gepubliceerd.

De ASP publiceert op het web een volledige lijst van alle aangesloten advocaten met eventueel de website. Een onderzoek naar de tarieven vermeld op deze sites is als bijlage 3 bij dit rapport gevoegd. Het overzicht laat zien dat:

- op het web vaak geen tarieven worden gepubliceerd;
- de gepubliceerde tarieven niet eenduidig zijn in die zin, dat een rechtzoekende er niet uit af kan leiden welk tarief voor zijn zaak zal gelden;
- hierdoor geen gemiddelde kan worden berekend;
- volgens de websites in geen enkel geval een voor letselschadezaken afwijkend tarief wordt gehanteerd;
- het uurtarief voor in te schakelen deskundigen, als dit al wordt vermeld, is gefixeerd op € 175,-, wat in ieder geval (aanmerkelijk) minder is dan het maximumtarief dat de advocaten zelf hanteren.

⁵² <www.asp-advocaten.nl>, bezocht op 15 juni 2007.

⁵³ Persbericht “ANWB en No cure no pay”, 2 maart 2004.

4.1.4 Vereniging voor Letselschade Advocaten

Naast de ASP is er ook de Vereniging voor Letselschade Advocaten (LSA).⁵⁴ De leden van de vereniging afficheren zich als “super specialisten” op het gebied van letselschade, wat zij baseren op de eisen die voor het lidmaatschap gelden, te weten 5 jaar ervaring als advocaat, ruime ervaring in letselschadezaken en het voltooien van de Grotiusopleiding Personenschade.

Over de kosten van het inschakelen van een LSA-advocaat wordt slechts opgemerkt dat de advocaat daarin vooraf inzicht geeft. Als aan de dubbele redelijkheidstoets van art. 6:96 BW is voldaan, kunnen deze worden verhaald op de wederpartij, mits een procedure achterwege kan blijven. Als de aansprakelijkheid niet wordt erkend, kan een gematigd uurtarief worden afgesproken. Het gewone tarief “herleeft” wanneer de aansprakelijkheid alsnog komt vast te staan.

De ledenlijst staat op de website van de LSA. Omdat het onderzoek naar de op de websites gepubliceerde tarieven bij de ASP nauwelijks bruikbare informatie heeft opgeleverd, is dit bij de LSA niet uitgevoerd.

De LSA heeft sinds 1998 een Geschillencommissie Declaraties.⁵⁵ De uitspraken van deze commissie zouden een beeld kunnen geven van de ontwikkeling van de gehanteerde tarieven. De uitspraken worden deels gepubliceerd in de Nieuwsbrief Personenschade (NPS). Het gaat om een beperkt aantal bekend gemaakte uitspraken, nu er vanaf 1999 in totaal 12 zijn opgenomen in deze nieuwsbrief.⁵⁶ Een niet hieronder begrepen uitspraak uit 1998 is besproken in het PIV-Bulletin 1999.⁵⁷ Het gaat steeds om geschillen tussen de advocaat en de verzekeraar, op één uitzondering na (9 december 2002).

De meeste uitspraken hebben betrekking op de totale omvang van de declaratie van de advocaat, die door de verzekeraar te hoog wordt gevonden doordat er beweerdelijk te veel tijd aan de zaak is besteed of er een wanverhouding zou bestaan tussen de advocaatkosten en het belang van de zaak (de dubbele redelijkheidstoets). Uit deze uitspraken kan niet altijd worden afgeleid welk uurtarief er in rekening werd gebracht.

In de zaak van 25 mei 1999 speelde het uurtarief wel een rol. De advocaat rekende voor werkzaamheden over de periode van 1992 t/m 1997 f 725,- (€ 329,-) per uur. Volgens de advocaat ging het om een gematigd tarief, daar hij volgens het calculatieschema van de NOvA f 1.087,50 (€ 493,-) per uur in rekening had mogen brengen. De verzekeraar stelde f 435,- (€ 197,-) voor. De Commissie overweegt dat het calculatieschema niet onverkort kan worden toegepast, maar dat bij de bepaling van het uurtarief rekening mag worden gehouden met het belang van de zaak en de specialisatie van de advocaat. De eerste factor heeft weliswaar geen gevolg voor de

⁵⁴ De informatie is ontleend aan de website <www.lsa.nl>, bezocht op 19 juni 2007.

⁵⁵ R. Gruben, “LSA Geschillencommissie declaraties”, *Verkeersrecht*, 1998, pp. 100-101.

⁵⁶ 23 december 1998, *NPS* februari 1999, p. 10; 23 april 1999, *NPS* juni 1999, p. 10; 25 mei 1999, *NPS* juli/augustus 1999, p. 8; 5 april 2000, *NPS* juni 2000, p. 8; 1 oktober 2000, *NPS* mei 2001, p. 11; 18 juni 2001, *NPS* oktober 2001, p. 8; 27 juli 2001, *NPS* november 2001, p. 10; 9 december 2002, *NPS* januari 2003, p. 8; 21 mei 2003, *NPS* juni 2003, p. 4; 24 oktober 2003, *NPS* januari 2004, p. 2; 23 december 2005, *NPS* februari 2006, p. 7; 27 december 2006, *NPS* maart 2007, p. 5.

⁵⁷ Uitspraak van 14 december 1998.

aard van de werkzaamheden, maar het is wel algemeen gebruikelijk ermee rekening te houden. Deze factor weegt in het algemeen wel minder zwaar dan de specialisatie. In dit geval gaat dat echter niet op, gelet op het aanzienlijk belang van f 1,7 mio (€ 0,77 mio).⁵⁸ De Commissie komt dan uit op een redelijk tarief van f 545,- (€ 247,-) per uur voor de periode van 1992 t/m 1995 en f 580,- (€ 263,-) per uur voor 1996 en 1997.

In de zaak van 5 april 2000 was een uurtarief van f 461,63 (€ 209,-) in rekening gebracht. De verzekeraar achtte f 300,- (€ 136,-) redelijk gelet op het belang van f 30.000,- (€ 13.613,-). De Commissie stelt de advocaat, onder aanhaling van haar eerdere beslissingen met betrekking tot het calculatieschema en de factoren belang en specialisatie, in het gelijk.

In de zaak van 1 oktober 2000 was het uurtarief niet in geschil. Uit de uitspraak blijkt dat f 210,- (€ 95,29) per uur in rekening was gebracht, gebaseerd op het geringe belang van f 3.500,- (€ 1.588,-). De Commissie overweegt nog dat dit redelijk is.

In de zaak van 18 juni 2001 stond het uurtarief niet ter discussie. Er was f 280,-, f 290,- en f 300,- (€ 127-136) per uur in rekening gebracht bij een belang van f 149.000,- (€ 67.613,-). De Commissie overweegt nog dat dit redelijk is.

In de zaak van 9 december 2002 had het geschil mede betrekking op de wijze waarop over het uurtarief werd gecommuniceerd tussen advocaat en cliënte. De stelling van de advocaat dat gedeclareerd is op basis van gemiddeld € 142,03 per uur, lijkt niet in twijfel te worden getrokken en geeft geen aanleiding tot correcties door de Commissie. Het belang was € 10.000,-.

In de zaak van 21 mei 2003 stelt de verzekeraar onder meer, dat door de advocaat-stagiaires geen specialistentarief gehanteerd had mogen worden (f 301,- en f 350,- (€ 137,- en € 159,-)). De Commissie doet hierover geen uitspraak. Het belang was € 86.000,-.

In de zaak van 24 oktober 2003 komt de Commissie tot de slotsom dat gelet op de werkzaamheden geen verhoging van het tarief wegens specialisatie had mogen plaatsvinden, waarna het tarief wordt gesteld op f 325,- (€ 147,-) per uur. Welk bedrag de advocaat in rekening had gebracht, wordt niet duidelijk. Het belang was f 67.500,- (€ 30.630,-).

In de zaak van 27 december 2006 had de advocaat een tarief in rekening gebracht van € 217,50 per uur, waarbij rekening was gehouden met een specialisatiefactor van 1,25. De verzekeraar bestreed zowel het uurtarief als de toepassing van de factor. De Commissie acht gelet op de aard van de zaak – die als niet bijzonder gecompliceerd wordt gezien – het basisuurtarief van € 174,- redelijk, maar niet de gehanteerde specialisatiefactor. Over de hoogte van de schade werd in deze zaak voor de civiele rechter geprocedeerd, zodat het belang ten tijde van de uitspraak nog niet duidelijk was.

Door een nadere analyse van deze uitspraken kan wellicht een beeld worden gegeven van de *ontwikkeling* van een redelijk tarief volgens de Geschillencommissie Declaraties. Opvallend aan de laatste uitspraak is in ieder geval, dat de Commissie aansluiting lijkt te zoeken bij het curatorentarief.

⁵⁸ Waar hier over “belang” wordt gesproken gaat het steeds om de door de verzekeraar vergoede schade exclusief de kosten ex art. 6:96 BW.

4.1.5 Vereniging van Amsterdamse Letselschade Advocaten

Het gaat hier om een vereniging van tien Amsterdamse advocaten, die aangeven dat zij gespecialiseerd zijn in letselschadeclaims.⁵⁹ De informatie op de website in het algemeen en die over kosten in het bijzonder is buitengewoon summier. Er wordt gemeld dat deze er zijn en dat deze bij erkenning van de aansprakelijkheid verhaald kunnen worden. Mede gezien de geringe omvang is deze vereniging kennelijk in het leven geroepen om als internetfuik te fungeren voor surfers die op zoek zijn naar een advocaat. Er is verder geen onderzoek naar de tarieven van de leden gedaan.

4.1.6 Aanvullend onderzoek betreffende de honorering aan eigen advocaten of schaderegelaars door verzekeraars

Op basis van een rondgestuurde vragenlijst heeft Metro aanvullende informatie gezocht omtrent de honorering door verzekeraars van hun eigen advocaten of schaderegelaars. De hieronder gepresenteerde resultaten dienen uiteraard met voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden, omdat het (zoals zal worden aangegeven) vaak om de meer gecompliceerde zaken zal gaan, of om zaken waarin geprocedeerd wordt. Omdat de door de verzekeraars verstrekte gegevens vertrouwelijk zijn, worden de namen van de verzekeraars hieronder opnieuw geanonimiseerd weergegeven, waarbij opgemerkt dient te worden dat de namen (d.w.z. de nummers) niet overeenkomen met de namen die in hoofdstuk 3 zijn gebruikt.

Verzekeraar 1 maakt alleen gebruik van advocaten indien er sprake is van een procedure. Is dat niet het geval, dan worden zaken intern behandeld of uitbesteed aan externe schaderegelaars. Op dit moment heeft deze verzekeraar contracten met drie vaste partijen.⁶⁰ Gelet wordt daarbij op kwaliteit en prijs, en bestaande contracten worden periodiek bezien. Uitbesteding van zaken volgt indien er sprake is van letsel dat niet binnen 6 maanden geneest en/of in geval van arbeidsongeschiktheid die na 3 maanden nog voortduurt. Het gaat om ongeveer 500 à 600 zaken per jaar; d.w.z. om ongeveer 15% van de gevallen (er zijn ongeveer 3600 letseldossiers per jaar). Wat tarieven betreft, geeft verzekeraar 1 aan dat op dit moment 50% van de zaken tegen een prijs van € 2.000,- inclusief BTW de deur uitgaat (exclusief de kosten van een procedure). Deze prijs zal met terugwerkende kracht iets verhoogd worden tot gemiddeld € 2.200,- per dossier voor zaken die maximaal twee jaar oud zijn, in het geval het contract met de huidige partner niet zal worden verlengd. In zaken waarin nog met een uurtarief wordt gewerkt is een tarief van € 132,- ex BTW per uur aan de orde. Ten slotte meldt verzekeraar 1 nog dat in de gevallen waarin een externe arbeidsdeskundige of medisch adviseur wordt ingeschakeld, een uurtarief rond de € 130,- ex BTW niet ongebruikelijk is, met name niet indien er sprake is van een zekere stroom van zaken.

Verzekeraar 2 behandelt schades in beginsel alleen intern. Externe belangenbehartigers worden slechts ingeschakeld in geval van capaciteitsproblemen bij haar eigen juridisch adviseur en advocaat-in-loondienst. Advieswerk (waaronder

⁵⁹ De informatie is ontleend aan de website <www.amsterdamseltselschadeadvocaten.nl>, bezocht op 19 juni 2007.

⁶⁰ De namen van deze expertisebureaus zijn bekend bij Metro.

begrepen het inschatten van procesrisico's) en behandeling van schades uit het zeer complexe segment voert deze verzekeraar in beginsel zelf uit. Zij schakelt alleen een externe advocaat in als de omstandigheden van een zaak daarom vragen. Hierbij kan gedacht kan worden aan de veelomvattendheid van een zaak, publiciteitsgevoeligheid of een zeer specialistisch karakter. Hoewel er geen contracten zijn afgesloten, werkt verzekeraar 2 samen met een drietal advocatenkantoren.⁶¹ Vanwege het beperkte volume zijn er geen prijsafspraken gemaakt. De verzekeraar betaalt op basis van het aantal gedeclareerde uren per dossier, waarbij het uurtarief ex BTW (gemiddeld over de drie verschillende kantoren) rond de € 275,- per uur ligt. Wat betreft het percentage van de zaken waarbij een externe advocaat wordt ingeschakeld, meldt verzekeraar 2 dat in minder dan 1% van de openstaande schades een procedure wordt gevoerd. Ongeveer 90% wordt behandeld door de eigen advocaat en 10% is uitbesteed aan externe kantoren.

Verzekeraar 3 geeft aan zowel de binnendienst als de buitendienst zoveel mogelijk in eigen beheer te houden. Bij capaciteitsproblemen of ingeval de (geografische) afstand groot is kan een zaak toch uitbesteed worden aan een schaderegelingsbureau; dit komt slechts in een paar procent van alle gevallen voor. Een advocaat wordt alleen ingeschakeld bij rechtszaken en voor juridisch advies in complexe zaken; dit is in ongeveer 1% van de gevallen. Deze verzekeraar werkt samen met één advocatenkantoor en één schaderegelingsbureau. Kwaliteit en bedrijfscultuur spelen bij de keuze van de partner een grotere rol dan de prijs. Daarnaast worden regelmatig arbeidskundigen ingeschakeld (drie bureaus) en af en toe een ongevalanalist (één bureau). Wat betreft prijzen, geeft verzekeraar 3 aan enkel uurtarieven te betalen. Deze zijn als volgt: externe schaderegelaar € 156,-, advocaat € 200,- (in 2007; in voorgaande jaren iets lager), arbeidsdeskundigen € 144-150,-, en ongevalanalysebureau € 130,-. Het tarief van externe accountants ligt ook rond de € 130,-. Aan de hand van informatie uit een rechtszaak blijkt deze verzekeraar dat het tarief van een (in 2007) ingeschakelde bedrijfseconoom op € 150,- uitkomt. Hetzelfde tarief geldt voor een arbeidsdeskundige, die door de Rechtbank werd ingeschakeld.

Verzekeraar 4 behandelt alle zaken intern, hoewel in ongeveer 4% van de zaken wel eens wat wordt uitbesteed. Ingeval van uitbesteding werkt men met twee verschillende partijen, teneinde marktwerking niet uit te sluiten en teneinde een al te grote afhankelijkheid te voorkomen. Slechts in ongeveer 0,5% van alle zaken wordt gebruik gemaakt van een advocaat (als er bij de eigen advocaat onvoldoende capaciteit is of het een zeer specialistische zaak betreft) en in 4% van de zaken wordt beroep gedaan op een externe schaderegelaar, hoewel de binnendienst altijd de regie blijft behouden. Bij de selectie kijkt men vooral naar de kwaliteit en aansluiting bij de eigen visie op schaderegeling. Daarnaast is de prijs relevant, maar dan voornamelijk de gemiddelde prijs per dossier en niet het uurtarief. De uiteindelijke vergoeding vindt overigens wel plaats op basis van een uurtarief, maar dan met bonus/malus bepalingen. Verzekeraar 4 betaalt € 175 - € 225 excl. BTW aan externe advocaten en omstreeks € 140 aan schaderegelingsbureaus.

⁶¹ De selectie van deze kantoren wordt mede bepaald door goede ervaringen uit het verleden, korte lijnen, prijs/kwaliteit verhouding, en het vermogen om zich in de situatie, beleid en visie van de verzekeraar te verplaatsen.

Verzekeraar 5 heeft geen gegevens aangeleverd.

Een tweetal verzekeraars heeft ook informatie verschaft over de gemiddelde kosten van zaken die *intern* behandeld worden. Opgemerkt dient te worden dat het uiteraard schattingen betreft en geen concrete data. Een eerste verzekeraar geeft in dat verband aan dat er geen tijd wordt geschreven, maar dat men wel op afdelingsniveau tot een gemiddelde kostprijs per dossier kan komen. Uitgaande van een gemiddeld salaris en kosten van een werkplek zou dat voor de niet-uitbestede (en dus relatief lichte) zaken rond de € 200 per dossier liggen. Het gaat hier om zo'n 3.000 zaken op jaarbasis. Een ruwe schatting van de gemiddelde kosten van het intern uitvoeren van de zware dossiers (die thans worden uitbesteed) zou volgens deze verzekeraar uitkomen op ongeveer € 2.000 per zaak, inclusief niet economische uren in verband met ziekte, opleiding en aansturing.

Een tweede verzekeraar geeft aan dat het erg lastig is om inzicht te hebben in de kosten van interne behandeling van zaken. Men zou de kosten van de personenschadeafdeling, € 900.000,- per jaar bij deze verzekeraar, als uitgangspunt kunnen nemen. Afgezet tegen een gemiddeld aantal dossiers in behandeling van 2500 zou dat € 360,- per zaak betekenen. Dit bedrag lijkt erg laag, maar hierbij dient opgemerkt dat dit een jaarlijks bedrag is en dat de dossiers al snel 5 jaar in de kast blijven staan (in verband met verjaring). Men zou dus ook kunnen concluderen dat een zaak bij deze verzekeraar gemiddeld € 1.800,- kost.

4.2 Curatorentarieven

Het salaris van curatoren in faillissementen wordt bepaald door de rechtbank die de faillietverklaring heeft uitgesproken (art. 71 F). In de praktijk wordt het voorstel van de rechter-commissaris gevolgd,⁶² waaraan overleg met de curator is voorafgegaan. Deze salarisbepaling van curatoren vindt plaats overeenkomstig de Richtlijnen in faillissementen en surséances van betaling (verder: de Recofa-richtlijn), opgesteld door het landelijk overleg van rechters-commissarissen in insolventies (Recofa), na overleg met de Nederlandse Orde van Advocaten en de Vereniging Insolventierecht Advocaten (Insolad). Ook in gevallen waarin de salarisbepaling op een andere voet dan die van art. 71 F plaatsvindt, worden deze richtlijnen gevolgd.

Volgens art. 23 Recofa-richtlijn wordt – bijzondere gevallen daargelaten, die hier buiten beschouwing blijven – het uurtarief gevormd door het product van het basisuurtarief, de ervaringsfactor van de curator en de boedelfactor. Verschotten worden afzonderlijk vergoed (art. 22 sub e Recofa-richtlijn).

De richtlijn 1996 gaf als basisuurtarief f 290,- (€ 131,60). Het uurtarief wordt sinds 1997 jaarlijks vastgesteld, bij gebreke waarvan het wordt aangepast met een percentage dat overeenkomt met het procentuele verschil tussen het indexcijfer CAO-lonen per uur inclusief bijzondere beloningen, reeks voor de Overheid (juli-publicatie) van enig jaar en het overeenkomstige indexcijfer in het voorgaande jaar (art. 24 sub b Recofa-richtlijn). Het uurtarief kan worden vergeleken met het

⁶² Van Zeben e.a., *Faillissementswet*, losbl., suppl. september 2000, art. 71, aant. 1.

algemene advocatenhonorarium, omdat het mede een vergoeding omvat voor kantoor- en personeelskosten van de curator (art. 24 sub d Recofa-richtlijn).

Art. 25 Recofa-richtlijn geeft de ervaringsfactoren. Deze zijn

- factor 0,6: korter dan 4 jaar advocaat;
- factor 0,8: 4 jaar of langer advocaat, doch korter dan 8 jaar;
- factor 1,0: 8 jaar of langer advocaat, doch korter dan 12 jaar;
- factor 1,3: 12 jaar of langer advocaat.

De boedelfactoren zijn geregeld in art. 26 Recofa-richtlijn. Deze factor hangt af van “de opbrengst van het faillissement”, het actief. Dat is het bedrag dat de curator ten behoeve van de schuldeisers weet te incasseren. De factoren zijn 1,0 bij een actief onder de € 25.000,-, 1,1 bij een actief tussen de € 25.000,- en € 50.000,- en 1,2 bij een actief daarboven.

Het basisuurtarief heeft zich als volgt ontwikkeld:

Jaar	Tarief
1 januari 1999	€ 137,95 per uur (f 304,-)
1 januari 2000	€ 148,39 per uur (f 327,-)
1 januari 2001	€ 152,47 per uur (f 336,-)
1 januari 2002	€ 158,- per uur
1 januari 2003	€ 165,- per uur ⁶³
1 januari 2004	€ 170,- per uur ⁶⁴
1 januari 2005	€ 171,- per uur ⁶⁵
1 januari 2006	€ 172,- per uur ⁶⁶
1 januari 2007	€ 176,- per uur ⁶⁷

De gegevens in deze tabel zullen in hoofdstuk 6 vergeleken worden met de in hoofdstuk 3 berekende resultaten betreffende de (ontwikkeling van de) uurtarieven van belangenbehartigers. Daartoe zullen ook voor curatoren de procentuele stijgingen t.o.v. het basisjaar 2001 worden berekend.

4.3 Tarieven van letselschadebureaus

Letselschadebureaus als de Palsgroep zijn in hetzelfde marktsegment actief als advocaten. Het staat hun immers – anders dan in Duitsland – vrij om in het

⁶³ De cijfers over de jaren 1999 t/m 2003 zijn ontleend aan E.H. de Jonge-Wiemans e.a. (red.), *Advocatenmemo 2003*, Deventer, Kluwer, 2003, p. 76.

⁶⁴ Art. 24 Recofa-richtlijn, versie juli 2004.

⁶⁵ Ontleend aan <<http://rechtennieuws.nl>>, bezocht op 13 juni 2007. Het *Advocatenmemo 2005* vermeldt voor 2005 geen aangepast tarief en ook in het *Tijdschrift voor Insolventierecht* kon geen mededeling van die strekking worden gevonden.

⁶⁶ *Tijdschrift voor Insolventierecht*, 2006, p. 66.

⁶⁷ Het tarief voor 2007 is ontleend aan <<http://tijdregistratie.voor-curatoren.nl>>, bezocht op 13 juni 2007. Het *Advocatenmemo 2007* vermeldt hetzelfde tarief.

preprocessuele traject op te treden en alleen wanneer het tot een procedure komt, zal door hen in verband met het procesmonopolie van de balie een beroep moeten worden gedaan op een advocaat.

Omdat er in Nederland geen regels zijn – en als het aan de (vorige) minister van justitie lag ook niet zullen komen⁶⁸ – die betrekking hebben op de tarifiering van deze vorm van dienstverlening, staat het de letselschadebureaus vrij om “*no cure no pay*”- en “*quota pars litis*”-afspraken te maken (resp. NCNP en QPL). Daarvan wordt geprofiteerd door het publiek te wijzen op de gevaren van hoge advocaatkosten, die bij de letselschadebureaus vermeden kunnen worden.⁶⁹

Een rondgang over het web teneinde een beeld te krijgen van de gehanteerde tarieven liet zien, dat over de hoogte van deze tarieven op deze wijze geen duidelijkheid kan worden verkregen. De via het Pageranking-systeem van Google als eerste opduikende letselschadebureaus geven de volgende informatie:

Burgers ⁷⁰	NCNP met QPL tegen percentages incassotarief voor advocaten. “Full cure full pay”. wat erop neerkomt dat op de tegenpartij verhaalde kosten niet nog eens betaald hoeven te worden. Overname procesrisico. Geen uurtarieven.
Kloppenburg ⁷¹	Er wordt slechts melding gemaakt van de mogelijkheid de kosten op de aansprakelijke partij te verhalen. Als dat niet gaat “kan worden teruggevallen op de gemaakte afspraken”. Welke dat zouden kunnen zijn wordt niet aangegeven.
Letselclaim ⁷²	Er wordt kennelijk alleen gewerkt op NCNP-basis. Tarieven worden niet vermeld en zelfs niet gesuggereerd. Het is onduidelijk wie er achter schuil gaat. Gaat letterlijk in debat met de site van de Palsgroep (“Wat heb je aan 50 jaar ervaring...”)
Palsgroep ⁷³	Vermeldt geen bedragen.
Whiplash ⁷⁴	Lijkt op een site voor vermageringspillen. Via de site kan “vrijblijvend” rechtshulp worden gevraagd via een formulier. Kosten komen nergens ter sprake. Wie de rechtshulp gaat verlenen, is niet duidelijk.

Ten aanzien van de tarifiering zijn deze belangenbehartigers derhalve minder transparant dan de letselschadeadvocaten. Inzicht in de in rekening gebrachte uurtarieven zal op andere wijze verkregen dienen te worden.

⁶⁸ *Kamerstukken II* 2005-2006, Aanhangsel van de Handelingen, 1316, p. 2803-2804, 25 april 2006. Overigens zijn er recent geluiden te horen op basis waarvan kan worden verwacht dat hier toch enige beweging in zou komen.

⁶⁹ Op de site <www.palsgroep.nl> wordt via de homepage (bezoekt op 15 juni 2007) erop gewezen dat gevallen waarin de advocaatkosten de opbrengst overtreffen, niet bij de Palsgroep kunnen voorkomen dankzij de *no cure no pay*-constructie in combinatie met de afspraak dat de kosten nooit boven de opbrengst uit kunnen gaan.

⁷⁰ Voluit: Burgers Schaderegelingsbureau, te vinden op <www.burgers-schade.nl>, bezocht op 15 juni 2007.

⁷¹ <www.deletselschadespecialist.nl>, bezocht op 15 juni 2007.

⁷² <www.letselclaim.nl>, bezocht op 15 juni 2007.

⁷³ <www.palsgroep.nl>, bezocht op 15 juni 2007.

⁷⁴ <www.whiplash.nl>, bezocht op 15 juni 2007.

5 Vergelijking met het buitenland

5.1 Advocatentarieven in België

5.1.1 Regelgeving

Art. 446ter Gerechtelijk Wetboek (GW) geeft de – uiterst summiere – regels die gelden voor de advocatendeclaraties. De bepaling luidt⁷⁵:

1. De advocaten begroten hun ereloon met de bescheidenheid die van hun ambt moet worden verwacht. Een beding daaromtrent, dat verbonden is aan de uitslag van het geschil, is verboden.
2. Ingeval de begroting niet met een billijke gematigdheid is vastgesteld, wordt zij door de raad van de Orde verminderd, met inachtneming onder meer van de belangrijkheid van de zaak en de aard van het werk, onder voorbehoud van de teruggave die hij beveelt en van de tuchtstraffen die hij oplegt, indien daartoe grond bestaat, dit alles onverminderd het recht van de partij om zich tot het gerecht te wenden indien de zaak niet aan een scheidsgerecht is onderworpen.
3. Wordt de zaak voor de rechtbank gebracht, dan wordt zij in openbare zitting behandeld, tenzij de partijen eenstemmig vragen dat zij in raadkamer wordt behandeld.
4. De rechtbank mag daarenboven, op verzoek van de meest gerede partij, bij een met redenen omklede beslissing, gelasten dat de zaak in raadkamer wordt behandeld gedurende de gehele rechtspleging of een gedeelte ervan, in het belang van de goede zeden of van de openbare orde, wanneer de belangen van minderjarigen of de bescherming van het privé-leven van partijen bij het proces dit vereisen of, in de mate als door de rechtbank onder bepaalde omstandigheden strikt noodzakelijk wordt geoordeeld, wanneer openbaarheid de belangen van de rechtsbedeling zou schaden.

De bepaling houdt derhalve niet meer in dan dat de bovengrens van het in rekening te brengen tarief wordt gevormd door “de bescheidenheid die van hun ambt moet worden verwacht”, nader bepaald als “een billijke gematigdheid”,⁷⁶ alsmede dat een beding dat een ereloon verbindt aan de afloop van de zaak, nietig is. De regeling wordt derhalve gekenmerkt door een vergaande vrijheid voor de advocaat en vindt

⁷⁵ Bij wetsontwerp van 16 mei 2006 (Wetsontwerp tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek met betrekking tot balie en de tuchtprocedure voor haar leden, Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, 1724/006) is deze regeling overgebracht van het oude art. 459 naar het huidige art. 446ter GW (inwerkingtreding 1 november 2006). Er heeft geen inhoudelijke wijziging plaatsgevonden.

⁷⁶ Het is niet onwaardig om te vermelden dat deze bepaling wat het eerste gedeelte betreft rechtstreeks teruggaat op het in het begin van de 19de eeuw in Nederland nog geldende, uit de tijd van de Franse overheersing stammende art. 43 van het Decreet van 14 december 1810: “Bij ontbreken van Reglementen (...) willen wij, dat de Advocaten hunne belooningen zelve begrooten met die bescheidenheid, welke men van lieden van hunnen stand verwachten mag. In geval die begroting de palen van eene billijke gematigdheid zoude mogen te buiten gaan, zal de Raad van discipline dezelve verminderen (...).”

zijn oorsprong in diens onafhankelijkheid.⁷⁷ De controle is opgedragen aan de Orde van Advocaten en – ter discretie van de rechtzoekende⁷⁸ – aan de rechtbanken.

Het verbod op bedingen die zijn verbonden aan de uitslag van het geding heeft de bedoeling de onafhankelijkheid en waardigheid van de advocaat te waarborgen, door hem te verbieden zelf een rechtstreeks belang bij de afloop van de zaak te hebben.⁷⁹

De ontwikkelingen waartoe deze summiere regelgeving aanleiding heeft gegeven, zijn vergelijkbaar met die in Nederland. Het gebrek aan houvast en de bij de cliënten daardoor gewekte indruk van willekeur bewogen de toenmalige Nationale Orde van Advocaten, nadat eerst de plaatselijke ordes al regelgevende activiteit hadden ontplooid,⁸⁰ tot het uitvaardigen van een richtlijn in 1991. Die richtlijn voorzag in drie mogelijke berekeningswijzen van het honorarium, te weten een bedrag per uur, een *flat* fee gekoppeld aan het belang of een *flat* fee gekoppeld aan de prestatie. Voor elke berekeningswijze werd een indicatief basistarief gegeven, dat kon worden gecorrigeerd op grond van de financiële draagkracht van de cliënt, het belang en de bewerkelijkheid van de zaak, de afloop, de ervaring en specialisatie van de advocaat.⁸¹

Deze richtlijn werd in 1995 ingetrokken, toen een vergelijkbare richtlijn voor architecten mededingingsrechtelijk geen stand bleek te houden.⁸² In de uitoefening van de door art. 459 GW voorgeschreven controles staan de taxatiecommissies van de plaatselijke Ordes en de rechtbanken dus weer met lege handen. De praktijk om toch met een schuin oog te kijken naar de vroegere richtlijnen, wordt op grond van mededingingsrechtelijke overwegingen afgekeurd.⁸³

Het hiervoor aangehaalde verbod op bedingen die het ereloon, i.e. het honorarium, afhankelijk maken van de uitslag van het geschil, houdt in beginsel alle vormen van resultaatgerelateerde beloningen buiten de deur⁸⁴ en verbiedt in ieder geval om vooraf overeen te komen dat het honorarium geheel afhankelijk is van de uitkomst van het geschil (*contingency fee*).⁸⁵

Advocaten geven in overeenstemming hiermee op hun websites aan dat het ereloon kan worden bepaald naar een uurtarief, de waarde van de zaak, de geleverde prestaties, volgens een vast bedrag en op basis van een abonnement. In een enkele publicatie is gevonden dat het verbod op resultaatgerelateerde beloningen er niet aan in de weg staat het honorarium *deels* te laten afhangen van het bereikte resultaat.⁸⁶

⁷⁷ J. Stevens, *Regels en gebruiken van de advocatuur te Antwerpen*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1997, p. 527.

⁷⁸ Een poging om dit ongrondwettig te laten verklaren strandde: Arbitragehof 27 april 2005, arrest nr. 82/2005, *Belgisch Staatsblad* 2005, 171.

⁷⁹ Stevens, *o.c.*, p. 533.

⁸⁰ B. Demeulenaere, 'Advocatenhonoraria, een consumentvriendelijk perspectief', *Tijdschrift voor Privaatrecht*, 1988, pp. 13-14.

⁸¹ H. Lamon, *Een advocaat in de spiegel, Beschouwingen over balie en advocatuur*, Brugge, 2004, pp. 104-105.

⁸² Lamon, *o.c.*, p. 105; Stevens, *o.c.*, p. 538.

⁸³ Lamon, *o.c.*, pp. 105-114, p. 127.

⁸⁴ Demeulenaere, *o.c.*, p. 4.

⁸⁵ Stevens, *o.c.*, p. 532, die dus tot een iets beperktere uitleg van de bepaling komt dan Demeulenaere.

⁸⁶ D. Smets, *Praktijkboek Marketing voor Advocaten*, Antwerpen, 2005, p. 51.

De website van de Orde van Vlaamse balies⁸⁷ rept echter niet van deze mogelijkheid, zij het dat het bestaan van deze mogelijkheid wel wordt erkend. Dat was ook al zo in de eertijds vastgestelde reglementen van de plaatselijke ordes, waarin ook werd gesproken van de mogelijkheid om het uurloon deels af te laten hangen van het bereikte resultaat.⁸⁸ Uit na te noemen enquête blijkt dat één op de zeven advocaten van deze wijze van declareren gebruik maakt, terwijl 44,04% afrekent op basis van een uurtarief (gemiddeld over alle soorten cliënten).

De reikwijdte van de besproken bepaling gaat niet verder dan de advocatuur. Er zijn geen regels die andere rechtshulpverleners beperken in de overeenkomsten die zij met hun cliënten aan kunnen gaan.

5.1.2 Verhaalbaarheid van advocatenkosten in België

In België bestond tot voor kort geen mogelijkheid voor de winnaar van een civiel geding om kosten zoals de kosten van juridische bijstand te verhalen op de verliezende partij. Art. 1020 van het Gerechtelijk Wetboek (Ger.W.) bepaalde dat de verwijzing in de kosten van rechtswege wordt verdeeld “per hoofd”, tenzij het vonnis anders beschikt. Op basis van art. 1022 heeft de Koning, na advies van de Algemene Raad van de Nationale Orde van Advocaten te hebben ingewonnen, een tarief vastgesteld van sommen die invorderbare kosten zijn. Het betreft de zogenaamde “rechtsplegingsvergoeding”. Dit is een vergoeding die forfaitair wordt bepaald en systematisch aan de index wordt aangepast. Deze rechtsplegingsvergoeding wordt door de rechter toegewezen aan de winnaar die dit bedrag derhalve van de verliezende partij ontvangt. De hoogte van deze rechtsplegingsvergoeding sinds de laatste verhoging (vanaf 1 augustus 2007) is opgenomen in bijlage 4. Aan de hand van de hoogte van deze bedragen kan gemakkelijk worden ingezien dat deze slechts een peulschil vormen vergeleken met de werkelijke kosten van juridische bijstand die bijvoorbeeld het slachtoffer van een ongeval zou dienen te dragen. Meer dan deze rechtsplegingsvergoeding kwam derhalve tot voor kort aan het slachtoffer niet toe.

Daarin is echter enkele jaren geleden een belangrijke wijziging gekomen door een Arrest van het Hof van Cassatie van 2 september 2004, waarin voor het eerst werd bepaald dat het honorarium en de kosten van een advocaat of van een technisch raadsman die de benadeelde van een contractuele fout heeft betaald een vergoedbaar element vormen van zijn schade, in zoverre deze kosten met toepassing van art. 1151 B.W. een noodzakelijk gevolg zijn van die contractuele wanprestatie.⁸⁹ Dit relatief revolutionaire arrest was aldus het eerste waarin het Hof uitdrukkelijk bevestigde dat erelonen en kosten van advocaten onderdeel kunnen vormen van schade die wordt geleden door een gedingwinnende schadelijdende partij en die als zodanig op de verliezende schadeveroorzakende partij kunnen worden verhaald. Echter, het arrest leidde tot een storm aan commentaar in de rechtsleer waarbij onder meer werd opgemerkt dat juist vanwege het variabel karakter van de honoraria van advocaten

⁸⁷ <www.advocaat.be>.

⁸⁸ Stevens, *o.c.*, p. 539.

⁸⁹ Hof van Cassatie 2 september 2004, *R.W.*, 2004-2005, p. 535 met conclusie van advocaat-generaal A. Henkes en noot van B. Wilems en K. Christiaens.

het veeleer aangewezen zou zijn dat de wetgever ter zake zou tussenkomen.⁹⁰ Het Arrest van het Hof van Cassatie van 2004 handelde alleen over een contractuele aansprakelijkheid, zodat de vraag rees of deze uitspraak nu algemene gelding had en bijvoorbeeld ook bij de aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad zou gelden. Dat laatste werd bevestigd in een arrest van 16 november 2006.⁹¹ Beide arresten lieten evenwel nog ruimte over voor interpretatie, omdat onder meer onduidelijk was of deze arresten nu algemene gelding hebben of alleen voor de (buiten)contractuele aansprakelijkheid gelden.⁹² De rechtspraak bleek ook verdeeld.⁹³ Een ingrijpen van de wetgever leek dus noodzakelijk. Nadat oorspronkelijk drie wetsvoorstellen werden ingediend werd één van de drie wetsvoorstellen door de Senaatscommissie Justitie op 12 december 2006 goedgekeurd.⁹⁴ Dit leidde uiteindelijk tot de Wet van 21 april 2007 betreffende de verhaalbaarheid van de erelonen en de kosten verbonden aan de bijstand van één advocaat.⁹⁵ Uit de tekst van de wet blijkt dat men de oplossing heeft gezocht in het optrekken van de reeds vermelde rechtsplegingsvergoeding uit art. 1022 Ger.W. Dit artikel bepaalt nu dat “de rechtsplegingsvergoeding een forfaitaire tegemoetkoming [is] in de kosten en erelonen van de advocaat van de in het gelijkgestelde partij”. Vervolgens bepaalt het tweede lid van dit artikel dat de Koning “bij een besluit vastgesteld na overleg in de Ministerraad de basis-, minimum- en maximumbedragen van deze rechtsplegingsvergoeding vaststelt onder meer in functie van de aard van de zaak en de belangrijkheid van het geschil. Het derde lid bepaalt dat op verzoek van één van de partijen en op een met bijzondere redenen omklede beslissing de rechter dit bedrag ofwel kan verminderen ofwel kan verhogen, zonder de door de Koning bepaalde maximum- en minimumbedragen te overschrijden. Bij de beoordeling dient de rechter onder meer rekening te houden met:

- de financiële draagkracht van de verliezende partij, om het bedrag van de vergoeding te verminderen;
- de complexiteit van de zaak;
- de contractueel bepaalde vergoedingen voor de in het gelijkgestelde partij;
- het kennelijk onredelijk karakter van de situatie”.

⁹⁰ Zie in die zin onder meer ook V. Sagaert en I. Samoy, “Kosten en erelonen van de advocaat: de wetgever is aan zet”, *R.W.*, 2004-2005, pp. 837-839.

⁹¹ Hof van Cassatie 16 november 2006, *R.W.*, 2006-2007, p. 1128.

⁹² Een uitgebreide bespreking vond men in de bijdragen in F. Evers en P. Lefranc (red.), *De verhaalbaarheid van de kosten van verdediging: en wat met de toegang tot de rechter?*, Brugge, die Keure, 2005.

⁹³ Voor een samenvatting zie I. Samoy en V. Sagaert, “De wetsvoorstellen inzake de verhaalbaarheid van erelonen van de advocaat: oproep om de Wet Betalingsachterstand niet uit het oog te verliezen”, *R.W.*, 2006-2007, pp. 1137-1139.

⁹⁴ Voor de goedgekeurde tekst aangenomen door de Commissie zie Belgische Senaat, zitting 2006-2007, *Stukken Senaat* 3-1686/9.

⁹⁵ *Belgisch Staatsblad*, 31 mei 2007. Zie ook I. Samoy en V. Sagaert, “De wet van 21 april 2007 betreffende de verhaalbaarheid van kosten en erelonen van advocaten”, *R.W.*, 2007-2008, 674-698.

De regel is derhalve duidelijk: de nieuwe nog door de Koning te bepalen bedragen van de rechtsplegingsvergoeding zullen voortaan een forfaitaire tegemoetkoming vormen in de kosten en erelonen van de advocaat van de in het gelijkgestelde partij. Het gaat heel duidelijk uitsluitend om de advocatenkosten, zo wordt ook duidelijk in de wet en in de commentaren gesteld.⁹⁶ Consequentie daarvan is dat geen rechtsplegingsvergoeding kan worden toegekend wanneer de in het gelijkgestelde partij zich niet door een advocaat liet vertegenwoordigen. Het laatste lid van art. 1022 Ger.W. maakt ook duidelijk dat deze forfaitaire rechtsplegingsvergoeding voortaan de enige vergoeding voor advocatenkosten is die de in het gelijkgestelde partij kan krijgen: “geen partij kan boven het bedrag van de rechtsplegingsvergoeding worden aangesproken tot betaling van een vergoeding voor de tussenkomst van de advocaat van een andere partij”. Het nieuwe systeem van de (verhoogde) rechtsplegingsvergoeding heeft dus duidelijk tot doel om een eind te stellen aan de Cassatierechtspraak inzake de verhaalbaarheid van de erelonen. De in het gelijkgestelde partij kan enkel nog de forfaitaire vergoeding vorderen en niet daarnaast ook nog vergoeding krijgen voor de advocatenkosten die niet door het forfait gedekt zouden worden. Het was, zo blijkt uit de commentaren, de bedoeling van de Ordes van Advocaten om hiermee een systeem tot stand te brengen waardoor deze forfaitaire vergoeding niet kan worden gecumuleerd met andere schadevergoedingsaanspraken (bijvoorbeeld op basis van het werkelijk aan de advocaat betaalde honorarium).⁹⁷ Echter, andere dan de advocatenkosten vallen dus weliswaar niet onder dit forfait van de rechtsplegingsvergoeding, maar kunnen wellicht nog wel via de gemeenrechtelijke regels en binnen de door het Hof van Cassatie gestelde grenzen op de verliezende partij verhaald worden. Dit geldt dan bijvoorbeeld voor de kosten van een technisch raadsman zoals een architect of een accountant.⁹⁸

Tegelijk blijkt uit dit nieuwe model dat vergoeding slechts verkregen kan worden na een proces. Er dient immers sprake te zijn van een “in het gelijkgestelde partij”. Daarenboven wordt een belangrijke beslissingsmacht aan de rechter gegeven om de rechtsplegingsvergoeding binnen de door de Koning vastgestelde marges te bepalen. Aan de rechter komt derhalve een belangrijke appreciatiebevoegdheid toe. De criteria op basis waarvan de wet (binnen de door de Koning vast te stellen minima en maxima) kan schipperen zijn ook uitdrukkelijk door de wetgever bepaald en werden hierboven reeds aangegeven.

Inmiddels is op 26 oktober 2007 een Koninklijk Besluit door de Ministerraad goedgekeurd. Dit KB is door de inmiddels demissionaire Belgische regering vastgesteld en in het Belgisch Staatsblad van 9 november 2007 gepubliceerd. De daarin vermelde bedragen zijn in bijlage 5 opgenomen.

⁹⁶ Zie onder meer H. Lamon, “Verhaalbaarheid advocatenkosten. Wet van 21 april 2007”, *Nieuw Juridisch Weekblad*, 30 mei 2007, pp. 434-442. Zie voor een uitgebreid commentaar op de wet ook F. Moeykens, “De verhaalbaarheid van de kosten en erelonen van advocaten”, in Aspee e.a. (red.), *Knelpunten handelsrecht*, Brugge, Vanden Broele Uitgeverij, 2007, pp. 115-219.

⁹⁷ Zie Lamon, o.c., p. 437.

⁹⁸ *Ibidem*.

In art. 10 van het KB van 26 oktober 2007 staat aangegeven dat de artikelen 1-13 van de vermelde Wet van 21 april 2007 betreffende de verhaalbaarheid van de erelonen en kosten verbonden aan de bijstand van één advocaat in werking traden op 1 januari 2008.

Voor dit onderwerp minder relevant maar wel vermeldenswaardig is dat er in de doctrine op is gewezen dat de nieuwe wet mogelijk strijdig is met een wet betreffende de betalingsachterstand bij handelstransacties. Samoy en Sagaert wezen er immers op dat deze wet aan de schuldeisers wiens schuldenaar zijn factuur niet tijdig betaalt een recht toekent op een redelijke schadeloosstelling voor alle relevante invorderingskosten ontstaan door de betalingsachterstand met inbegrip van de kosten en erelonen van de advocaat. Zij wezen er derhalve terecht op dat wanneer deze wet op de betalingsachterstand van toepassing zou zijn, kosten en honoraria van advocaten wel terugvorderbaar zijn terwijl dit niet (integraal) het geval zou zijn voor anderen (niet-handelaren) die niet onder het regime van deze wet vallen.⁹⁹ Het Arbitragehof heeft dan ook recent gesteld dat het ontbreken van een wettelijke regeling (voor de inwerkingtreding van de Wet van 21 april 2007) betreffende de terugbetaling van de kosten en honoraria van de advocaat en discriminatie in het leven roept voor de burgers die niet onder toepassing vallen van de Wet betreffende de bestrijding van de betalingsachterstand bij handelstransacties omdat zij kosten en honoraria van advocaten dus niet kunnen terugvorderen.¹⁰⁰ Voor het huidige onderzoek is van belang te benadrukken dat in een nieuwsbrief Auto werd gemeld dat de verzekeraar van de burgerlijke aansprakelijkheid van een schadeveroorzaker deze rechtsplegingsvergoeding zal dragen.¹⁰¹ Op het eerste gezicht lijkt deze ontwikkeling in België weliswaar interessant maar minder relevant voor dit onderzoek aangezien de nieuwe Wet van 21 april 2007 immers geen betrekking heeft op buitengerechtelijke kosten, doch veel ruimer alle advocatenkosten betreft die de in het gelijkgestelde partij gemaakt zou hebben. Een belangrijk verschil met de Nederlandse regeling is in de eerste plaats dat de rechter het bedrag van de rechtsplegingsvergoeding (die een forfaitaire vergoeding voor deze advocatenkosten vormt) dient te bepalen en dat men in beginsel er dus vanuit gaat dat steeds een gerechtelijke procedure plaatsvindt. Dit hangt samen met het feit dat in België, anders dan in Nederland, veel meer wordt geprocedeerd en minder zaken worden geschikt. In de tweede plaats is de vergoeding die door de rechter in België zal worden toegekend een forfaitaire vergoeding die niet rechtstreeks gerelateerd is aan de werkelijk door de in het gelijkgestelde partij gemaakte advocatenkosten. In de derde plaats betreft de regeling enkel de kosten van de advocaat, hetgeen samenhangt

⁹⁹ Zie algemeen over deze wet V. Sagaert en I. Samoy, “De Wet van 2 augustus 2002 betreffende de bestrijding van de betalingsachterstand bij handelstransactie. Een verwittigd betaler is er twee waard...”, *R.W.*, 2002-2003, pp. 321-334 en I. Samoy en V. Sagaert, *o.c.*, *R.W.*, 2006-2007, pp. 1137-1139.

¹⁰⁰ Arbitragehof 17 januari 2007, arrest nr. 16/2007, *R.W.*, 2007-2008, 145. Zie ook Arbitragehof 19 april 2006, arrest nr. 57/2006, *R.W.*, 2005-2006, 1614 en Arbitragehof 14 juni 2006, arrest nr. 95/2006, *R.W.*, 2006-2007, 38 en voor een bespreking van deze arresten zie F. Moeykens, *l.c.*

¹⁰¹ *Nieuwsbrief Auto*, nr. 7, augustus 2007, p. 7.

met het feit dat in België meer wordt geprocedeerd en wegens het procesmonopolie andere belangenbehartigers dan advocaten dan ook nauwelijks een rol van betekenis in het schaderegelingsproces hebben.

Toch is deze nieuwe Belgische regeling wel degelijk voor het huidige onderzoek van belang, precies omdat zowel in de literatuur als in de parlementaire voorbereiding voorafgaand aan de Wet van 21 april 2007 gewezen is op het feit dat een verhaalbaarheid van advocatenkosten slechts mogelijk is wanneer een vorm van standaardisatie van deze kosten wordt ingevoerd. De regering heeft regelmatig haar zorgen geuit over “de perverse effecten van de verhaalbaarheid” van de advocatenkosten en heeft dat steeds naar voren geschoven als argument om een “baremisering” in te voeren.¹⁰² Reeds kort na het eerste arrest van het Hof van Cassatie van 24 januari 2004 schreven V. Sagaert en I. Samoy dat “de wetgever aan zet is” en in het eerste in de Senaat ingediende voorstel door F. Talhaoui en F. Koninckx werd uitdrukkelijk gesteld: “dit voorstel koppelt een regeling van verhaalbaarheid van advocatenkosten aan een niet-verplichte ‘baremisering’ van advocatenkosten.

De verhaalbaarheid en de baremisering van advocatenkosten zijn niet enkel onlosmakelijk verbonden met elkaar, maar ook met andere maatregelen ter verbetering van de toegang tot het gerecht”.¹⁰³ Het debat in het Belgisch Parlement biedt derhalve ondersteuning voor een conclusie die ook uit het rechtseconomisch onderzoek naar voren kwam, namelijk dat een verhaalbaarheid van kosten van belangenbehartigers zonder tarifiering een inflatoir effect zou kunnen hebben.

5.1.3 Hoogte ereloon

In mei 2006 publiceerde de Orde van Vlaamse Advocaten het resultaat van een rondvraag naar de hoogte van de tarieven.¹⁰⁴ Hoewel de precieze uitkomsten van deze enquête niet zijn gepubliceerd, bleek de Vlaamse Orde bereid om de verkregen gegevens ten behoeve van dit onderzoek ter beschikking te stellen. Het onderzoek werd uitgevoerd per e-mail in mei 2006 onder 8440 Vlaamse en Brusselse advocaten. De respons was 20,21%.

De advocaten bleken in 40,35% van de gevallen te declareren op basis van een uurtarief als het ging om particuliere cliënten. De aan particulieren in rekening gebrachte uurtarieven waren volgens dit onderzoek:

Minder dan 50,- €:	2,69%
van 50,- tot 74,- €:	17,51%
van 75,- tot 99,- €:	33,89%
van 100,- tot 149,- €:	27,83%
van 150,- tot 199,- €:	5,51%
van 200,- tot 249,- €:	1,67%

¹⁰² Zie bijvoorbeeld *Parl. Stukken Belgische Senaat*, zitting 2006-2007, 3-1686/4, amendement nr. 10 van de regering met toelichting.

¹⁰³ *Parl. Stukken Belgische Senaat*, zitting 2005-2006, 4 mei 2006, 3-1686/1, p. 2.

¹⁰⁴ In Nederland werd hierover bericht in *Advocatenblad*, 2006, p. 357. De cijfers in dit bericht zijn alle onjuist.

van 250,- tot 299,- €:	0,72%
van 300,- tot 349,- €:	0,53%
van 350,- tot 399,- €:	0,11%
van 400,- tot 449,- €:	0,11%
van 450,- tot 499,- €:	0%
500,- € of meer:	0,11%

Daaruit blijkt dat in ruim 60% van de gevallen een uurtarief van tussen de € 75,- en € 149,- wordt gehanteerd, terwijl afwijkingen naar boven aanmerkelijk minder frequent zijn dan afwijkingen naar beneden (ca 10% vs ca 20%).¹⁰⁵ Aan ondernemingen en de overheid blijken iets hogere uurtarieven in rekening te worden gebracht. Bij internationale cliënten liggen de bedragen nog hoger. Slechts 29,18% van de advocaten blijkt bij winst *nooit* een success fee in rekening te brengen.

Deze cijfers zijn niet uitgesplitst naar soort zaak. Verder moet worden opgemerkt dat volgens de Vlaamse Orde de grote kantoren ondervertegenwoordigd waren in de respons op de enquête.

Onderzoeker Tom de Sutter van de Universiteit Gent is doende met een onderzoek naar geschillen over advocatendeclaraties dat betrekking heeft op de periode van 1998-2005. Naar de resultaten van dit onderzoek zou navraag kunnen worden gedaan.

5.2 Advocatarieven in Duitsland

5.2.1 Regelgeving

De beloning van advocaten is in Duitsland strikt gereguleerd, in die zin dat er naar verhouding weinig ruimte wordt gelaten voor individuele afspraken tussen advocaat en cliënt. Uitgangspunt is – ook na de wetswijziging van 2004 – dat de wet grotendeels bepaalt waarop de advocaat aanspraak kan maken. Dit uitgangspunt is neergelegd in art. 49b lid 1 Bundesrechtsanwaltsordnung (BRAO), dat alleen in uitzonderingsgevallen toestaat een lager bedrag overeen te komen dan is voorzien in de Rechtsanwaltsvergütungsgesetz (RVG) en dat alleen achteraf en niet vooraf en alleen in zaken die niet tot een procedure hebben geleid.

Het tweede lid van laatstgenoemde bepaling luidt als volgt:

“Vereinbarungen, durch die eine Vergütung oder ihre Höhe vom Ausgang der Sache oder vom Erfolg der anwaltlichen Tätigkeit abhängig gemacht wird (Erfolgshonorar) oder nach denen der Rechtsanwalt einen Teil des erstrittenen Betrags als Honorar erhält (quota litis), sind unzulässig. Ein Erfolgshonorar im Sinne des Satzes 1 liegt nicht vor, wenn nur die Erhöhung von gesetzlichen Gebühren vereinbart wird.”

Contingency fees lijken derhalve volledig verboden te zijn. Het geciteerde in 1994 ingevoegde artikel was een codificatie van wat in de rechtspraak al was

¹⁰⁵ Waarbij moet worden opgemerkt dat er een totaal is van 90,68%. Uit de verstrekte cijfers blijkt niet waar de resterende 10% moet worden ondergebracht.

uitgemaakt.¹⁰⁶ Als argumenten voor het verbod werden aangevoerd het verlies van onafhankelijkheid van de advocaat ten opzichte van de cliënt door de belangenverstrengeling die ontstaat, de mogelijkheid dat met onzuivere middelen een positief resultaat wordt nagestreefd en de onverenigbaarheid van te ver gaande commerciële overwegingen met de positie van de advocaat. Inmiddels heeft het Bundesverfassungsgericht het verbod als te algemeen ongrondwettig verklaard, waarbij de wetgever tot 30 juni 2008 de tijd is gegeven een nieuwe, grondwetconforme regeling te treffen.¹⁰⁷

Ten aanzien van de hoogte van de tarieven gold tot 1 juli 2004 de Bundesrechtsanwaltsgebührenordnung (BRAGO). Deze is toen vervangen door de al genoemde RVG, maar het systeem is niet wezenlijk veranderd. Alleen is de contractsvrijheid groter geworden.

De RVG voorziet in een systeem, waarbij aan de hand van de waarde van de zaak (*Gegenstandswert*) en een factor¹⁰⁸ de beloning voor de advocaat wordt bepaald (*Gebühr*). Het gaat dus in beginsel om een zgn. flat fee, die nauwelijks wordt beïnvloed door wat er in een zaak daadwerkelijk aan werkzaamheden wordt verricht. Voor sommige procedures worden afzonderlijke tarieven gegeven.

De contractsvrijheid is neergelegd in art. 4 RVG. Volgens het eerste lid kan een hoger tarief worden afgesproken, indien die afspraak schriftelijk wordt vastgelegd. In een procedure kan de rechter die afspraak weer ongedaan maken en terugbrengen tot het wettelijke tarief wanneer de overeengekomen vergoeding onevenredig hoog is (art. 4 lid 5 RVG). Het tweede lid geeft de mogelijkheid om in zaken die niet tot een procedure leiden een *lager* tarief af te spreken. In de tweede zin wordt het incassotarief toegestaan, dat bij schriftelijke overeenkomst mag worden vastgesteld op een deel van de vordering. Dit deel moet dan wel steeds in een redelijke verhouding staan tot de werkzaamheden, verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid van de advocaat.

Bijzondere aandacht verdient nog de laatste zin van art. 49b lid 2 BRAO, waarin een uitzondering op het verbod van *Erfolgshonorar* wordt geformuleerd voor het geval het alleen gaat om een verhoging van de wettelijke tarieven. Deze uitzondering is eerst recent, namelijk per 1 juli 2004, aan de bepaling toegevoegd door het Kostenrechtsmodernisierungsgesetz. De uitzondering werd ingevoerd als een versoepeling op het verbod van *Erfolgshonorar*, die noodzakelijk werd geacht omdat in de nieuwe tariefstructuur voor advocaatbeloningen elementen waren aan te wijzen, die een hogere beloning verbonden aan een bepaald resultaat. Over de precieze betekenis bestaat in de Duitse literatuur verschil van mening,¹⁰⁹ maar de bepaling moet in ieder geval zo worden uitgelegd, dat “quota pars litis”-afspraken ook als

¹⁰⁶ BGH 15 december 1980, *J.Z.* 1981, p. 204.

¹⁰⁷ BVerfG 12 december 2006, 1 BvR 2576/04.

¹⁰⁸ Deze varieert van 0,25 tot 4 en hangt af van de aard van de zaak, de instantie waarvoor wordt geprocedeerd en het verloop van de procedure.

¹⁰⁹ D. Ebert, “Erfolgshonorar auf dem Prüfstand”, *Bundesrechtsanwaltskammer-Mitteilungen* 2006/3, p. 104, die drie opvattingen signaleert. In de eerste opvatting staat de uitzondering toe in alle gevallen, dus ook bij verlies, het volgens de wet verschuldigde bedrag te verhogen. In de tweede opvatting mogen alleen de *Gebühren* die zelf een succescomponent kennen nog eens worden verhoogd in geval van winst. In de derde opvatting zijn alle *success fees* toegestaan, behalve “quota pars litis”.

bonus boven de wettelijke tarieven verboden blijven. De uitzondering betreft dus alleen *success fees* (d.w.z. beloningsafspraken waarbij de extra vergoeding die een cliënt aan zijn advocaat dient te voldoen bij het winnen van een zaak *niet* is gedefinieerd als een percentage van de opbrengst).¹¹⁰

De genoemde regels gelden alleen voor advocaten en niet voor andere rechtshulpverleners. Afgezien van specifieke deelgebieden (zoals pensioenkwesties, vgl. art. 1 RBerG) zijn er echter geen andere rechtshulpverleners.

5.2.2 Hoogte honorarium

Het Duitse systeem maakt een vergelijking met de Nederlandse tarieven zo goed als onmogelijk. Letselschadezaken vormen geen afzonderlijke categorie, zodat de hoogte van het honorarium uitsluitend bepaald wordt aan de hand van het geldelijk belang.

De regeling is te vinden in de Kostenrechtsmodernisierungsgesetz (MostRMoG) van 5 mei 2004, waarin alle wetten met betrekking tot gerechtskosten met bijlagen werden vastgesteld. Hoofregel is dat de vergoeding voor de advocaat wordt bepaald op basis van de waarde van de zaak (art. 2 RVG). Er is een zekere contractsvrijheid, maar de afgesproken vergoeding kan worden gecorrigeerd en worden teruggebracht naar de wettelijke (art. 4 RVG).

Als de waarde van de zaak is bepaald,¹¹¹ kan de vergoeding worden vastgesteld. Dat moet via een soort schijventarief (art. 13 RVG), maar voor het gemak is een tabel tot een waarde van € 500.000,- bij de wet gevoegd. De basisvergoeding loopt op van € 25,- bij een belang van € 300,- tot € 2.996,- bij een belang van € 500.000,-. Op deze vergoeding moet een factor worden toegepast, die wordt uitgewerkt in Bijlage 1 bij de wet. Voor het bereiken van een regeling buiten rechte geldt de factor 1,5.

Over een bedrag per uur kunnen in dit systeem moeilijk uitspraken worden gedaan. Het is hooguit aannemelijk dat bij letselschadezaken, die doorgaans bewerkelijk zijn, het uurtarief laag zal uitpakken. Het zou kunnen dat dit in de praktijk wordt ondervangen door nadere afspraken tussen advocaat en cliënt. Hiernaar zou nader onderzoek moeten worden gedaan.

¹¹⁰ De bewering in het rapport van de Commissie Advocatuur, *Een maatschappelijke orde*, 2006, p. 45, nt. 37, dat alle vormen van *Erfolgshonorar* in Duitsland verboden zijn, is derhalve onjuist.

¹¹¹ Waarvoor een uitgebreide reeks voorschriften is gegeven, die hier niet terzake doen.

6 Vergelijking en resultaten

6.1 Inleiding

Duidelijk moge zijn uit de opzet van het onderzoek en ten gevolge van de gehanteerde methode dat de resultaten met de nodige voorzichtigheid dienen te worden geïnterpreteerd, althans wat de interpretatie van de data betreft. Bij de beschrijving van de werkwijze en methode werd reeds duidelijk gemaakt dat aan de hand van cijfers aangeleverd door vijf (middel)grote aansprakelijkheidsverzekeraars wel inzicht kon worden verkregen in de bij hen gedeclareerde en door hen betaalde buitengerechtelijke kosten in die periode. Dit laat derhalve minstens toe een uitspraak te doen over de vraag hoe de tarieven voor buitengerechtelijke kosten in die periode zijn geëvolueerd. Daarmee kan de tweede onderzoeksvraag worden beantwoord. Deze data zijn op basis van empirisch verantwoord statistisch onderzoek verkregen en daarmee ook “hard”. Veel lastiger is het gebleken om te toetsen of de relatieve hoogte (of stijging) van deze kosten al dan niet in verband staat met de verhaalbaarheid van deze kosten op de verzekeraar van de aansprakelijke dader. Daarvoor zou ook een uitgebreider inzicht moeten verkregen worden in tarieven die voor belangenbehartigers worden aangerekend wanneer deze verhaalbaarheid niet zou bestaan. De terzake beschikbare data zijn slechts in beperkte mate aanwezig.

Een vergelijking is uiteraard wel mogelijk met tarieven die bijvoorbeeld voor andere diensten van advocaten (zoals curatoren) worden betaald of voor andere bij het letselschadeproces betrokken specialisten. Echter, in dat geval kan eventueel wel worden vastgesteld dat de aan belangenbehartigers betaalde buitengerechtelijke kosten anders (doorgaans hoger) zijn dan bijvoorbeeld het curatorentarief of de vergoeding voor medisch specialisten, maar ook daarmee staat niet vast dat deze vergoeding voor buitengerechtelijke kosten enkel hoger zou zijn vanwege de verhaalbaarheid daarvan op verzekeraars. Mogelijk kan meer algemeen (ook aan de hand van bestudering van gepubliceerde tarieven) worden vastgesteld dat letselschadeadvocaten in het algemeen (dus niet enkel bij buitengerechtelijke kosten) hogere tarieven aanrekenen dan bijvoorbeeld een curator of medisch specialist. Echter, het is uiteraard in het bestek van dit onderzoek niet mogelijk om over die tarieven op normatief vlak uitspraak te doen omdat er objectieve redenen kunnen zijn die deze verschillen rechtvaardigen.

De waarde van de resultaten ligt dan ook voornamelijk in de beschrijving en analyse van de data (het vaststellen van een bepaalde evolutie in de prijsontwikkeling is op zich reeds interessant); uitspraken over mogelijke verklaringen, zowel wat de stijging zelf betreft als wat betreft de relatie tot tarieven van andere dienstverleners zijn dan ook veeleer speculatief en dienen met de nodige voorzichtigheid te worden geïnterpreteerd. Teneinde echter niet uitsluitend te beschrijven en de lezer daarmee gedeeltelijk op zijn honger te laten worden dus wel enkele indicerende verklaringen gezocht (meer bepaald *infra* in 6.7). Herhaald weze echter dat de interpretatie van de zuivere resultaten op basis van de data veel “harder” empirisch bewijs oplevert dan de veeleer speculatieve interpretatie van de cijfers.

6.2 Ontwikkeling van de buitengerechtelijke kosten

In 3.2 werd een evolutie geschetst van de stijging van de (door verzekeraars betaalde) gemiddelde uurtarieven in de periode 2001-2006 voor de belangenbehartigers als geheel, voor de advocaten separaat en voor de niet-advocaten, waarbij telkens (teneinde de betrouwbaarheid van de interpretatie van de gegevens te verhogen) twee berekeningsmethoden werden gebruikt. Wat blijkt nu uit deze gegevens in relatie tot de beantwoording van de tweede onderzoeksvraag?

Tabel 3.1 laat zien dat het gemiddelde uurtarief voor alle belangenbehartigers tezamen in de periode van 2001-2006 gestegen is met 24,44% (volgens methode 1) dan wel 24% volgens methode 2. Aangezien met de beide methodes een stijgingspercentage van rond de 24% wordt gevonden kan dit resultaat als statistisch robuust worden gekwalificeerd. Opvallend is eveneens dat in beide methodes blijkt dat de grootste stijging zich voortdeed in 2002 (met respectievelijk 6,57 of 5,62%). Dit is opvallend omdat als bekend de Euro werd ingevoerd op 1 januari 2002 en enig licht inflatoir effect aan de invoering van de Euro dus niet geheel kan worden ontkend.

Relevant is uiteraard vooral de vraag of deze buitengerechtelijke kosten (althans de uurtarieven) in deze periode niet slechts absoluut doch ook relatief gestegen zijn, bijvoorbeeld in vergelijking met inflatiecijfers gebaseerd op de consumptieprijzenindex). Deze cijfers werden gepresenteerd *supra* in 4.1.1. Daaruit bleek een inflatiecijfer tussen 2001 en 2006 van 9,79%. Ook wanneer vergeleken wordt met de indexcijfers voor de CAO-lonen blijkt dat deze in dezelfde periode met 10,82% stegen. De eenvoudige conclusie is dan ook dat de buitengerechtelijke kosten in de onderzochte periode beduidend meer gestegen zijn dan zowel het indexcijfer der consumptieprijzen als de CAO-lonen. Een vergelijking van 24% versus 9,79 of 10,82% betekent dat de buitengerechtelijke kosten in de onderzochte periode meer dan tweemaal zo sterk stegen.

In de tweede plaats werd ook een onderscheid gemaakt tussen de advocaten en de niet-advocaten. De door de advocaten aangetekende uurtarieven blijken gemiddeld zo een € 20,- hoger te zijn dan de tarieven van andere belangenbehartigers, terwijl de relatieve stijging van het uurtarief sterker was bij de andere belangenbehartigers dan bij de advocaten. Wanneer alleen de advocaten worden bekeken komt men op een stijging van rond de 21,76%, terwijl diezelfde stijging 28,77% is bij de andere belangenbehartigers (volgens methode 1).¹¹² Volgens deze berekening zouden dus de niet-advocaten het belangrijkste onderdeel van de stijging van het uurtarief met 24% voor hun rekening nemen.

Interessant zijn ook de histogrammen uit bijlage 2 die een inzicht geven in de spreiding van de tarieven per jaar. Deze histogrammen laten onder meer zien hoe de mediaan (het meest frequent gehanteerde tarief) in de onderzochte periode is geëvolueerd. Daaruit blijkt dat bij advocaten het meest gehanteerde tarief van € 158,82 in 2001 naar € 195 is gegaan in 2006: hier werd dus een stijging van bijna

¹¹² Lastig is dat wanneer een andere berekeningsmethode wordt gebruikt (d.w.z. ofwel op basis van de gehele selectie ofwel alleen kijkend naar de veranderingen binnen een en hetzelfde kantoor) juist het omgekeerde resultaat wordt bereikt, zodat deze gegevens ook met de nodige voorzichtigheid moeten worden geïnterpreteerd.

23% gevonden. Bij niet-advocaten was de mediaan in 2001 € 140, terwijl deze in 2006 € 175 was: een stijging van precies 25%. Uit paragraaf 3.2.4 kwam daarnaast naar voren dat de grotere kantoren gemiddeld hogere tarieven rekenen dan de (iets) kleinere kantoren, tenminste voor wat betreft niet-advocaten. Er lijkt hierbij wel sprake te zijn van een “catching up” effect, d.w.z. deze verschillen worden kleiner.

Uit een aanvullend onderzoek naar de verhouding tussen de totale door de verzekeraar betaalde buitengerechtelijke kosten¹¹³ en de schadeomvang (3.3), bleek dat deze gemiddeld 51,80% bedroeg; de mediaan lag bij 38,80%. Bij niet-advocaten lag het percentage BGK/schade gemiddeld hoger dan bij advocaten, zoals ook de histogrammen in bijlage 8 aantonen. In dat verband bleek uit de cijfers dat met name in zaken met lage schadebedragen niet-advocaten duurder zijn dan advocaten (d.w.z. zij rekenden een hoger percentage BGK/schade), terwijl dit in zaken met een gemiddeld of hoog schadebedrag omgekeerd is. De verschillen zijn echter niet groot.

De resultaten zijn berekend voor vier verschillende “schadegroepen”. Bij letseldossiers met een schadeomvang boven de € 25.000 lag het percentage BGK/schade bijvoorbeeld gemiddeld op 17,64% (mediaan 15,45%), en in zaken met een schadeomvang kleiner dan of gelijk aan € 5.000 op 86,24% (mediaan 70,09%).

Een trendanalyse voor de jaren 2001-2006 suggereert een lichte stijging van het percentage BGK/schade, maar deze cijfers dienen bijzonder voorzichtig geïnterpreteerd te worden omdat de gemiddelde looptijd per letseldossier daalt terwijl het aandeel van de zaken met een kleine schadeomvang toeneemt (hetgeen inherent is aan het feit dat de database slechts over zes jaren loopt). Om hardere conclusies te trekken zouden cijfers beschikbaar moeten zijn over een langere periode dan zes jaar.

6.3 Vergelijking met andere letselschadeadvocaten

Uit de hierboven gepresenteerde cijfers (6.2) blijkt weliswaar dat de tarieven voor buitengerechtelijke kosten relatief sterk gestegen zijn, maar daarmee is nog niet aangetoond dat deze stijging mede veroorzaakt zou zijn door de verhaalbaarheid van de buitengerechtelijke kosten op de verzekeraar van de aansprakelijke dader, noch is aangetoond dat belangenbehartigers bij verhaalbare buitengerechtelijke kosten meer in rekening zouden brengen dan wanneer vergelijkbare diensten niet als buitengerechtelijke kosten in rekening zouden worden gebracht. Teneinde dit te achterhalen zou dus een vergelijking moeten plaatsvinden met tarieven die belangenbehartigers aan derden (niet als buitengerechtelijke kosten) aanrekenen. Alleen dan zou immers kunnen worden vastgesteld of buitengerechtelijke kosten relatief meer gestegen zouden zijn of minstens relatief hoger zouden zijn dan kosten die bijvoorbeeld door belangenbehartigers voor andere diensten zouden worden aangerekend. Data desbetreffend ontbreken echter. In 4.3 werden de tarieven van letselschadebureaus onderzocht, maar aangezien deze (niet-advocaten) doorgaans op “no cure no pay”-basis werken kan geen inzicht in hun relatief uurtarief worden verkregen. Uit onderzoek van Weterings eind jaren 90 blijkt dat de bedragen die

¹¹³ Het betreft hier dus de optelsom van het honorarium van de belangenbehartiger (aantal gewerkte uren x uurtarief), diens kantoorkosten en de BTW.

destijds in rekening werden gebracht (niet verbazend) lager zijn dan de huidige tarieven, maar die gegevens (zie *supra* 2.3) zeggen op zichzelf weinig over de relatieve hoogte van buitengerechtelijke kosten. Een van de door ons geïnterviewden stelde de door hem berekende uurtarieven vanaf 1998 tot 2007 ter beschikking (zie bijlage 6). Het betreft hier vanzelfsprekend slechts één (en derhalve niet-representatieve) waarneming. De waarneming is interessant in de zin dat het bevestigt dat de geïnterviewde niet een ander uurtarief hanteert voor buitengerechtelijke kosten (die aan de verzekeraar kunnen worden aangerekend) dan voor andere diensten. Ook blijkt (in deze individuele casus) de relatieve stijging in tarieven beperkter (namelijk 15,75%) dan de algemene stijging van 24% van de buitengerechtelijke kosten in de periode 2001-2006. Uiteraard dient rekening te worden gehouden met het feit dat geïnterviewde één van de nationaal-bekende topspecialisten in de letselschadepraktijk is zodat de evolutie van zijn uurtarief zeker niet als representatief voor de markt van belangenbehartigers kan gelden.

Bijlage 3 bij dit rapport biedt een overzicht van de advocatentarieven die worden gehanteerd door de leden van het ASP volgens de respectieve websites. Echter, deze tarieven hebben een zodanig brede marge (variërend tussen € 50,-/uur tot € 690,-/uur) dat op basis daarvan ook geen relevante conclusies kunnen worden getrokken. De geïnterviewde belangenbehartigers meldden ons overigens dat volgens hen de op de websites aangekondigde uurtarieven vaak hoger zijn dan de in realiteit aangerekende uurtarieven zulks teneinde discussie achteraf met cliënten te vermijden.

Een indicatie zou nog kunnen worden gevonden in tarieven die worden betaald door de verzekeraars aan hun eigen advocaten of schaderegelaars. Bij vier van de vijf participerende verzekeraars heeft via een vragenlijst onderzoek plaatsgevonden naar de door hen betaalde tarieven wanneer zij op derden beroep dienen te doen. Dit zou een indicatie kunnen geven van de relatieve hoogte van de buitengerechtelijke kosten. De resultaten daarvan werden *supra* in 4.1.6 gepresenteerd en dienen vanzelfsprekend met de nodige voorzichtigheid te worden geïnterpreteerd aangezien het door verzekeraars zelf aangedragen data zijn die niet door de onderzoekers konden worden geverifieerd. Opvallend is dat de verzekeraars die zaken uit handen geven voor behandeling een forfaitair bedrag (van bijvoorbeeld € 2.000) per zaak afspreken. In zaken waarin toch met een uurtarief wordt gewerkt lopen de door verzekeraars gemelde uurtarieven sterk uiteen. Één der verzekeraars vermeldt een bedrag van € 200; een andere € 275. Een derde verzekeraar noemt een prijsinterval dat van € 175 tot € 225 loopt. Maar ook die data dienen met de nodige voorzichtigheid te worden geïnterpreteerd. Immers, in enkele gevallen ligt dit uurtarief lager dan de mediaan vandaag bij buitengerechtelijke kosten van € 195 per uur in 2006 (voor advocaten), maar in enkele andere gevallen ligt deze ook hoger. In dat laatste geval dient wel rekening gehouden te worden met het feit dat verzekeraars aangeven dat ze de externe advocaat dan slechts inschakelen wanneer de zaak zeer specialistisch, veelomvattend of publiciteitsgevoelig is. De advocatenkantoren waarop dan beroep wordt gedaan zullen vermoedelijk in het hogere marktsegment liggen en de daar berekende tarieven zijn dus niet representatief.

Uit deze (zeer bescheiden) data komt dus naar voren dat onvoldoende informatie beschikbaar is om te oordelen of de stijging van de buitengerechtelijke kosten in de onderzochte periode (2001-2006) hoger is dan wanneer belangenbehartigers gelijkaardige diensten niet als buitengerechtelijke kosten zouden kunnen verhalen, evenmin is duidelijk of de als buitengerechtelijke kosten

gehanteerde tarieven relatief hoger zijn dan tarieven die voor andere zaken door belangenbehartigers in rekening worden gebracht.

6.4 Vergelijking met prijsontwikkeling andere diensten

Één tarief van een belangenbehartiger (steeds advocaat) waar wel heldere informatie over beschikbaar is betreft dat van de curator. Hierboven in 4.2 werd aangegeven dat dit tarief zich in de onderzochte periode ontwikkeld heeft van een uurtarief van € 152,47 (in 2001) tot een uurtarief van € 172,- (in 2006). Hier is de relatieve stijging derhalve 12,81%. De conclusie is dan ook dat de tarieven voor buitengerechtelijke kosten vergeleken met het curatorentarief ongeveer tweemaal zo sterk (24%) zijn gestegen. Dit wordt ook weergegeven op grafische wijze in de grafieken in bijlage 7, waar de tarieven voor buitengerechtelijke kosten van de belangenbehartigers worden vergeleken met zowel het inflatiecijfer, het indexcijfer van de CAO-lonen als het curatorentarief. Dit curatorentarief blijkt overigens ook relatief meer gestegen te zijn dan de inflatie of het indexcijfer van de lonen, maar veel minder sterk dan de uurtarieven die door belangenbehartigers als buitengerechtelijke kosten in rekening werden gebracht. Overigens blijkt ook dat het vandaag gehanteerde curatorentarief (in 2006 bedroeg dit € 172,-) lager is dan de mediaan van de tarieven van belangenbehartigers bij buitengerechtelijke kosten zoals dit uit de histogrammen en de berekeningen met Excel blijkt. Voor advocaten was dit € 195, voor niet-advocaten € 175 per uur.

De eenvoudige conclusie is derhalve dat uurtarieven voor buitengerechtelijke kosten gemiddeld inderdaad meer (en wel tweemaal zo sterk) gestegen zijn als het curatorentarief.

6.5 Vergelijking met andere bij het letselschadeproces betrokken deskundigen

Een vergelijking van de door belangenbehartigers aangerekende buitengerechtelijke kosten (uurtarieven) met tarieven die door andere deskundigen in het letselschadeproces worden aangerekend kan ook enig inzicht geven in de relatieve prijs van tarieven voor buitengerechtelijke kosten. Data zijn voornamelijk beschikbaar voor tarieven die door andere adviseurs worden aangerekend zoals medische adviseurs die bij het letselschadeproces zijn betrokken. Helaas kon geen inzicht worden verworven in de relatieve ontwikkeling van deze tarieven en konden ook geen statistisch relevante data worden verzameld, zodat terzake geboden inzichten ook slechts als indicatief gelden. Bijvoorbeeld op de website van de advocaten die zijn aangesloten bij de ASP wordt een uurtarief voor in te schakelen deskundigen vermeld van € 175,-.¹¹⁴ De bij het onderzoek betrokken verzekeraars meldden als uurtarief voor een extern arbeidsdeskundige of medisch adviseur een bedrag van “rond de € 130,- excl. BTW”, hetgeen ook het tarief zou zijn dat voor een externe accountant zou gelden.

¹¹⁴ Zie *supra* 4.1.3 en bijlage 2.

Eenvoudige conclusie is dat de voor de medisch adviseur en andere betrokken deskundigen gehanteerde tarieven systematisch lager zijn dan tarieven die door de belangenbehartigers zelf worden gehanteerd. Overigens moet worden benadrukt dat dit verschil bezwaarlijk aan het systeem van de verhaalbaarheid van buitengerechtelijke kosten kan worden verbonden aangezien ook deze kosten van anderen bij het letselschadeproces betrokken deskundigen (zoals medisch adviseurs) wanneer de voorwaarden daartoe zijn vervuld ook als buitengerechtelijke kosten bij de verzekeraar van de aansprakelijke partij in rekening kunnen worden gebracht.

6.6 Vergelijking met het buitenland

In hoofdstuk 5 werd een summiere vergelijking met een tweetal buitenlandse stelsels (België en Duitsland) doorgevoerd. Een vergelijking met de hoogte van het honorarium in Duitsland bleek nagenoeg onmogelijk. Niet alleen vormen letselschadezaken geen afzonderlijke categorie. Via het BRAO-systeem is de hoogte van het honorarium uitsluitend bepaald aan de hand van het geldelijke belang. Een vergelijking met de binnen het buitengerechtelijke kostensysteem gehanteerde uurtarief loopt derhalve spaak.

Uit een inzicht in de in België gehanteerde uurtarieven (zie *supra* 5.1.3) blijkt dat deze op het eerste gezicht substantieel lager zijn dan de door belangenbehartigers bij buitengerechtelijke kosten gehanteerde tarieven. Het meest gebruikelijke uurtarief blijkt te variëren tussen de € 75 en € 99 per uur (in 33,89% van de gevallen) gevolgd door een uurtarief van tussen de € 100 en € 149 (in 27,83% van de gevallen). Maar ook hier gaat een vergelijking met de tarieven voor buitengerechtelijke kosten in Nederland niet werkelijk op.

In de eerste plaats moet worden benadrukt dat de advocatuur in België veelal een andere structuur heeft. Er wordt veel minder gespecialiseerd en een speciale letselschadeadvocatuur is aldaar onbekend. De vermelde tarieven gelden derhalve voor alle typen advocaten en niet alleen voor hen die letselschade behandelen. Ook is in België het éénmanskantoor nog zeer gebruikelijk; tengevolge daarvan is het mogelijk dat de kostenstructuur in België anders is dan in Nederland. Zoals in 5.1.2 werd aangegeven bestond tot voor kort een vergoeding van (buiten)gerechtelijke kosten in België niet en is dit nu slechts schoorvoetend ingevoerd door de Wet van 21 april 2007 waarvan de uitvoeringsbesluiten nog moeten worden vastgesteld. Ook het feit dat in België meer wordt geprocedeerd en minder wordt geschikt dan in Nederland kan de vergelijking bemoeilijken. Tot slot moet worden benadrukt dat het enkele feit dat de advocatuur in het algemeen (en niet slechts in letselschadezaken) in België goedkoper lijkt uiteraard niets zegt over de kwaliteit van de door die advocaten geleverde diensten in vergelijking met de veelal gespecialiseerde diensten die door belangenbehartigers van letselschadezaken in Nederland worden geboden.

6.7 Evaluatie

Zoals reeds in de inleiding tot dit onderdeel (zie *supra* 6.1) werd aangegeven kan, gelet op de beperkte beschikbaarheid van vergelijkende cijfers slechts worden gespeculeerd over mogelijke verklaringen over de gevonden data.

Een eerste vraag die in dit verband uiteraard rijst is of er een verklaring gevonden kan worden voor het feit dat de tarieven die voor buitengerechtelijke kosten door belangenbehartigers in rekening werden gebracht relatief gezien veel

sterker zijn gestegen dan het inflatiecijfer, het indexcijfer voor de CAO-lonen en het curatorentarief. Het zoeken naar een dergelijke verklaring was op zichzelf niet voorwerp van het onderzoek en kan uiteraard ook moeilijk empirisch worden getoetst. Een geïnterviewde gaf als mogelijke verklaring dat in 2001 tarieven voor buitengerechtelijke kosten zelfs relatief laag zouden zijn geweest; de markt zou zich beter hebben ontwikkeld, verder hebben gespecialiseerd, waardoor tarieven vandaag naar een realistischer niveau zouden zijn ontwikkeld.¹¹⁵ Enige steun voor zijn stelling zou kunnen worden gevonden in het feit dat de kosten van deze geïnterviewde zelf (zie bijlage 6) relatief minder sterk stegen dan de gemiddelde buitengerechtelijke kosten.

Een tweede daaraan gerelateerde vraag is uiteraard of er voeding kan worden geboden voor de stelling dat deze sterke prijsontwikkeling gerelateerd is aan het feit dat de buitengerechtelijke kosten op de verzekeraar van de aansprakelijke dader kunnen worden verhaald. Mocht dat al enige rol spelen (daarvoor is echter geen bewijs gevonden, zie *supra* 6.3) dan is het probleem dat de basis voor deze vergoedingsregel eigenlijk reeds werd geboden in een arrest van de Hoge Raad van 1987 en zeker al bestaat tegen het invoeren van het nieuwe Burgerlijk Wetboek in 1992. Als er van deze verhaalbaarheid al een inflatoir effect zou uitgaan (hetgeen op basis van de rechtseconomische theorie wel wordt verondersteld) had men een dergelijk effect eerder moeten zien. De periode voor 2001 is weliswaar niet onderzocht, maar nog steeds zou dan onduidelijk zijn waarom dit effect slechts in de periode 2001-2006 zo sterk zou optreden. Wel opvallend is dat er enig “euro-effect” lijkt te zijn in de zin dat de relatieve stijging het sterkste was na de invoering van de euro.¹¹⁶

Een derde en uiteraard veel lastiger vraag is of op zichzelf tarieven die door belangenbehartigers als buitengerechtelijke kosten worden aangerekend relatief “duur” zijn. Omdat niet is gebleken van enig verschil in de door belangenbehartigers overigens aangerekende tarieven gaat het hier derhalve meer om de vraag of de in het algemeen door belangenbehartigers aangerekende tarieven (en dus niet alleen als buitengerechtelijke kosten) relatief als “duur” kunnen worden gekwalificeerd. Uitspraken terzake zijn vanzelfsprekend buitengewoon lastig.¹¹⁷ Immers, er kan wel worden vastgesteld dat belangenbehartigers per uur relatief meer kosten dan bijvoorbeeld een curator of een medisch specialist (hoewel tegelijk moet worden aangegeven dat de verschillen niet spectaculair zijn) maar daarmee is niet gezegd dat de tarieven die belangenbehartigers aanrekenen inefficiënt hoog zouden zijn. De relevante vraag is onder meer of de tarieven op voldoende wijze de geboden kwaliteit weerspiegelen. Geïnterviewden geven aan dat de tarieven steeds gerelateerd worden aan het aantal ervaringsjaren van de belangenbehartiger en (binnen de advocatuur) bijvoorbeeld ook aan lidmaatschap van een vereniging zoals de LSA. LSA-lidmaatschap vereist het volgen van een tamelijk intensieve cursus van hoog niveau

¹¹⁵ Interview met Mr. John Beer, voorzitter ASP, te Utrecht op 6 september 2007.

¹¹⁶ De data lijken dus enige ondersteuning te bieden voor de in Duitsland gebruikelijke uitspraak “Euro ist teuro”.

¹¹⁷ Zie daarover onder meer ook M. Dumont, “Zeker niet te duur”, *Advocatenblad*, 7 september 2007, nr. 12, p. 525.

en wordt doorgaans als kwaliteitskenmerk beschouwd.¹¹⁸ Bij vele advocatenkantoren zal een tarief verhoogd worden bij behaald LSA-lidmaatschap. Daarenboven wordt door de geïnterviewden terecht ook benadrukt dat het uurtarief alleen niet altijd veel zegt over de relatieve prijs van de dienstverlening. Idealiter zou een verhoogd uurtarief immers worden aangerekend omdat, mede gelet op expertise en ervaring, de betreffende belangenbehartiger ook in staat is om een zaak efficiënter en sneller te behandelen en derhalve dus ook minder uren maakt. Relevante vraag is veeleer of de tarieven in vrije onderhandeling met de cliënt tot stand kunnen komen, of deze voldoende geïnformeerd is over de tarieven en of voldoende concurrentie op de betreffende markt bestaat. Vanuit theoretisch perspectief werden daaraan enkele bespiegelingen gewijd (zie *supra* 2.2), maar het ging het beperkte kader van dit onderzoek te buiten om zulks ook empirisch te toetsen.

6.8 No cure no pay

Een door de belangenbehartigers terecht aangestipt probleem dat de marktwerking wel verstoort is dat vandaag advocaten niet de mogelijkheid hebben om resultaat-gerelateerde beloningssystemen zoals no cure no pay-regelingen toe te passen. Zoals bekend wordt dit door advocaten als een concurrentiebeperking gezien omdat andere belangenbehartigers dan advocaten deze regeling wel kunnen toepassen.

Geïnterviewden gaven ook aan dat zij geregeld cliënten verliezen omdat zij niet gerechtigd zijn met no cure no pay te werken. Hoewel buitengerechtelijke kosten immers op de verzekeraar kunnen worden verhaald geven de geïnterviewden terecht aan dat er voor een cliënt nog steeds een zeker risico bestaat meer bepaald voor zover toch nog discussie over de aansprakelijkheid (gedeeltelijk) zou blijven bestaan en procederen dus nog nodig is.

Het onderzoek naar de tarieven van letselschadebureaux (zie *supra* 4.3) maakt duidelijk dat deze bureaus in vele gevallen gebruik maken van “no cure no pay” en “*quota pars litis*” afspraken.¹¹⁹ In enkele gevallen wordt zelfs op de website gewezen op het feit dat advocatenkosten gemakkelijk de opbrengst kunnen overtreffen, hetgeen een cliënt bij letselschadebureaus nooit zal overkomen. Letselschadebureaus gebruiken dus wel degelijk dit concurrentieel voordeel dat hen door een afwijkende regeling wordt geboden.

Het spreekt voor zich dat dit onderzoek niet over no cure no pay handelde,¹²⁰ maar duidelijk moge zijn dat deze discussie wel degelijk van belang is ook voor de vergoeding van buitengerechtelijke kosten, die het voorwerp van het huidige onderzoek vormt.

¹¹⁸ Hoewel hierbij wel enige kanttekeningen werden geplaatst door Mr. Raoul van Dort, tijdens het interview te Maastricht op 4 oktober 2007.

¹¹⁹ Mr. Van Dort vertelde tijdens het interview op 4 oktober 2007 dat dit in meer dan 50% van de gevallen gebeurt. Echter, letselschadebureaus houden daarnaast ook het aantal gewerkte uren bij, omdat deze in de vorm van buitengerechtelijke kosten worden doorberekend aan verzekeraars (waarmee zij immers geen no cure no pay overeenkomst hebben).

¹²⁰ Terzake hebben de onderzoekers in 2006 reeds onderzoek uitgevoerd dat kan worden geraadpleegd. Zie daarover uitgebreid Faure, Hartlief en Philipsen, *o.c.*

6.9 Mogelijke oplossingsrichtingen

Uit het bovenstaande wordt duidelijk dat enerzijds tarieven voor buitengerechtelijke kosten relatief sterk gestegen zijn, maar anderzijds het buitengewoon lastig is om daarvoor een verklaring te vinden in de verhaalbaarheid van deze kosten op de verzekeraar van de aansprakelijke dader. De kostenstijging voor belangenbehartigers van slachtoffers van letselschade lijkt veeleer algemeen te zijn. Deze kostenstijging heeft (begrijpelijk) bij verzekeraars tot een toenemende neiging geleid om debatten te voeren over de vergoeding van buitengerechtelijke kosten. Geïnterviewde belangenbehartigers geven aan dat zij vandaag meer dan in het verleden bespeuren dat verzekeraars in rekening gebrachte buitengerechtelijke kosten betwisten. Hoewel een formele beslechting door een geschillencommissie tot de uitzondering behoort wordt door de geïnterviewde belangenbehartigers bevestigd dat het aantal discussies met verzekeraars toeneemt. De toegenomen druk tot kostenbeperking bij verzekeraars en de uit dit onderzoek naar voren komende stijging van buitengerechtelijke kosten zou daaraan debet kunnen zijn. Ook hierboven werd geschetst dat er toch verschillende zaken zijn waarin discussie plaatsvindt over de vergoeding voor buitengerechtelijke kosten (zie *supra* 4.1.4). Zowel verzekeraars als belangenbehartigers zijn van mening dat deze discussies onwenselijk zijn omdat ze de verhouding vertroebelen en dat, algemeen gesteld, deze debatten over buitengerechtelijke kosten een efficiënte afhandeling van het schaderegelingsproces belemmeren. Voorbeelden van excessen in beide richtingen (verzekeraars die weigeren een factuur te betalen tenzij de belangenbehartiger bereid is zijn cliënt tot een akkoord te brengen versus belangenbehartigers die verzekeraars onder druk zetten om eerst het honorarium te betalen omdat anders van een akkoord met cliënt geen sprake kan zijn) zijn ons vanzelfsprekend ter ore gekomen. Naast deze excessen wordt ook in het algemeen aangegeven dat discussies over de buitengerechtelijke kosten negatief zijn voor een efficiënte afwikkeling van het schaderegelingsproces. Het komt tot, zoals zulks in de Belgische doctrine wordt genoemd “een proces in het proces”. De vraag rijst derhalve of er mogelijkheden zijn om tot een oplossing voor de problematiek van buitengerechtelijke kosten te komen waardoor discussies tot een minimum zouden kunnen worden beperkt. Naast het feit dat zowel verzekeraars als geïnterviewde belangenbehartigers aangeven daar wel voor de voelen wijzen ook andere elementen in de richting van een noodzaak van een vorm van regulering dan wel tarificatie. In het rechtseconomisch onderzoek kwam naar voren dat de relatie tussen de belangenbehartiger en de verzekeraar als een quasi monopolie kan worden beschouwd waarbij (behoudens de dubbele redelijkheidstoets) de belangenbehartiger naar believen buitengerechtelijke kosten aan de verzekeraar kan aanrekenen. Vanuit economisch perspectief (hoewel niet ondersteund door de interviews) lijken prikkels tot kostenreductie te beperkt. In vergelijkbare situaties (zoals bij de gezondheidszorg of het openbaar vervoer) leidt een dergelijke situatie in de economische literatuur steeds tot de vraag of regulering aangewezen zou zijn precies om een kostenexplosie te beperken. Economen voorspellen dat wanneer prikkels tot kostenreductie ontbreken of te beperkt zijn een stijging van kosten kan worden verwacht. Hoewel geen oorzakelijk verband kon worden gelegd tussen de verhaalbaarheid van de buitengerechtelijke kosten en een stijging kon wel worden vastgesteld dat de buitengerechtelijke kosten in de onderzochte periode (2001-2006) disproportioneel zijn gestegen. Het lijkt dan ook van belang om de in de economische literatuur

geformuleerde suggesties ernstig te nemen. Ook kan wat dat betreft steun worden gevonden in de buitenlandse literatuur. Zo wordt bijvoorbeeld ten aanzien van het Duitse BRAO vastgesteld:

“Er dient vastgesteld te worden dat de tarifiering in landen zoals Duitsland hoofdzakelijk het gevolg is van de verhaalbaarheid der kosten van de advocaat”.¹²¹

Ook in de aangehaalde parlementaire stukken ter voorbereiding van de Belgische Wet van 21 april 2007 wordt duidelijk aangegeven dat een verhaalbaarheid van advocatenkosten slechts mogelijk is in geval van een “baremisering” van advocatenkosten. De gedachte is dat zonder een dergelijke standaardisatie of tarificatie kostenexplosie zou plaatsvinden.

In Nederland is uiteraard geëxperimenteerd met een vorm van tarificatie van de buitengerechtelijke kosten in de vorm van de PIV-overeenkomst, die hierboven ook werd besproken. Aangegeven werd reeds dat deze PIV-overeenkomst in de praktijk nauwelijks wordt gevolgd. Geïnterviewde belangenbehartigers gaven aan dat deze overeenkomst niet wordt gevolgd omdat ze menen dat deze soms onredelijk is. Door een te sterke koppeling aan het belang van de zaak wordt soms een veel te lage vergoeding toegekend voor zaken waar toch bijzonder veel uren in kunnen hebben gezeten. Het klassieke voorbeeld betreft het overlijden van een kind: het financiële belang van de zaak is doorgaans gering, maar er kan bijzonder veel tijd in kruipen. Hetzelfde geldt voor zaken waarin bijvoorbeeld bij een medisch tuchtcollege dient te worden geprocedeerd, veel tijd in expertises en dergelijke moet worden geïnvesteerd maar het belang van de zaak toch gering is.¹²²

Toch gaven de geïnterviewde belangenbehartigers ten persoonlijke titel aan dat naar hun mening wel over een vrijblijvend (indicatief) calculatieschema voor buitengerechtelijke kosten zou kunnen worden gesproken of voorwaarde dat zulks niet alleen naar het financieel belang van de zaak kijkt, maar ook naar gepresteerde uren en dat daarenboven ook aandacht wordt besteed aan de kwalificatie van de betreffende belangenbehartiger (bijvoorbeeld al dan niet LSA-lid). Wanneer op basis van een dergelijk gedifferentieerd systeem de huidige discussies over buitengerechtelijke kosten zouden kunnen worden beperkt wordt zulks door betrokkenen als een aanmerkelijk voordeel beschouwd. Echter, tegelijk wordt aangegeven dat met het formuleren van een dergelijke aanbeveling steeds voorzichtig dient te worden omgesprongen omdat zulks als een beperking van de mededinging zou kunnen worden beschouwd. De verenigbaarheid van een dergelijke afspraak (bijvoorbeeld een convenant tussen belangenbehartigers en verzekeraars) met het mededingingsrecht zou dan ook dienen te worden geverifieerd.

¹²¹ F. Moeykens, *o.c.*, 168.

¹²² Overigens moet worden opgemerkt dat hier slechts de mening van een geïnterviewde wordt weergegeven. Medische aansprakelijkheid en overlijdenszaken zouden op zich niet volgens de PIV-staffel worden afgerekend.

6.10 Samenvatting

1. Uit de dossieranalyse blijkt dat de uurtarieven die belangenbehartigers in rekening brengen bij verzekeraars (als onderdeel van de buitengerechtelijke kosten) in de periode van 2001-2006 gestegen zijn met rond de 24%, terwijl in deze periode het inflatiecijfer 9,79% bedroeg en het indexcijfer der CAO-lonen 10,82%. Een precieze reden voor deze stijging kan echter moeilijk worden gevonden.
2. Niet duidelijk is meer bepaald of deze relatief sterke stijging van de uurtarieven gerelateerd is aan de verhaalbaarheid van deze tarieven op de verzekeraar dan wel dat de kosten voor belangenbehartigers van letselschadezaken in het algemeen zijn gestegen. Het lijkt niet waarschijnlijk dat zulks uitsluitend aan de verhaalbaarheid van buitengerechtelijke kosten gerelateerd is nu deze stijging in een veel latere periode wordt vastgesteld dan de invoering van deze verhaalbaarheid. Wel lijkt het, althans vanuit theoretisch (economisch) perspectief, voor de hand te liggen dat het gebrek aan marktwerking bij de keuze van het slachtoffer voor een belangenbehartiger van invloed is op de ontwikkeling van hun uurtarieven.
3. De buitengerechtelijke kosten (althans de uurtarieven) zijn in de onderzochte periode (2001-2006) ook tweemaal zo sterk gestegen als het curatorentarief, waarvoor evenmin een objectieve verklaring kan worden gevonden.
4. Tarieven van andere bij het letselschadeproces betrokkenen zoals bijvoorbeeld medisch adviseurs zijn relatief lager dan de door belangenbehartigers als buitengerechtelijke kosten gehanteerde tarieven. Echter, dit kan met de graad van specialisatie en complexiteit van de werkzaamheden te maken hebben.
5. Het percentage totale buitengerechtelijke kosten/schadeomvang lijkt in de onderzochte periode ook lichtelijk te zijn gestegen, maar deze cijfers dienen voorzichtig geïnterpreteerd te worden omdat de gemiddelde looptijd per letseldossier daalt en het aandeel van de zaken met een kleine schadeomvang toeneemt. Het percentage BGK/schade ligt iets hoger bij niet-advocaten dan bij advocaten, maar dit is mede afhankelijk van de schadeomvang.
6. Een vergelijking met in België en Duitsland gehanteerde tarieven is vanuit het perspectief van de buitengerechtelijke kosten lastig omdat de kostenstructuur voor de advocatuur in die landen onvergelijkbaar is met de situatie in Nederland. Een vergelijking met die landen is wel relevant omdat in beide landen wordt aangegeven dat een verhaalbaarheid van advocatenkosten noodzakelijkerwijze een systeem van standaardisatie van die kosten vereist.
7. Een mogelijke oplossingsrichting voor de huidige toegenomen discussie (mede ten gevolge van de prijsstijging) betrekkelijk de

buitengerechtelijke kosten tussen belangenbehartigers en verzekeraars zou kunnen worden gevonden in een mogelijk tussen verzekeraars en belangenbehartigers af te sluiten convenant waarbij op basis van een gedifferentieerd calculatieschema de vergoeding voor buitengerechtelijke kosten wordt vastgelegd. Wel dient de verenigbaarheid van een dergelijke regeling met het mededingingsrecht te worden geverifieerd.

BIJLAGE 1: VRAGENLIJST DOSSIERONDERZOEK

Algemeen

1. Naam verzekeringsmaatschappij
2. Dossiernummer
3. Het type dossier (gelieve één mogelijkheid aan te kruisen):
 - verkeersongeval
 - werkgeversaansprakelijkheid
 - AVP
 - anders

Gegevens omtrent belangenbehartiger*

4. Type belangenbehartiger
 - a. advocaat j / n
 - b. naam kantoor
5. Periode van betrokkenheid belangenbehartiger:
 - a. einddatum
 - b. begindatum
 - c. looptijd in maanden (5a-5b)

* Gelieve in het geval van meerdere belangenbehartigers de gegevens op te splitsen.

6. Honorarium belangenbehartiger

- a. berekende uurtarief excl. BTW
- b. aantal gedeclareerde uren
- c. totaal honorarium
- d. kantoorkosten
- e. totaal betaalde bedrag aan BGK

Complexiteit van de zaak

7. Bedrag schadevergoeding t.b.v. benadeelde

8. Aantal deskundigenrapporten

9. Stond de aansprakelijkheidsvraag ter discussie? j / n

Toelichting bij enkele vragen

2. Hoewel hier gevraagd wordt om het dossiernummer, volstaat het ook om een fictief nummer toe te kennen aan het dossier (bijvoorbeeld nummeren van 1 tot 200).

4a. Het antwoord op deze vraag is “ja” als de persoon in kwestie een advocaat is en “nee” als het een andere belangenbehartiger (letselschaderegelaar) betreft.

5a. Het betreft het moment waarop de advocaat of belangenbehartiger zijn werkzaamheden heeft afgerond.

5b. Het gaat hier om het moment waarop de advocaat of belangenbehartiger bij de zaak betrokken werd (d.w.z. de datum van het eerste contact met de advocaat of belangenbehartiger).

6a. In het geval van veranderende uurtarieven, gelieve de tarieven per jaar te vermelden.

6d. Verschotten dienen hierbij niet meegenomen te worden.

6e. Het totaal van de posten genoemd onder 6c en 6d zal normaliter gelijk zijn aan de door de belangenbehartiger in rekening gebrachte buitengerechtelijke kosten van rechtsbijstand, zoals hier bedoeld.

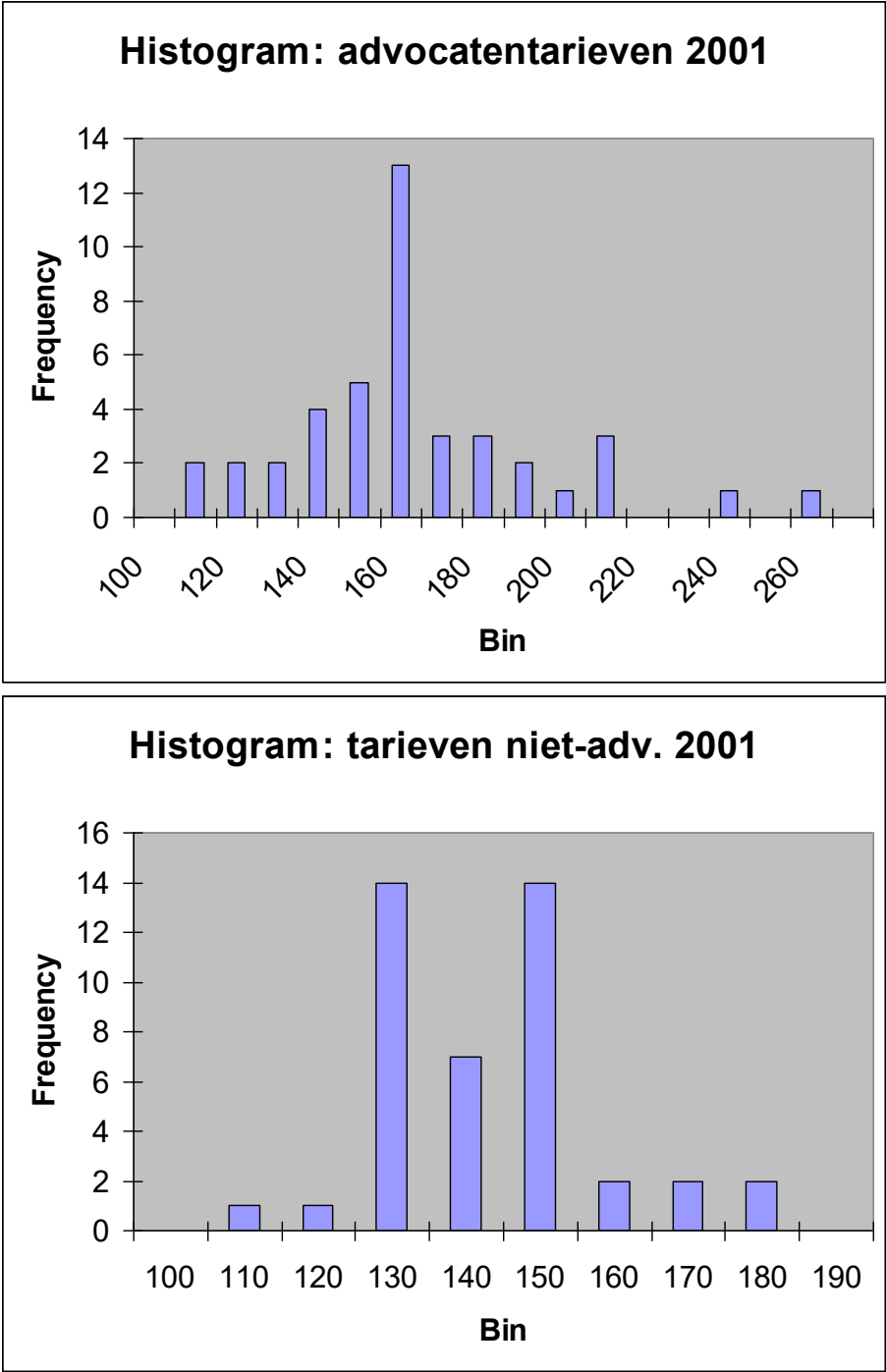
8. Hiermee worden bedoeld: gerechtelijke deskundigenberichten, rapporten medisch deskundigen, rapporten ongevalsdeskundigen, rapporten arbeidskundigen en rekenopdrachten. Rapporten opgesteld door de eigen medisch adviseur (d.w.z. de medisch adviseur van de verzekeraar zelf) dienen niet meegeteld te worden.

9. Het antwoord op deze vraag is “ja” als er daadwerkelijk een verschil van mening was tussen partijen over de aansprakelijkheidsvraag. Het antwoord is “nee” als de aansprakelijkheid erkend werd zonder dat daarvoor een nader feitelijk onderzoek nodig was.

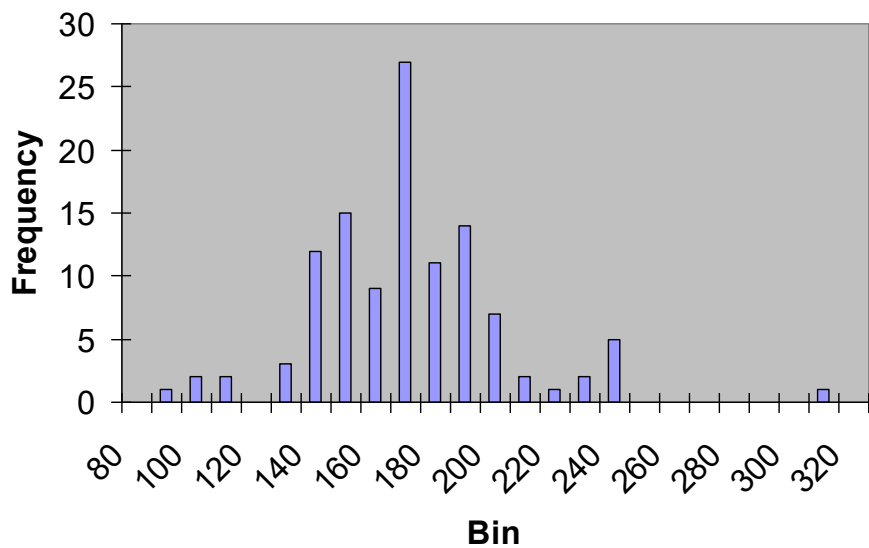
Selectiecriteria

De selectie van 200 dossiers per verzekeraar dient volstrekt willekeurig te gebeuren, teneinde een representatieve steekproef te verkrijgen. Daartoe kunnen in eerste instantie voor elk van de vijf schadejaren (2001-2005) alle dossiers eindigend op het nummer 4 worden meegenomen, totdat het aantal van 40 dossiers is bereikt. Echter, dossiers waarbij geen belangenbehartiger betrokken was of waarbij een rechtsbijstandsverzekeraar betrokken was dienen niet meegenomen te worden.

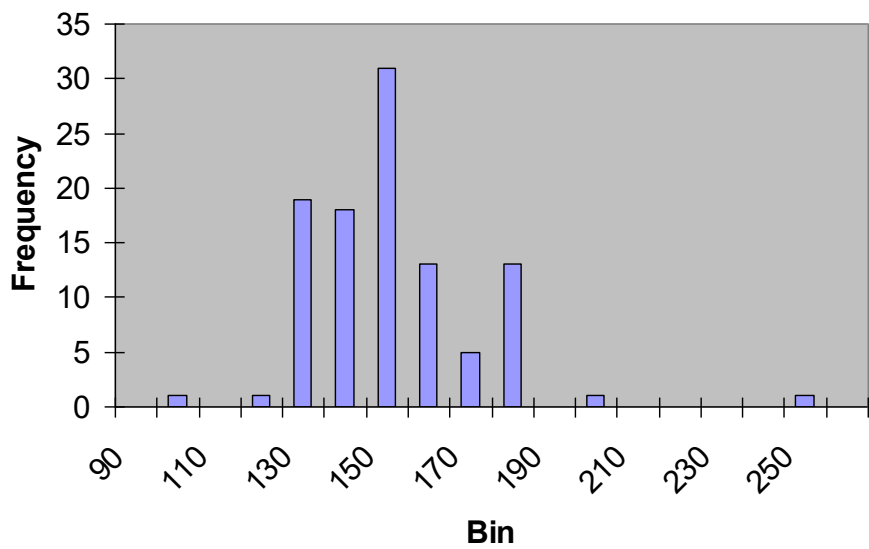
BIJLAGE 2: HISTOGRAMMEN

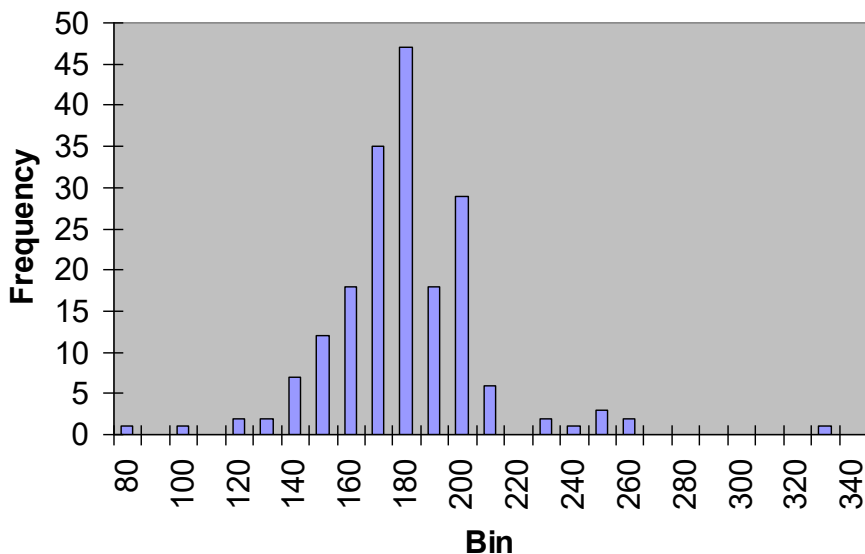
Histogram: advocatentarieven 2002

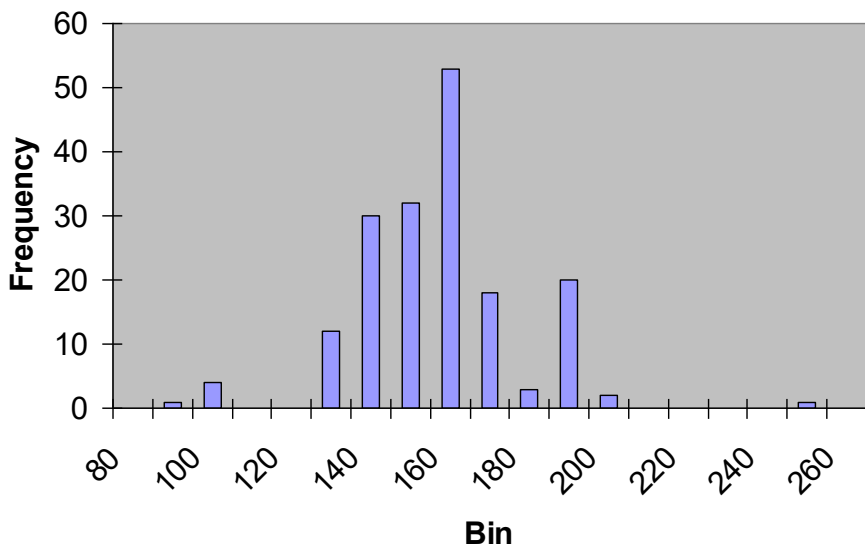
Histogram: tarieven niet-adv. 2002

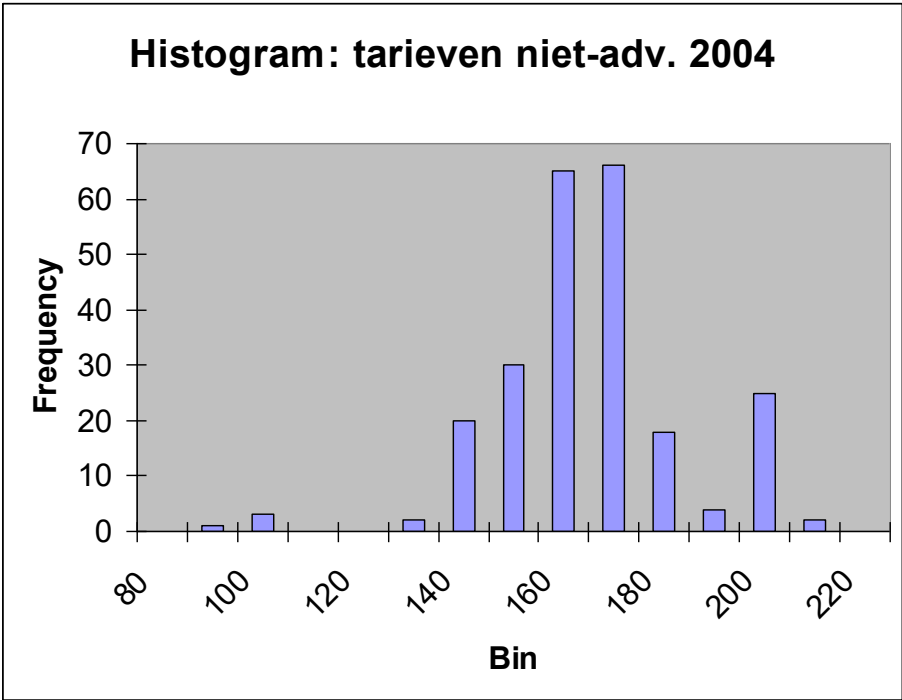
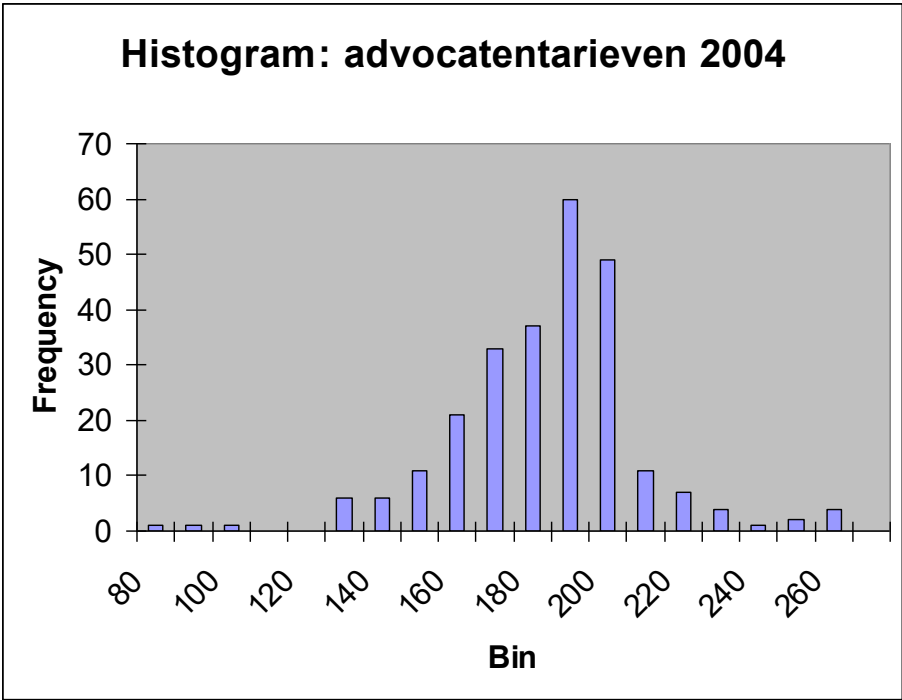

Histogram: advocatentarieven 2003

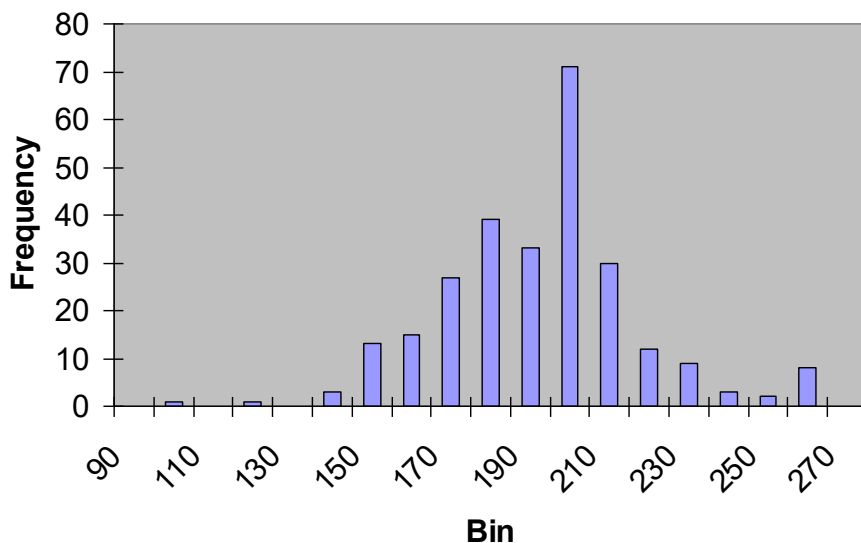

Histogram: tarieven niet-adv. 2003

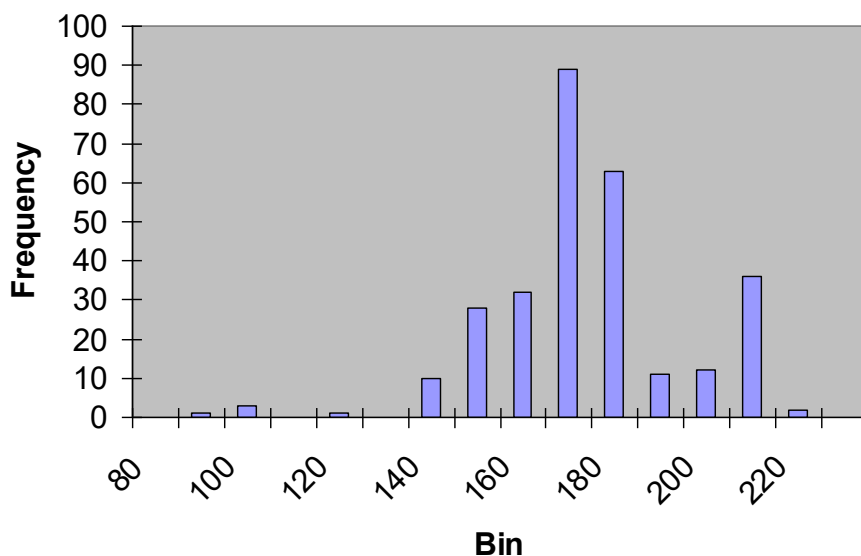

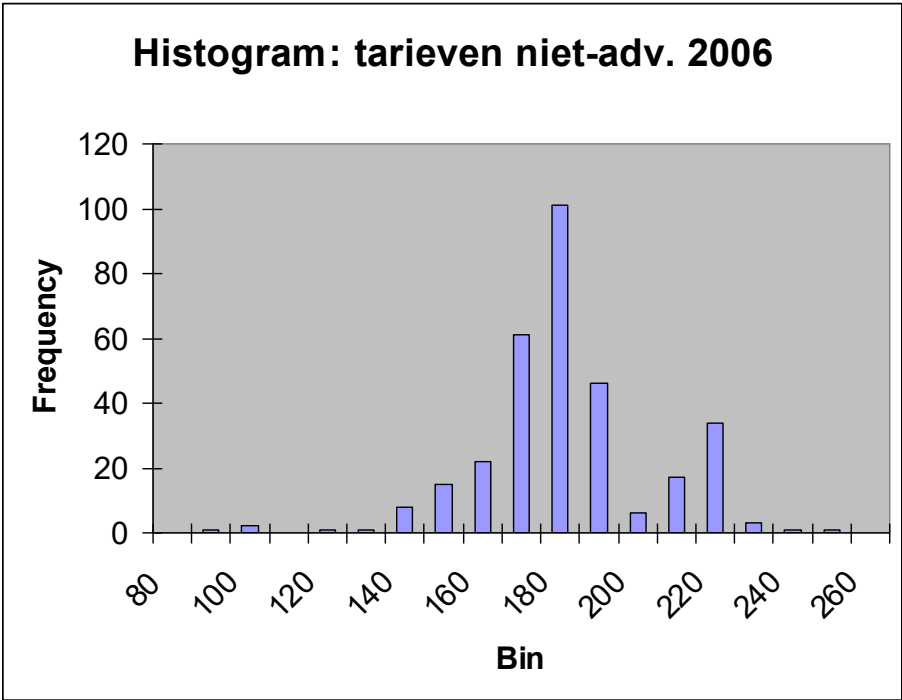
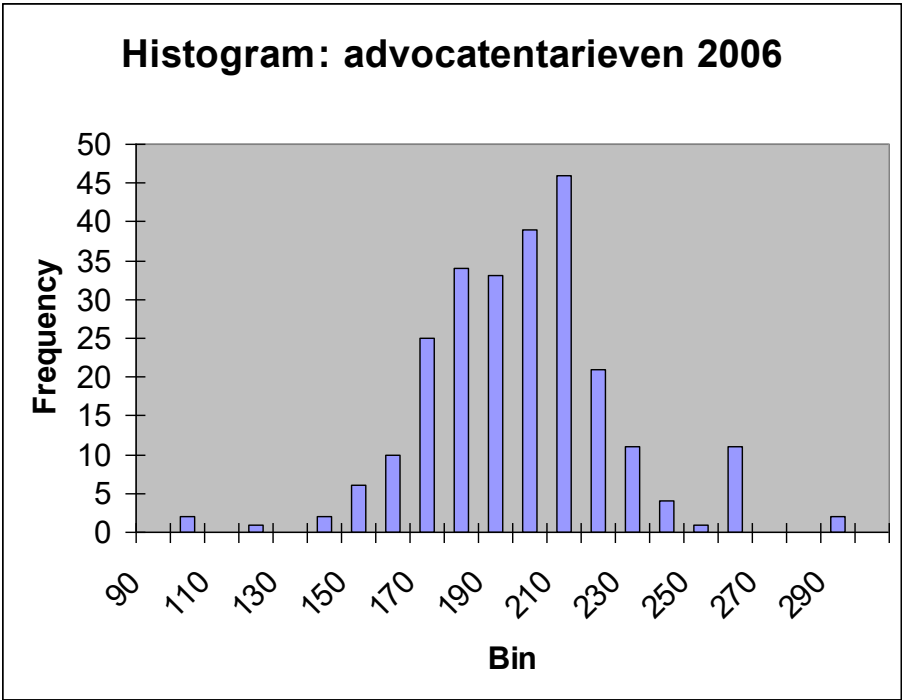

Histogram: advocatentarieven 2005

Histogram: tarieven niet-adv 2005

BIJLAGE 3: ADVOCATENTARIEVEN LEDEN ASP VOLGENS WEBSITES

Naam advocaat	Uurtarief letselschadezaken	Uurtarief andere zaken	Uurtarief andere adviseurs
Mr G.H.B.Andriol			
Mr J.M. Beer	Van € 155,- tot € 400,-	Van € 155,- tot €400,-	€ 175,-
Mw. mr H.A.M. vd Berg-vd Berg			
Mr G. Beydals			
Mw. mr E. Bige			
Mr H.H.J.M Bockmeulen			
Mw. mr R.Th.Bocxe			
Mw. mr P.B. Bodamèr			
Mw. mr A. van Bon-Moors			
Mw. mr M.B. Breitschaft	Van € 155,- tot € 400,-	Van € 155,- tot € 400,-	€ 175,-
Mw. mr P.M.G.W. Bringmann			
Mr E. Brons	Afhankelijk van het fiscaal jaarinkomen	Van € 92,- tot € 690,-	http://www.haagrecht.nl/tarieven.html
Mr P.C.M. ten Brummelhuis			
Mr M.J.E.C. Camps	Van € 50,- tot 275,-	Van € 50,- tot 275,-	
Mw. mr L.E.M. Charlier	Van € 155,- tot € 400,-	Van € 155,- tot € 400,-	€ 175,-
Mw. mr A.F. Collignon-Smit Siebinga	Van €155,- tot €400,-	Van €155,- tot €400,-	€175,-
Mw. mr J.M. Coman-Diesfeldt			
Mr B.P. Dekker	Van € 155,- tot € 400,-	Van € 155,- tot € 400,-	€ 175,-
Mr A.J.F. van Dok			
Mr E.P. Dorenbosch			
Mw. mr M. Elmers			
Mr T.K.A.B. Eskes			
Mr A.H.H. Fuchs	Afhankelijk van het fiscaal jaarinkomen	Van € 92,- tot € 690,-	http://www.haagrecht.nl/tarieven.html
Mr T.G.M. Gersjes			
Mr J.R. Goppel			

Mr G.J.M. Gussenhoven			
Mr L.J.A.M. Hanssen			
Mw. mr M.F. Hartman	Van € 155,- tot € 400,-	Van € 155,- tot € 400,-	€ 175,-
Mw. mr H.M. van Hout			
Mr F.A. Janse	Van € 175,- tot € 210,-	Van € 175,- tot € 210,-	
Mw. mr C.E. Jeekel			
Mr H.P.A.J. Kamp			
Mr J. Keereweer	(Basistarief € 185,-) Specialistentarief € 277,50	(Basistarief € 185,-) Specialistentarief € 277,50	
Mr H.G. Kersting			
Mr P.C. Keuning			
Mr R.B. de Kleine			
Mr E.F. Klungers			
Mr J.W. Koeleman			
Mr C.C.J. de Koning	Van € 175,- tot € 210,-	Van € 175,- tot € 210,-	
Mw. mr J.M. van de Laar	Van € 155,- tot € 400,-	Van € 155,- tot € 400,-	€ 175,-
Mr D.J. Ladrak			
Mr P.N. Langstraat	Van € 215,- tot € 265,-	€ 195,-	
Mr G.J.F.M. Linders			
Mr P. Meijer	Basistarief € 195,-	Basistarief € 195,-	
Mr J.J. van der Molen			
Mw. mr H. Mollema-de Jong			
Mw. mr J.J. Mos			
Mw. mr F.H.T. Munneke-Lourens			
Mw. mr M.A. Pasma			
Mr W.H.M.J. Pelckmans			
Mw. mr L.H. Poortman-de Boer			
Mr J. Quakkelaar	Van € 155,- tot € 400,-	Van € 155,- tot € 400,-	€ 175,-
Mr V. Quint			
Mw. mr E. Reijnders	Van € 155,- tot € 400,-	Van € 155,- tot € 400,-	€ 175,-
Mw. mr J. Renshoff			
Mr S.S. Rijpma			
Mr J.F. Roth			
Mr R.F. Ruers			

Mr. P.H. Ruijzendaal	Afhankelijk van het inkomen	Van € 92,- tot € 690,-	http://www.rbnaadvocaten.nl/overigen.html#kosten
Mw. mr I. Scherpenisse	Basistarief € 195,-	Basistarief € 195,-	
Mw. mr B.H.F.M. Schrover			
Mr J.F. Schultz			
Mr P. Sieswerda			
Mw. mr M.A. Smits			
Dr. mr ing. J.C. Snee	Basistarief € 215,-	Basistarief € 215,-	
Mw. mr M.J. Snijder			
Mw. mr M.T. Spetter			
Mr J.S. Top			
Mw. mr L. Tuinman-Ter Brugge			
Mr A.J. Van			
Mr W.A. van Veen			
Mw. mr C.J. Vermaase			
Mr R.H. Vermeeren			
Mw. mr J.F. Vermeulen			
Mr drs. C.M. Visser			
Mw. mr P. de Vries-Roetman			
Mw. mr G.M. van Wassenaeer	Van € 155,- tot € 400,-	Van € 155,- tot € 400,-	€ 175,-
Mr A. van der Weijden			
Mw. mr L.A.M.G. Wellen	Van € 175,- tot € 215,-	Van € 175,- tot € 215,-	
Mw. mr A.M. Willenborg			
Mw. mr J.I. van der Winden			
Mr M.J. de Witte			
Mw. mr A.M. Wolf			
Mr. E. Wytema	Van € 155,- tot € 400,-	Van € 155,- tot € 400,-	€ 175,-
Mr H.A. Zandijk			
Mr M. Zwagerman	Van € 155,- tot € 400,-	Van € 155,- tot € 400,-	€ 175,-

BIJLAGE 4: RECHTSPLEGINGSVERGOEDING VANAF 1 AUGUSTUS 2007
Rechtsplegingsvergoeding vanaf 01.08.2007 (na de 40^e verhoging)

(K.B. van 30 november 1970 tot vaststelling van het tarief van de invorderbare kosten bedoeld in artikel 1022 Ger. W.)

RECHTSMACHT	tot 249,99	van 250 tot 619,99	algemene regel en ook van 620 tot 2.500,00	Meer dan 2.500,00	onroerend beslag of scheepsbeslag
voorzitter arbeidsrechtbank	37,20	37,20	37,20	74,35	
jeugdrechtbank arbeidsrechtbank	37,20	74,35	111,55	223,10	
vrederichter politierechtbank rechtbank van eerste aanleg rechtbank van koophandel summiere rechtspleging	61,95	123,95	185,90	371,85	
arbeidshof	49,60	99,15	148,75	297,45	
hof van beroep	247,90	247,90	247,90	495,80	
voorzitter rechtbank van eerste aanleg voorzitter rechtbank van koophandel rechter in kort geding beslagrechter	123,95	123,95	123,95	247,90	247,90

Aanvullende rechtsplegingsvergoeding en uitgavenvergoeding : 61,95

De **algemene regel** geldt in de niet in geld waardeerbare zaken.

Indexatie : basisindex 110. Bij een stijging met 10 punten wordt de rechtsplegingsvergoeding verhoogd met 10% van de in het K.B. bepaalde bedragen.

Volgende verhoging op het ogenblik waarop het indexcijfer – basis 1966 – meer dan 520 punten bedraagt.

**BIJLAGE 5: KB VAN 26 OKTOBER 2007 TOT VASTSTELLING VAN HET
TARIEF VAN DE RECHTSPLEGINGSVERGOEDING (Belgisch Staatsblad 9
november 2007)**

Inzet In euro	Basisbedrag in euro	Minimum in euro	Maximum in euro
Tot 250,00	150,00	75,00	300,00
Van 250,01 tot 750,00	200,00	125,00	500,00
Van 750,01 tot 2.500,00	400,00	200,00	1.000,00
Van 2.500,01 tot 5.000,00	650,00	375,00	1.500,00
Van 5.000,01 tot 10.000,00	900,00	500,00	2.000,00
Van 10.000,01 tot 20.000,00	1.100,00	625,00	2.500,00
Van 20.000,01 tot 40.000,00	2.000,00	1.000,00	4.000,00
Van 40.000,01 tot 60.000,00	2.500,00	1.000,00	5.000,00
Van 60.000,01 tot 100.000,00	3.000,00	1.000,00	6.000,00
Van 100.000,01 tot 250.000,00	5.000,00	1.000,00	10.000,00
Van 250.000,01 tot 500.000,00	7.000,00	1.000,00	14.000,00
Van 500.000,01 tot 1.000.000,00	10.000,00	1.000,00	20.000,00
Boven 1.000.000,00	15.000,00	1.000,00	30.000,00

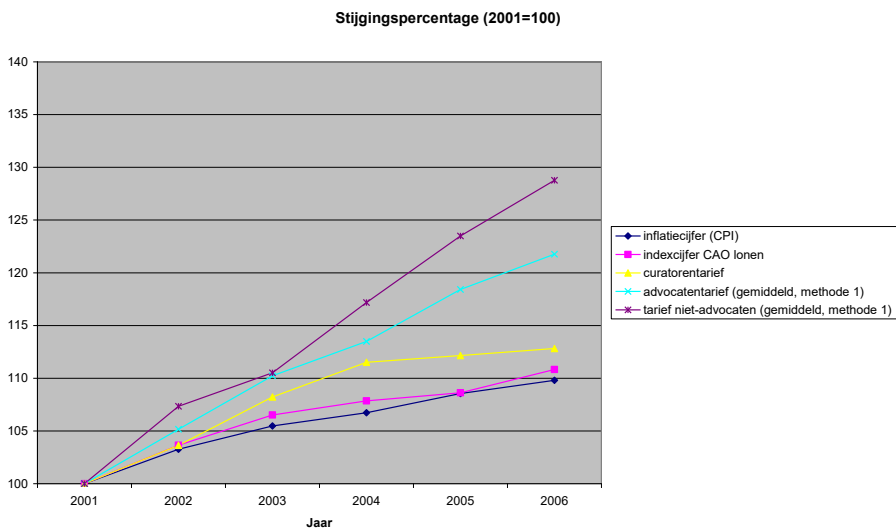
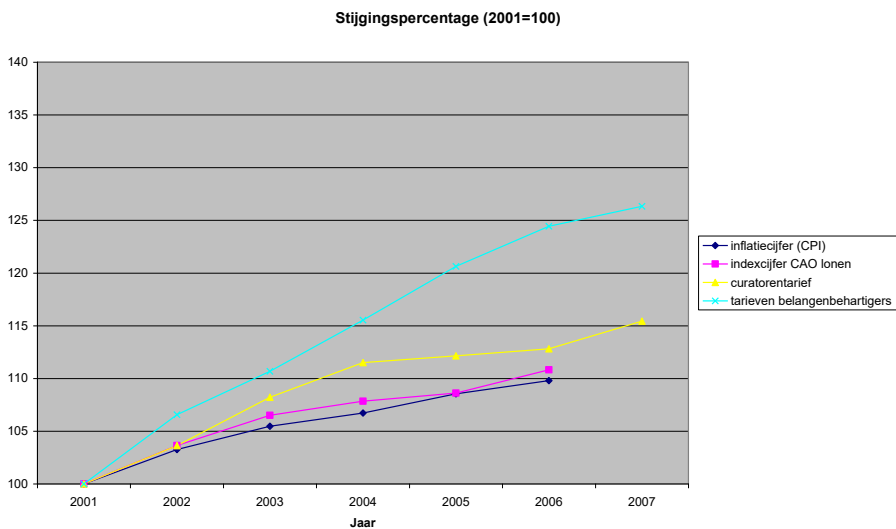
BIJLAGE 6: UITGAVEN VAN DE TARIEVEN VAN MR. J. BEER

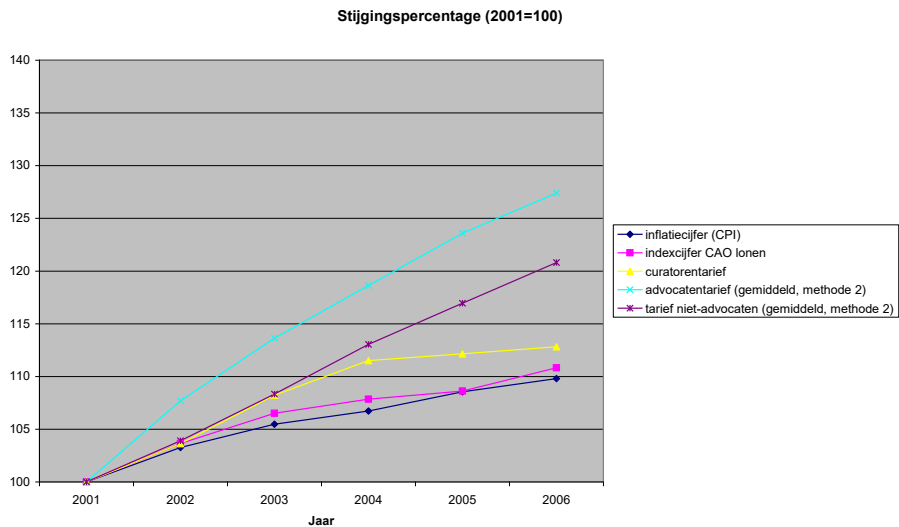
beeradvocaten

Uurtarieven mr. J.M. Beer

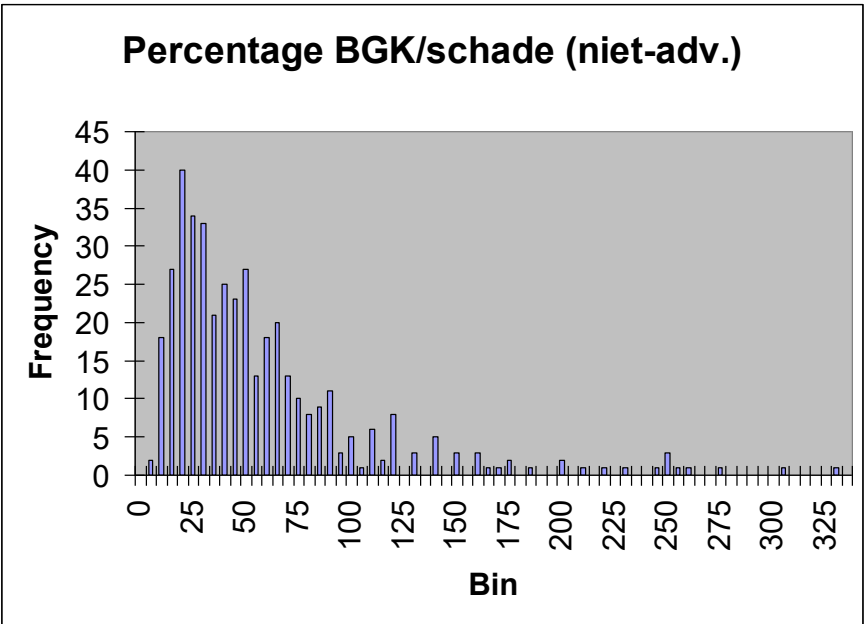
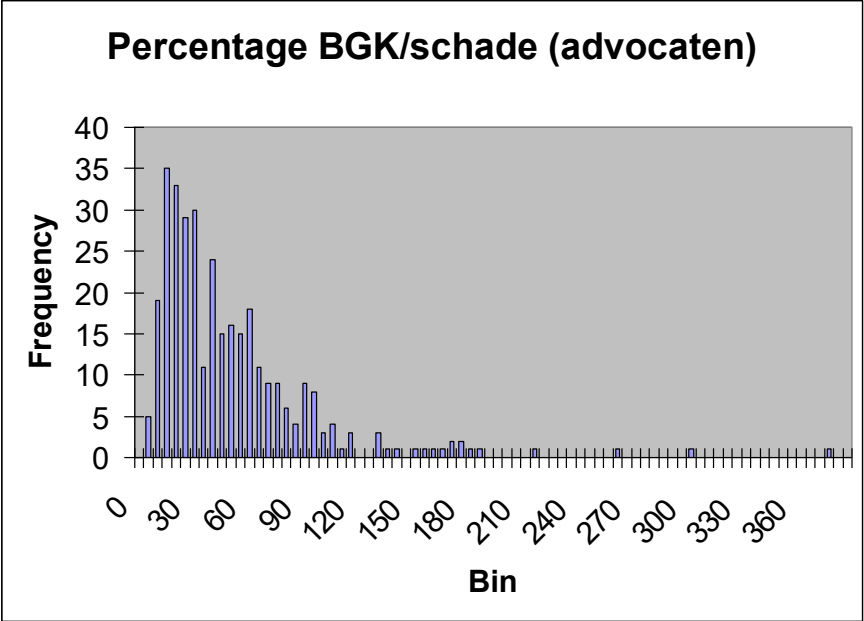
1998	f 435,-	(€ 197,39)	excl. 5% kantoorkosten
1999	f 467,25	(€ 212,03)	incl. 5% kantoorkosten
2000	f 467,25	(€ 212,03)	incl. 5% kantoorkosten
2001	f 495,-	(€ 224,62)	incl. 5% kantoorkosten
2002	€ 230,-		incl. 5% kantoorkosten
2003	€ 238,-		incl. 5% kantoorkosten
2004	€ 242,-		incl. 5% kantoorkosten
2005	€ 250,-		incl. 5% kantoorkosten
2006	€ 260,-		incl. 5% kantoorkosten
2007	€ 265,-		incl. 5% kantoorkosten

BIJLAGE 7: GRAFIEKEN EVOLUTIE UURTARIEVEN

BIJLAGE 8: HISTOGRAMMEN VERHOUDING BGK/SCHADEBEDRAG

BIJLAGE 9: TRENDANALYSES BGK/SCHADEBEDRAG

Schade ≤ € 5.000				
	Gemiddelde	Mediaan	Looptijd in maanden (gem.)	Aantal waarnemingen
2001	93,21%	73,01%	23,05	24
2002	90,55%	69,30%	19,50	41
2003	105,49%	81,64%	21,14	47
2004	80,99%	67,47%	14,63	69
2005	84,87%	74,44%	11,81	64
2006	67,19%	61,53%	7,19	42

Schade > € 5.000 en ≤ € 10.000				
	Gemiddelde	Mediaan	Looptijd in maanden (gem.)	Aantal waarnemingen
2001	35,99%	36,48%	27,71	18
2002	54,84%	51,51%	35,46	21
2003	48,45%	45,45%	25,20	37
2004	47,67%	44,18%	18,49	37
2005	42,72%	41,21%	15,98	25
2006	34,07%	32,27%	8,17	12

Schade > € 10.000 en ≤ € 25.000				
	Gemiddelde	Mediaan	Looptijd in maanden (gem.)	Aantal waarnemingen
2001	26,57%	23,52%	33,61	17
2002	33,10%	28,35%	32,07	35
2003	28,84%	24,90%	27,98	34
2004	27,42%	25,71%	22,22	31
2005	23,81%	22,30%	15,51	32
2006	21,44%	21,00%	9,45	10

Schade > € 25.000				
	Gemiddelde	Mediaan	Looptijd in maanden (gem.)	Aantal waarnemingen
2001	23,80%	21,74%	47,34	28
2002	17,95%	17,14%	40,76	26
2003	16,61%	14,66%	29,99	37
2004	17,88%	16,10%	25,10	32
2005	12,31%	9,80%	16,55	21
2006	11,33%	9,16%	7,60	6

Literatuurlijst

- Arnold, R.A., *Economics*, Thomson South-Western, 2004.
- Barendrecht, J.M., Van Zeeland, C.M.C., Kamminga, Y.P. en Tzankova, I.N., *Schadeclaims: kan het goedkoper en minder belastend? Opties om de transactiekosten van het aansprakelijkheidsrecht te verlagen*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2004.
- Berenschot, L.M., Poort, J.P. en De Boer, W.I.J., *Stelselwijziging in de zorg: geef verzekeraars de ruimte*, Utrecht, Nyfer, 2003.
- Van den Bergh, R.J. en Camesasca, P.D., *European Competition Law and Economics: A Comparative Perspective*, London, Sweet & Maxwell, 2006.
- Bowerman, B.L. en O'Connell, R.T., *Business Statistics in Practice*, Mc. Graw-Hill, 2003.
- Coase, R.H., "The problem of social cost", *Journal of Law and Economics*, 1960, pp 1-44.
- Commissie Advocatuur, *Een maatschappelijke orde*, Den Haag, 2006.
- Cooter, R. en Ulen, T., *Law & Economics*, Pearson Addison Wesley, 2004.
- Demeulenaere, B., "Advocatenhonoraria, een consumentvriendelijk perspectief", *Tijdschrift voor Privaatrecht*, 1988, pp. 13-14.
- Dijkstra, E. en Vleemink, R., *Een pilotonderzoek naar een prijsindexstatistiek voor de advocatuur*, MPP-102410, 532-04, MPP, Den Haag, CBS, 2004.
- Dnes, A.W., *The Economics of Law*, International Thomson Business Press, 1996.
- Dumont, M., "Zeker niet te duur", *Advocatenblad*, 7 september 2007, nr. 12, p. 525.
- Ebert, D., "Erfolgshonorar auf dem Prüfstand", *Bundesrechtsanwaltskammer-Mitteilungen* 2006/3, p. 104.
- Ehlermann, C.D. en Atanasiu, I. (eds.), *European Competition Law Annual 2004: The Relationship Between Competition Law and the (Liberal) Professions*, Oxford-Portland Oregon, Hart Publishing, 2006.
- Evers, F. en Lefranc, P. (red.), *De verhaalbaarheid van de kosten van verdediging: en wat met de toegang tot de rechter?*, Brugge, die Keure, 2005.
- Faure, M.G., Hartlief, T. en Philipsen, N.J., *Resultaatgerelateerde Beloningssystemen voor Advocaten*, onderzoek uitgevoerd in opdracht van het

Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum van het Ministerie van Justitie, 2006.

Gruben, R., “LSA Geschillencommissie declaraties”, *Verkeersrecht*, 1998, pp. 100-101.

Hyde, C.E. en Williams, P.L., “Necessary Costs and Expenditure Incentives under the English Rule”, *International Review of Law and Economics*, 22, 2002, pp. 133-152.

Hughes, J.W. en Snyder, E.A., “Litigation and Settlement under the English and American Rules: Theory and Evidence”, *Journal of Law and Economics*, 38, 1995, pp. 225-250.

De Jonge-Wiemans, E.H. e.a. (red.), *Advocatenmemo 2003*, Deventer, Kluwer, 2003.

Katz, A.W., “Indemnity of legal fees”, in B. Bouckaert en G. de Geest, *Encyclopedia of Law and Economics, Volume V: The economics of crime and litigation*, Cheltenham, Edward Elgar, 2000, pp. 63-94.

Lamon, H., *Een advocaat in de spiegel, Beschouwingen over balie en advocatuur*, Brugge, 2004.

Lamon, H., “Verhaalbaarheid advocatenkosten. Wet van 21 april 2007”, *Nieuw Juridisch Weekblad*, 30 mei 2007, pp. 434-442.

Van Mierlo, J.G.A., “Klant is koning op de zorgmarkt”, *Medisch Contact*, 47, 2004, pp. 1857-1860.

Moeykens, F., “De verhaalbaarheid van de kosten en erelonen van advocaten”, in Aspeele e.a. (red.), *Knelpunten handelsrecht*, Brugge, Vanden Broele Uitgeverij, 2007, pp. 115-219.

Moret, Ernst & Young, *Regressieonderzoek naar de Buitengerechtelijke Kosten in Letselschaden*, December 1998.

Ogus, A.I., *Regulation: Legal Form and Theory*, Oxford, Clarendon Press, 1994.

Phelps, C.E., *Health Economics*, Addison Wesley, 2003.

Philipsen, N.J., *Regulation of and by Pharmacists in the Netherlands and Belgium: An Economic Approach*, Antwerpen-Groningen, Intersentia, 2003.

Q-consult, “Steekproefgrootte onderzoek tariefstelling belangenbehartigers”, 26 april 2007.

Rubin, P.H., “Information Regulation”, in B. Bouckaert en G. de Geest, *Encyclopedia of Law and Economics, Volume III: The regulation of contracts*, Cheltenham, Edward Elgar, 2000, pp. 271-295.

Sagaert, V. en Samoy, I., “De Wet van 2 augustus 2002 betreffende de bestrijding van de betalingsachterstand bij handelstransactie. Een verwittigd betaler is er twee waard...”, *R.W.*, 2002-2003, pp. 321-334.

Sagaert, V. en Samoy, I., “Kosten en erelonen van de advocaat: de wetgever is aan zet”, *R.W.*, 2004-2005, pp. 837-839.

Samoy, I. en Sagaert, V., “De wetsvoorstellen inzake de verhaalbaarheid van erelonen van de advocaat: oproep om de Wet Betalingsachterstand niet uit het oog te verliezen”, *R.W.*, 2006-2007, pp. 1137-1139.

Samoy, I. en Sagaert, V., “De wet van 21 april 2007 betreffende de verhaalbaarheid van kosten en erelonen van advocaten”, *Rechtskundig Weekblad*, 2007-2008, pp. 674-698.

Van Schmidt auf Altenstadt, P.J.M., “Is betalen dan toch voor de dommen?”, *Tijdschrift voor Civiele Rechtspleging*, 2006, pp. 17-22.

Shavell, S., *Foundations of Economic Analysis of Law*, Cambridge, MA/London, UK, The Belknap Press of Harvard University Press, 2004.

Smets, D., *Praktijkboek Marketing voor Advocaten*, Antwerpen, 2005.

Snyder, E.A. en Hughes, J.W., “The English Rule of Allocating Costs: Evidence Confronts Theory”, *Journal of Law, Economics and Organization*, 6, 1990, pp. 345-380.

Stephen, F.H. en Love, J.H., “Regulation of the legal profession”, in B. Bouckaert en G. de Geest, *Encyclopedia of Law and Economics, Volume III: The regulation of contracts*, Cheltenham, Edward Elgar, 2000, pp. 987-1017.

Stevens, J., *Regels en gebruiken van de advocatuur te Antwerpen*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1997.

Stichting Personenschade Instituut van Verzekeraars, *Buitengerechtelijke kosten. Vijf visies op de redelijkheid*, 's-Gravenhage, 2000.

Van Velthoven, B.C.J. en Van Wijck, P.W., *Recht en efficiëntie*, Deventer, Kluwer, 2007.

Visser, L.T., *Een Rechtseconomische Analyse van het Nederlandse Onrechtmatigedaadsrecht*, Erasmus Universiteit Rotterdam, 2005.

Weterings, W.C.T., *Vergoeding van Letselschade en Transactiekosten. Een Kwalitatieve en Kwantitatieve Analyse*, Deventer, Tjeenk Willink, 1999.

Weterings, W.C.T., *Efficiëntere en effectievere afwikkeling van letselschadeclaims, Een studie naar schikkingsonderhandelingen in de letselschadepraktijk, normering en geschiloplossing door derden*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2004.

Van Zeben e.a., *Faillissementswet*, losbl., suppl. september 2000.